

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Β΄.

ΑΠΡΙΛΗΣ 1928

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 8^ο

ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

ΧΑΙΡΕ, Ω ΧΑΙΡΕ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

(Ἐθνικὸς ὕμνος τῶν Ἑλλήνων)

Στὶς 3 Ἰουνίου 1927, δηλαδὴ πρὶν δέκα μῆνες, δημοσιέφτηκε τὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῶν Ἑλλήνων. Τὸ Σύνταγμα αὐτὸ συζητήθηκε τρία τόσα χρόνια. Κοινοβουλευτικὲς Ἐπιτροπές, Συνελεύσεις, Βουλές, κόματα, τὸ δούλεψαν, τὸ ψαχούλισαν, τὸ διόρθωσαν, τὸ ψήφισαν. Εἶναι ἀπαύγασμα τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ψηφίστηκε ὡς τώρα, τίποτε σημαντικὸ δὲν ἄλλαξε στὸν τόπο μας. Ἡ ἄν ἄλλαξε κάτι, πῆγε στὸ καλύτερο, τουλάχιστο φαινομενικὰ. Πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ σταθερότητα, κοινοβουλευτισμός, ἀπαλότητα στὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις. Τὸν καιρὸ, πού ψηφιζόταν τὸ Σύνταγμα, ἡ Ρωσία ὑπῆρχε μὲ τὴ σημερινή της μορφή, ἡ «κομμουνιστικὴ διεθνὴς» δούλεβε ἴσως ἐντονότερα ἀπὸ σήμερα, κομμουνιστικὸ κόμα μὲ δέκα βουλευτὲς ἦταν στὴ Βουλὴ μέσα.

Ὅλος ὁ «κομμουνιστικὸς κίνδυνος» αὐτούσιος, καὶ ὅσος εἶναι στὴν πραγματικότητα καὶ ὅσος εἶναι στὴ φαντασία ἢ στὴν κακὴ πίστη ἐκείνων πού τὸν παραφουσκώνουν, ἦταν καὶ τότε ὁ ἴδιος.

Καὶ ὅμως τὸ Σύνταγμα τῶν Ἑλλήνων ὀρίζει :

— «Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος».

(ἄρθρο 1)

— «Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶναι Δημοκρατία. Ἀπασα αἱ ἐξουσίαι πηγάζουν ἀπὸ τὸ Ἔθνος, ὑπάρχουν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἀσκοῦνται καθ' ὃν τρόπον ὀρίζει τὸ Σύνταγμα».

(ἄρθρο 2)

— «Ἐπὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων δύναται πάντοτε τὸ Συμβούλιον τῶν Πλημμελειοδικῶν τῇ αἰτήσει τοῦ προφυλακισθέντος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀπόλυσιν αὐτοῦ ἐπὶ ἐγγυήσει».

(ἄρθρο 12)

— «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ συνέροχσθαι ἡσύχως καὶ ἀόπλως».

(ἄρθρο 13)

— «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι, τηροῦντες τοὺς νόμους τοῦ κράτους, οἷτινες ὅμως οὐδέποτε δύνανται νὰ ὑπαγάγουν τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς προηγουμένην τῆς Κυβερνήσεως ἄδειαν. Συνεταιρισμός τις δὲν δύναται νὰ διαλυθῇ ἔνεκα παραβάσεως τῶν διατάξεων τῶν νόμων, εἰμὴ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως».

(ἄρθρο 14)

— «Ἐκαστος δύναται νὰ δημοσιεύῃ προφορικῶς, ἐγγράφως, καὶ διὰ τοῦ τύπου τοὺς στοχασμοὺς του τηρῶν τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Ὁ τύπος εἶναι ἐλεύθερος. Ἡ λογοκρισία ὡς καὶ πᾶν ἄλλο προληπτικὸν μέτρον ἀπαγορεύονται. Ἀπαγορεύονται ὡσαύτως ἡ κατάσχεσις ἐφημερίδων καὶ ἄλλων ἐντύπων διατριβῶν, εἴτε πρὸ τῆς δημοσιεύσεως εἴτε μετ' αὐτήν».

— «Τὰ ἀδικήματα τοῦ τύπου δὲν θεωροῦνται ὡς ἐπ' αὐτοφώρῳ». (ἄρθρο 16)

— «Οὐδεὶς στερεῖται τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ, εἰμὴ διὰ δημοσίαν ὠφέλειαν προσηκόντως ἀποδεδειγμένην, ὅτε καὶ ὅπως ὁ νόμος διατάσσει, πάντοτε δὲ προηγουμένης πλήρους ἀποζημιώσεως. (ἄρθρο 19)

— «Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἶναι ἐλεύθεροι, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν». (ἄρθρο 21)

* *

Αὐτὰ λέει τὸ Σύνταγμα, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ πατριωτισμὸς των, πού τὸ τηρεῖ πιστὰ, στίς 3 Ἰουνίου 1927. Μετὰ δέκα μῆνες ἀπὸ τότε τὸ Κράτος, ἡ Βουλὴ, ἡ Κοινωνία εἶναι, λένε, κατατρομαγμένες ἀπὸ τὴν δράση τοῦ «κακουργοῦντος κομμουνισμοῦ». Ἡ δράσις αὐτὴ οὔτε σὲ καμιά στάση, οὔτε σὲ καμιά ἀπεργία, οὔτε σὲ τίποτε ἄλλο παρουσιάστηκε, παρὰ μόνο στὴν ἔκδοσι μιᾶς μετριότατης ἐφημερίδας πού φυτοζωεῖ, καὶ σὲ κάποιους φωναστικούς κυριακάτικους περίπατους μερικῶν ἑκατοντάδων ἀτόμων. Οἱ περίφημοι «ἐμπρησμοὶ» ἀποδείχτηκαν τουλάχιστον οἱ μισοὶ ἐπιχειρήσεις καπιταλιστικές, καὶ οἱ ἄλλοι μισοὶ φαίνεται πὼς εἶναι τὸ ἴδιο.

Καὶ ὅμως ὁ «κακουργῶν κομμουνισμὸς» τρομοκρατεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἀστοὺς, γιατί τρομοκρατοῦν τὴ φαντασία τους οἱ ἐφημερίδες, πού ἀποδείχτηκαν ὅλες, τουλάχιστον ἀπὸ τίς ἄλληλοκατηγορίες τους, καλοπληρωμένες ἀπὸ τεράστιες οἰκονομικὲς ἐπιχειρήσεις, καὶ οἱ χωροφύλακες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πού ἔκαμαν τὸν κομμουνισμὸ «ἐπιχείρημα ὑπάρξεως»... τοῦ ἑαυτοῦ των. Καὶ λοιπὸν γιὰ νὰ χτυπηθεῖ κατακέφαλα αὐτὸ τὸ τέρας, διορίζεται μιὰ μεγάλη ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομομαθεῖς, ἀνώτατους ὑπάλληλους καὶ ἀνώτατους στρατιωτικούς, καὶ ἐτοιμάζει νομοθέτημα, πού περιέχει τίς ἀκόλουθες διατάξεις:

— «Ὅστις προφορικῶς, ἢ ἐγγράφως, ἢ διὰ παραστάσεων, ἢ εἰκόνων, ἢ καθ' οἰονδήποτε ἄλλον τρόπον προκαλεῖ ἢ προσπαθεῖ νὰ διεγείρῃ ἄλλους εἰς ἐπιχειρήσεις πράξεων, αἵτινες δύναται ἢ νὰ προκαλέσουν διατάραξιν τῆς δημοσίας γνῶμης ἢ εἰς παραβίασιν τῶν νόμων τοῦ κράτους, ἢ ἐπιχειρεῖ νὰ προσελκύσῃ ἄλλους εἰς δοξασίας ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς ὑφισταμένης θρησκευτικῆς, ἢ οἰκονομικῆς (!!) ἢ κοινωνικῆς, ἢ οἰκογενειακῆς (!!) τάξεως (; ; !!!), τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον ἑξ μηνῶν, (καὶ δι' ἐξουσίας μέχρι 5 ἐτῶν εἰς τινὰ τῶν βορείων Σποράδων...)

— «Αἱ αὐταὶ ποινὰ ἐπιβάλλονται α) εἰς τοὺς συνερχομένους εἰς δημοσίας συναθροίσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐστομίζονται ὕβρεις κατὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους ἢ τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς ἢ οἰκονομικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἢ οἰκογενειακῆς τάξεως. β) Εἰς τοὺς συνερχομένους ἐν ὑπαίθρῳ παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις τῆς δημοσίας ἀρχῆς. γ) Εἰς τὸν τοιχοκολλητὴν ἢ διανομέαν ἢ πωλητὴν ἢ οἰονδήποτε κά-

τοχον ἐντύπου, ἢ γραφομηχανημένου ἢ χειρογράφου ἐγγράφου, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου πίπτει εἰς τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ παρόντος».

Ἐδῶ ὁ πρόεδρος τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου καὶ ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου προσθέτουν «κάτοχος θεωρεῖται καὶ ὁ ἐκδότης ἢ τυπογράφος ἢ συγγραφεὺς τοῦ ἐγγράφου καὶ πρὶν ἢ τεθῆ εἰς κυκλοφορίαν τοῦτο».

— «Δημόσιος ὑπάλληλος ἢ ὑπηρέτης καταδικασθεὶς ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνωτέρω ἀδικημάτων ἀπολύεται τῆς θέσεώς του ὀριστικῶς μὴ δυνάμενος νὰ ἐπαναδιορισθῆ ἐν αὐτῇ. Ὁ οὕτως ἀπολύμενος τῆς θέσεώς του ἀπόλλυσι πᾶν δικαίωμα πρὸς σύνταξιν ἢ χορήγησιν βοηθήματος ἐκ τοῦ ταμείου προνοίας δημοσίων ὑπαλλήλων. (!!) Ἰδιωτικὸς ὑπάλληλος ἢ ἐργάτης ἀωνύμων ἐταιριῶν ἢ οἰασδήποτε ἄλλης ἐταιρίας ἢ ἐμπορικοῦ ἢ βιομηχανικοῦ οἴκου οἵτινες ἔχουν καταρτίσει οἰανδήποτε σύμβασιν μετὰ τοῦ κράτους, προφυλακίζόμενος δι' ἐντάλματος τοῦ ἀρμόδιου ἀνακριτοῦ ἢ καταδικαζόμενος ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνωτέρω πράξεων, ἀπολύεται ἀμέσως καὶ ὀριστικῶς τῆς ὑπηρεσίας του ἄνευ τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου 2112 τοῦ 1920 «περὶ ὑπόχρεωτικῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων» ἀπαιτούμενης καταγγελίας τῆς ὑπαλληλικῆς συμβάσεως, ἐφ' ὅσον δὲ ἔχουν δικαίωμα εἰς σύνταξιν ἢ οἰονδήποτε ταμείου συντάξεως, ἀπόλλυσι τὸ δικαίωμα πρὸς σύνταξιν ἢ λήψιν οἰασδήποτε ἀποζημιώσεως (!!!)».

— «Διὰ τῶν αὐτῶν ποινῶν τιμωρεῖται πᾶς προϊστάμενος ἢ διευθυντὴς ἀωνύμου ἢ οἰασδήποτε ἄλλης ἐταιρίας ἢ ἐμπορικοῦ ἢ βιομηχανικοῦ οἴκου, ὅστις δὲν ἀπολύει ἀμέσως καὶ ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοὺς ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἀναφερομένους ὑπαλλήλους».

— «Ἐν πάσῃ περιπτώσει διατάσσεται πάντοτε ἢ προφυλάκισις παντὸς κατηγορουμένου ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνωτέρω πράξεων, ἀπαγορευομένης τῆς ἐπὶ ἐγγυήσει ἀπολύσεως».

— «Αἱ ὑπὸ τοῦ πλημμελειοδικείου ἢ οἰονδήποτε ἄλλου δικαστηρίου ἐκδιδόμεναι καταδικαστικαὶ ἀποφάσεις διὰ τι τῶν ὑπὸ τοῦ παρόντος νόμου προβλεπομένων ἀδικημάτων, εἰς οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἔκτακτον ἔνδικον μέτρον ὑπόκεινται. Ἐπίσης δὲν ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῶν τριούτων ἀδικημάτων αἱ διατάξεις τῶν νόμων Γ'ΩΙΗ' περὶ ἀναστολῆς τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς καὶ Γ'ΩΙ' περὶ μετατροπῆς μικρῶν ποινῶν κρατήσεως ἢ φυλακίσεως εἰς χρηματικὰς».

Καὶ ἓνας κύριος, πού ἦταν χρόνια πολλὰ καθηγητὴς τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν βρῖσκει, πὼς τὸ παραπάνω αἶσχος δὲν εἶναι ἄρκετὸ καὶ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀκόμη πιὸ βαριεὲς διατάξεις. Καὶ προσθέτει καὶ τὸ ἀκόλουθο ἀριστούργημα: «Σωματεῖα καὶ ὕφ' οἰανδήποτε μορφῆν ὁργανώσεις, ὧν σκοπὸς, φανερός ἢ μυστικὸς εἶναι ἢ διάδοσις δοξασίῶν τεινουσῶν εἰς τὴν βίαιαν ἀνατροπὴν τῆς καθεστηκυίας οἰκονομικῆς καὶ ἐν γένει κοινωνικῆς τάξεως καὶ τὴν διέγερσιν μίσους μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, διαλύονται. Δημόσιος ὑπάλληλος ἢ ὑπηρέτης καταδικασθεὶς κτλ. ἢ φωραθεὶς ὡς ἀποτελῶν μέλος ἐνὸς τῶν ἄνω ὀριζομένων σωματείων, ἢ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐκδηλῶν, ὅτι ἀσπάζεται τὰς ἀνατρεπτικὰς τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος δοξασίας, ἀπολύεται τῆς θέσεως του ὀριστικῶς».

* *

Συγκρίνετε λοιπὸν τὶς δυὸ ἐκδηλώσεις τῆς πολιτικῆς συνείδησης τῶν Ἑλλήνων σὲ δέκα μῆνες μέσα. Τὸ Σύνταγμα ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριᾶ καὶ τὸ τερατούργημα, ποῦ διαβάστε παραπάνω ἀπὸ τὴν ἄλλη. Αὐτὸ λέγεται ἄμυνα κατὰ τοῦ «κακουργοῦντος κομμουνισμοῦ». Μὰ ποιὸς θὰ προασπίσει λοιπὸν ὅλες τὶς ἐργαζόμενες ἑλληνικὲς τάξεις, ἐργάτες τῆς πόλης καὶ τῆς γῆς, μικροεπαγγελματίες, ὑπάλληλους δημόσιους καὶ ἰδιωτικούς «κατὰ τοῦ κακουργοῦντος καπιταλισμοῦ»;

*
**

Ἐπιμύθιο : «*Διχτατορίες, φασισμοί, οἰκουμενικὲς κυβερνήσεις προετοιμάζουν καὶ πραγματοποιοῦν τὴν περίοδο τῆς ἀστικῆς ἀπολυταρχίας. Ἡ ἀστικὴ τάξη αἰσθάνεται γιὰ ἐνοχλητικὲς καὶ ἐπικίνδυνες καὶ καταργεῖ τὶς ἐλευθερίες, ποῦ αὐτὴ ἡ ἴδια εἶχε κατακτήσει καὶ καθιερώσει στὴν ἐπαναστατικὴ τῆς περιόδου (Δημοκρατικὸ Σύνταγμα) καθὼς καὶ τὶς ἐλευθερίες, ποῦ εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς τώρα στὴν ἐργατικὴ τάξη. Κάθε προοδευτικὴ ἰδέα χαρακτηρίζεται «κομμουνισμὸς», κάθε ἐλευθερία εἶναι ἐνοχλητικὴ, καὶ εἴτε μὲ σοφιστικὰ πλαγιοβαδίσματα οὐσιαστικὰ ἀναιρεῖται, εἴτε καταλιέται μὲ τὴν ἄμεση βία». (Ἀπὸ τὴ Διακήρυξη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου).*

H "ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ."

«*Ἐγγήλιοι λαοὶ εἶναι μόνο ἐκεῖνοι, ποῦ σέβονται τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη.*»

G. Schell

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

«*Ὁ ἰδεαλιστὴς εἶναι ἓνα ζῶο πῶ ἐπικίνδυνο ἀπὸ τὸ Φιλισταῖο, ὅσο ὁ ἄνθρωπος εἶναι πῶ ἐπικίνδυνος ἀπὸ τὸ πρόβατο.*»

Μπέργκερ Σὼ

Ὅταν ἰδῶ ἓνα πουλὶ κεντημένο σ' ἓνα χωριάτικο μαξιλάρι, ὅταν ἰδῶ τὸ ἴδιο πουλὶ πάνω σὲ μιὰ τριανταφυλιὰ κι ὅταν μελετήσω τὴ φυσιολογία, τὶς λειτουργίες, τὶς συνήθειες καὶ τὸ χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ πουλιοῦ, ἄς ποῦμε, μιᾶς καρδερίνας, τότε ἔχω τρεῖς διαφορετικὲς ψυχολογικὲς ἀντίδρασεις. Ἡ πρώτη αἰσθητικὴ ἢ δεύτερη αἰσθητηριακὴ ἢ ψευδοαισθητικὴ (φυσιολατρισμὸς) κι ἡ τρίτη γνωστικὴ. Αὐτὲς τὶς τρεῖς ψυχολογικὲς ἀντίδρασεις δὲν πρέπει νὰ τὶς συχίζω τὴ μιᾶ μὲ τὴν ἄλλη, ὅσο κιὰν στὴν πραγματικότητα καμιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς τρεῖς δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀπομονωμένη. Αὐτὸ θὰ πεῖ : δὲν πρέπει νὰ συχίζω τὶς πραγματιστικὲς μὲ τὶς ἀξιολογικὲς κρίσεις.

Ἄν τώρα ἀρχίσω νὰ κριτικάρω τὴν πρώτη περίπτωση (τὸ ἐργόχειρο τοῦ μαξιλαριοῦ) καὶ νὰ λέω : ὁ λαϊκὸς τεχνίτης δὲν ἔπρεπε νὰ κεντήσῃ μιὰ καρδερίνα, γιατί δὲν ἔχει ἀνώτερο πνευματικὸ ἐνδιαφέρον, παρὰ τὸ περιστέρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἢ τὴν Ἡμισέληνο (ἂν εἶμαι Τοῦρκος), γιατί οἱ δυὸ αὐτὲς πραγματικότητες ἔχουν περισσότερη οὐσία (καθολικότητα κι αἰωνιότητα), ἐπειδὴ εἶναι ἀναπόσπαστες ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης, τότε δὲν καταλαβαίνω ἀπὸ Τέχνη. Γιατὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς εἰλικρίνειας ἢ τῆς ψευτιάς μπορεῖ νὰ γίνῃ κριτικὴ τοῦ θέματος κι ὄχι ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ὕψους ἢ τοῦ βάθους του. Ἄλλωστε κάθε τέτα καταμέτρηση εἶναι ὑποκειμενικὴ, ἀφοῦ ἡ πείρα δὲ μᾶς δίνει μιὰ ἀπὸ ὅλους ἀναγνωρισμένη μετρικὴ μονάδα, κι ὅ,τι ὁ ἓνας θεωρεῖ ψηλὸ ὁ ἄλλος τὸ θεωρεῖ ἀστεῖο.

Μπορεῖ ἀκόμα νὰ πῶ : τὸ ζωντανὸ πουλὶ εἶναι «ὠραιότερο» ἀπὸ τὸ κεντημένο, γιατί εἶναι ἀληθινότερο. (Ράσκιν) Ἡ : ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ πουλιοῦ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ του ἐρμηνεία (ὅλοι οἱ καθηγητὲς τῶν Πανεπιστημίων κι ἡ Ἀκαδημία !). Καὶ πάλι δὲν καταλαβαίνω ἀπὸ Τέχνη. Γιατὶ ἡ αἰσθητηριακὴ γνωσιολογικὴ κι αἰσθητικὴ ἀλήθεια εἶναι διαφορετικὰ πράγματα.

Ἄμα ὅμως βγοῦμε ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν συγκεκριμένων καὶ μποῦμε στὰ ἀφηρημένα καὶ σύνθετα, ἐκεῖ ἄνεση καὶ λεφτεριά ! Γιατὶ ἐκεῖ λείπει ὁ ἔλεγχος τῆς evidence. Καὶ κάθε ἔξυπνος ἄνθρωπος, π. χ. οἱ πολιτικοί, προσπαθεῖ νὰ κάνει τὰ συγκεκριμένα κι ἀπλὰ ζητήματα ἀφηρημένα καὶ περίπλοκα. Μὰ πῶς γίνεται αὐτό ; Τὸν τρόπο μᾶς τὸν μαθαίνει ὁ μακαρίτης Λουκιανός. Ὁ Πρωτοσίλαος (ἂν θυμάμαι καλά) σκοτώνεται στὸν πόλεμο τῆς Τροίας. Κάτω στὸν Ἄδη ζητάει τὸν ὑπεύθυνο. Ποιὸς εἶναι ; Ὁ Μενέλαος. Ὁχι ὁ Μενέλαος, παρὰ ὁ Πάρις. Ὁχι ὁ Πάρις, παρὰ ὁ Ἐρωτας. Ὁχι ὁ Ἐρωτας, παρὰ... ἢ Μοῖρα. Ἐτσι τὸ ζήτημα ἔγινε

ἀφηρημένο. Κι όλοι ήσυχάζουνε. Γιατί ίσα ίσα ή μεγάλη δύναμη τής μεταφυσικής ή υπερφυσικής εξήγησης είναι πού πείθει, γιατί βρίσκεται στο «ύψος» τής προλογιστικής νοητικότητας του ανθρώπου — κοπάδι.

Παρατηρήσατε λοιπόν πώς καμιά από τις «σκιές» του Λουκιανού δεν αναφέρει τή λέξη πόλεμος. Το ίδιο κάνουν κι οι ζωντανές σκιές των ρωμαίων διανοουμένων. Ποιος φταίει, πού ξέπεσε ή Τέχνη στην Ελλάδα και μαζί της τόσα άλλα ωραία πράματα (ήθική, θρησκεία, πατριωτική ιδέα); Ο κόσμος άνοιξε τὰ μάτια του. Και τ' άνοιγμένα μάτια μ' έμποδίζουν να μεταβάλω τὸ κάπως συγκεκριμένο αυτό ζήτημα σε ἀφηρημένο. "Ετσι και τὸ φῶς έμποδίζει τούς τσαρλατάνους του ψυχισμού να κατεβάζουν τὰ «πνεύματα». Σβήνω λοιπόν κι εγὼ τὸ φῶς και λέω: Για τὸν ξεπεσμό φταίνε οι καινούργιες ιδέες και γι' αυτές... ή Μοίρα. Γιατί αυτή κάνει κάθε πράμα, πού δεν έχει...αίτια. Πῶς λοιπόν θὰ πολεμήσουμε τή Μοίρα; Μὲ τήν ατομική μας έξαρση ή τὸν καθαρό και με τή βοήθεια του Θεού. Δηλαδή πάνω από κάθε κοινωνική αναγκαιότητα, πάνω από κάθε αντικειμενική αίτια, πέρα από κάθε ιστορική εξέλιξη. Αυτό θὰ πει με τή Μοίρα. "Ομως Μοίρα αγαθή αυτή τή φορά. Όμοιοπαθητική. «Τι θὰ μπορούσατε να κάνετε», λέει ὁ Γκόρκι στους αντιδραστικούς διανοούμενους, «άν δεν ξέρατε να λέτε ψέματα»:

* *

Ο Λορέντος ὁ Μένδικος, πού δεν ήταν μεταφυσικός μὰ πολιτικός, έλεγε: «Δὲ μπορεί να κυβερνήσει κανείς τούς λαούς με τὸ πατερνημῶν». Δηλ. ή κρατική βία μπορεί να στηρίζεται στο θρησκευτικό μυστικισμό των μαζών, μὰ δεν είναι έχτελέστρια ευαγγελικών παραγγελμάτων. Ο Σπινόζας πάλι ρωτοῦσε: «Ποιος είναι ανώτερος; Ο Γαλιλαῖος ή ὁ Ἰησοῦς του Ναυή;» Δηλαδή ή Ἐπιστήμη ή ή Μυθολογία; Οι νεοέλληνες ὅμως «κριτικοί» τής τελευταίας ώρας αντί να δείξουν και να ἄρουν αυτές τις αντίφασες έρχονται να τις σκεπάσουν με λίγη ιδεαλιστική στάχτη. Πρέπει, λένε, να πιστέψουμε στο Θεό, (δεν πιστέβει κανείς γιατί θέλει, παρὰ χωρίς να θέλει) και να γίνουμε παιδάκια, δηλ. να πάψουμε να καταλαβαίνουμε. Φανταστήκατε ποτέ τήν κοινωνία ένα ἀπέραντο νηπιαγωγείο; Φυσικά κυβερνήτες μᾶς τέτιας κοινωνίας θάναι οι παραμάνες. Με τή διαφορά, πῶς αυτόν τὸν παράδεισο δεν τὸν ζητάνε οι μπεμπέδες, παρὰ οι παραμάνες!... Μ' ἄλλα λόγια, μη γυρέβετε τίποτα ἐδώ-στη γῆ και μὴν κρίνετε τίποτα. Νάχετε οι φτωχοὶ τήν ιδεολογία των πλούσιων, οι ἀδικημένοι τήν ιδεολογία των «ἀδικούντων», οι ραγιαδες τήν ιδεολογία των τυράνων σας. (Ο σουλτάν Μαχμουτ κρεμοῦσε τούς ραγιαδες του 21, πού δεν είχαν τήν ιδεολογία του). "Ετσι όλοι θὰ εὐτυχήσουμε! (Η εὐτυχία μιᾶς κοινωνικής τάξης λέγεται εὐτυχία του σύνολου ή ἔθνική!). Δεν είναι διόλου φαρσέρ οι εισηγητές αυτής τής λύσης. Είναι ἀπλούστατα «χρήσιμοι» άνθρωποι και πολὺ πραχτικοί!

* *

Λένε: Η Τέχνη ξέπεσε, γιατί δεν έχει ιδανικά. Έχει και παραέχει. Είναι τὰ ιδανικά τής άρχουσας τάξης, κι αυτά έχουν ξεπέσει. Η είναι τὰ νέα ιδανικά του προλεταριάτου, πού δὲ μπορεί να είναι ιδανικά, αφού ὅποιο λεξικό και ν' άνοιξεις, κι ὅποιον άρχαῖο συγγραφέα, δὲ θὰ τὰ βρεῖς μέσα!

Μὰ εμεῖς δεν ξέρουμε ἀπ' αυτά, σου ἄπαντοῦν. Η Τέχνη πρέπει να μᾶς ανεβάσει. Και μπορεί. Γιατί είναι ή έκφραση τής ἀπόλυτης λεφτεριάς. Προσέξτε ὅμως. Ἐποκλείονται τὰ νέα ιδανικά. "Ετσι ή ἀπόλυτη λεφτεριά δεν είναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιᾶ δουλική έξάρτηση, χωρίς καμιά αντίδραση, από τὰ περασμένα. "Ομως τόσο ή Τέχνη μπορεί να γυρίζει στα περασμένα και να διαλέγει τὰ ιδανικά της λέφτερα κι ανεμπόδιστα ή να τὰ κατασκευάζει από τὸ τίποτα, ὅσο και ή Θρησκεία, ή Ἡθική, τὸ Δίκαιο, ή Γλώσσα κι... ή Παιδαγωγική. Λησμονοῦν, πῶς ὄλ' αυτά είναι κοινωνικές λειτουργίες και θεσμοὶ κοινωνικοί, ιστορικά καθορισμένοι.

* *

"Ετσι και ή Τέχνη δεν είναι ένα υπερφυσικό ή μαντικό (φοιβοληψία) φαινόμενο έξω από καιρούς και τόπους. Η Τέχνη δὲ στέκεται στον αέρα. Έχει κι αυτή ιστορία, έχει αίτιες, πού βρίσκονται μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα. Και αυτή τής καθορίζει και τὸ περιεχόμενο της και τούς έκφραστικούς της τρόπους (τεχνική) και τή δράση της τή θετική ή άρνητική (αντίδραση στα καθεστῶτα). Ο ρόλος της είναι να κοινωνικοποιεί τὸ συναίσθημα, να ικανοποιεί τήν ανάγκη τής πολυτέλιας (διακοσμητικό ένστιχτο), να δίνει ένα λέφτερο (χωρίς συμφέρο) ξεσπασμα των ψυχικών και πνευματικών μας δυνάμεων και πολλές φορές (βιοτεχνία) νάναι και πραχτικά χρήσιμη. Στην πρώτη αυτή της βιοτεχνική μορφή ξεχωρίζει μέσα στα ὠφελιμιστικά συναισθήματα κι ή «ανιδιοτελής» εὐχαρίστηση. Γιατί κάθε δουλιά, τέλεια προσαρμοσμένη στο σκοπό της, δεν έχει μονάχα πραχτική χρησιμότητα παρὰ είναι κι εὐχάριστη (μιᾶ καρέκλα, ένα βάζο, μιᾶ πίπα. Principie de l' efficacite). Όταν ὁ παλιός Σωκράτης έλεγε, πῶς ένας «κάλαθος κοπροφόρος», κατάλληλος για τὸ σκοπό του, είναι ωραιότερος από μιᾶ χρυσή περικεφαλαία, μὰ ἀκατάλληλη να φορεθεῖ, δεν έκανε «πνεύμα», παρὰ έλεγε μιᾶ στοιχειώδη ἀλήθεια για τις arts mineurs.

Μὰ και στις ανώτερες Τέχνες ή περίφημη ανιδιοτέλεια δεν είναι ποτέ καθάρια. Όσο μᾶς κινεί τὸ πνεύμα και τὸ συναίσθημα, μπορεί να μᾶς τὰ κινήσει και σκόπιμα. Η ιστορία τής Τέχνης είναι μπροστά μας για να τὸ ἰδοῦμε. Όμως ή ὁμορφιά δεν πάβει ποτέ νάναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα ή τέλεια έκφραση, ἔστω και σαν έκφραση ενός σκοπού. "Ετσι ή αστική Τέχνη βάζει για σκοπό της να στηρίξει τὰ καθεστῶτα ιδανικά. Η επαναστατική να τὰ ρίξει. Αυτό είναι τόσο φυσικό, πού κάθε άερολογική αντίρρηση δεν είναι ἄλλο παρὰ άγνοια των πραγμάτων.

* *

Τόσο ὅμως ὁ βιοτέχνης ὅσο κι ὁ καλλιτέχνης, (ὁ χωρισμός των δυὸ επαγγελματιών έγινε τήν ἐποχή τής Ἀναγέννησης), δηλ. τόσο «ή πολυτέλεια του επαγγελματιος, ὅσο και τὸ ἐπάγγελμα τής πολυτέλιας» (Lalo) δεν παράγουν για τὸν εαυτό τους, παρὰ για κείνον, πού ἄγοράζει. Δηλ. για κείνον, πού μπορεί να πληρώνει, για να ικανοποιεί τὰ γούστα του και τις φιλοδοξίες του. Είναι λοιπόν ή Τέχνη «δουλιά», πού κανονίζεται από τήν ἀπαίτηση τής αγοράς. Κι αγοραστής στην ἐποχή μας είναι ὁ αστός ή ὁ μικροαστός, πού έχει κι αυτός, ὅπως κι ὁ ἀμόρφωτος προλετάριος, τὰ ιδανικά του αστού. "Ετσι ὄχι μονάχα τὸ περιεχόμενο, ή τεχνική κι οι σκοποὶ τής Τέχνης είναι δοσμένα από τὰ πρίν, παρὰ κι ή «ἀγορά» αναγκάζει

τόν καλλιτέχνη νὰ τοὺς ὑποταχτεῖ. Ὅσο κιὰν ὁ καλλιτέχνης, σὰν εἰδικὸς ποὺ ξέρει τὰ μυστικὰ τῆς δουλιᾶς του κι ἔχει καὶ πιότερο γοῦστο, μπορεῖ νὰ ἀνεβάζει τὴν καλαισθησία τοῦ ἀγοραστή, ὅμως δὲ μπορεῖ, χωρὶς κίντυνο του, καὶ νὰ τὴν προσβάλλει ἢ αὐτὴν ἢ τίς ιδέες του.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ κανονικὴ κι ἡ πιὸ μοιραία λύση, ποὺ θὰ δώσει στὴ *λέφτερη* του προσωπικότητα ὁ καλλιτέχνης. Θὰ ἴδουµε παρακάτω, ἂν ὑπάρχουν κι ἄλλες. Μὰ ἄς μιλήσουμε µὲ παραδείγματα. Ἄς φανταστοῦµε ἕναν καλλιτέχνη ποὺ «πέφτει» στὴν ἐποχὴ μας, δηλ. γενιέται, μεγαλώνει, μορφώνεται μέσα σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλο. Πρὶν νὰ γίνεῖ καλλιτέχνης, εἶναι παιδί. Ἄγνος, εἶδος *tabula rasa*! (Ἄς εἶναι κι ἔτσι!). Ὅμως μέσα στὸ σπῖτι του, στὴ γειτονιά του θ' ἀφομοιώσει αὐτὲς τίς ἀλήθειες, αὐτὴ τὴν πίστη, αὐτὰ τὰ συναισθήματα. αὐτὴ τὴ λογικὴ. Ἡ ἐκκλησία, τὸ σχολεῖο, ὁ τύπος, ὁ στρατὸς, θὰ τὸν ἀποτελειώσουν.

Ὁλος ὁ ἐξωτερικὸς κι ἐσωτερικὸς του κόσμος τοῦ φαίνονται πράματα πολὺ φυσικά, πολὺ ἀληθινά, πολὺ δίκαια καὶ καθολικά, ἴσως κι αἰώνια, ἀφοῦ εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του θέληση. Πισασμένος λοιπὸν μέσα στοὺς τροχοὺς ἑνὸς ἔτοιμου κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ καὶ μένοντας μακριὰ ἀπὸ κάθε σοβαρὴ θεωρητικὴ μόρφωση, πρώτα, γιατί δὲν τοῦ μένει καιρὸς (ὁ νόμος τῆς ἀστικῆς ἐκμετάληψης: πολλὴ δουλιὰ, λίγος μιστὸς) κι ἔπειτα, γιατί ἔχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὴν ἐξαιρετικὴ του φύση, ποὺ τὰ ξέρει ὅλα «ἐξ ἀποκαλύψεως», φαντάζεται πὼς εἶναι *λέφτερος* καὶ πὼς τὸν κόσμο του τὸν ἔχει ὁ ἴδιος δημιουργήσει. Αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Dürckheim, πὼς ἡ ἀγωγή (παιδεία καὶ κοινωνία) δὲν ἀναπτύσει τίς ιδιότητες ποὺ ἔχει τὸ ἄτομο ἀπὸ τὴ φύση, παρὰ τοῦ προσθέτει ἕνα νέον ἄνθρωπο, εἶναι πολὺ σωστό.

Ἄς πάρουμε τώρα τὸν καλλιτέχνη μας ἀπάνω στὴ δουλιὰ του, ὅταν δηλ. ἀγωνίζεται νὰ ἐκφράσει αἰσθητικὰ τὸ ὕλικὸ τῶν ἐντυπώσεων του. Ὅπως εἶπαμε παραπάνω καὶ τὰ τεχνικά του μέσα καὶ τὸ διανοητικὸ καὶ συναισθηματικὸ του ὕλικὸ δὲν εἶναι δικά του ἐφευρήματα. Διχὴ του συνεισφορὰ θὰ εἶναι ἡ μεγάλη ἢ ἡ μικρὴ του εὐαισθησία, ἡ μεγάλη ἢ ἡ μικρὴ του ἐκφραστικὴ ἱκανότητα κι ἡ εὐλικρίνεια του, ποὺ θὰ τὸν κάνει νὰ μὴ μιμεῖται τοὺς ἄλλους. Αὐτὸ εἶναι ἡ περίφημη ἀτομικότητα. Δηλ. ἰδιότυπη ἐρμηνεῖα ὑπάρχουσας πραγματικότητας (κοινωνικῆς πραγματικότητας), ποὺ, ὅπως ξέρουμε, δὲν εἶναι *ἐνιαία*.

Ἐξω ὅμως ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του ἀγωγή, ἕνας ἄλλος λόγος πιὸ ἄμεσος ἔρχεται νὰ καθορίσει τὸ εἶδος τῆς παραγωγῆς του: Ἡ ἀγορὰ, ὅπως εἶπαμε. Ἐδῶ παρουσιάζεται ὁ Μινώταυρος, ποὺ θὰ χῶσει τὰ νύχια του βαθιὰ μέσα στὴν καρδιά τοῦ καλλιτέχνη καὶ θὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ «προσαρμοστεῖ», ἂν ἔξαφνα εἶχε στὸ νοῦ του νὰ «ἐλευθεριάσει». Ὁ Μινώταυρος αὐτὸς εἶναι ἡ ἀστικὴ μειοψηφία. Αὐτῆς λοιπὸν τὰ βάρβαρα γούστα καὶ τίς ζωτικὲς ψευτιὲς θὰ δοξάσει ὁ ἐργάτης—καλλιτέχνης. «Αὐτὴ ἀγοράζει τὰ ἔργα Τέχνης καὶ τὰ βιβλία. Αὐτὴ ζεῖ τὰ θέατρα. Μὲ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς καὶ τοὺς δημοτικὸς ἀρχόντες ὑποστηρίζει τοὺς (δικούς της) ἀρχιτέκτονες καὶ γλύπτες. Κι ἔτσι φυσικὰ ἐπιβάλλει τὰ γούστα τῆς». Αὐτὰ ἔγραψε μιὰ φορὰ ὁ Βέλγος σοσιαλιστὴς Βάρντεβελντ, πρὶν γίνεῖ ὑπουργὸς τῆς Α. Μ.

Μὰ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι *ἐνιαία* κι ὁμοιόγενη ὄντοτητα. Εἶναι ἀντίθεση

1. L' Art et le Socialisme.

τάξεων καὶ πάλι τῶν τάξεων. Ὁ φτωχὸς καλλιτέχνης ἀνήκει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του θέση στὸ προλεταριάτο. Δυὸ δρόμοι τοῦ εἶναι ἀνοιχτοί. Ἡ θὰ πάει μὲ τὴ μπουρζουαζία—κι αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ συνειθισμένη περίπτωση. Καὶ θὰ σπρωχτεῖ πρὸς τὰ κεῖ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ζήσει κι ἀπὸ τὴν καθεστωτικὴ του ἀγωγή—ἢ θὰ ἐπαναστατήσει, καὶ τότε θὰ ζεῖ σ' ἕναν τόπο ἐχθρικό καὶ τὸ ψωμί του θὰ τοῦ εἶναι πρόβλημα. Ἡ ἐξαιρεση ὅμως αὐτὴ δὲ χαλάει τὸν κανόνα. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ τρίτη λύση. Ὁ καλλιτέχνης μπορεῖ νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ ἀγῶνα, νάναί «οὐδέτερος». Νὰ δοξάζει τὰ πουλιά, τὰ δέντρα, τὰ λουλούδια, τὸ φεγγάρι, τὴ θάλασα, τὸν ἔρωτα κτλ. Αὐτὴ ἡ οὐδετερότητα, εἶναι «εὐνοϊκὴ οὐδετερότητα» γιὰ τὴν ἀρχουσα τάξη. Ὅσο καὶ νὰ φαντάζεται, πὼς βρῖσκεται μέσα στὴ χώρα τῶν αἰώνιων κι ἀπόλυτων θεμάτων, εἶναι ὑπὲρ τῶν «καλῶς κειμένων». Ἐτσι πρακτικὰ ἡ οὐδετερότητα δὲν εἶναι δυνατὴ.

Μὰ καὶ μέσα στοὺς «θεατὲς τῆς Τέχνης» ὑπάρχει οὐδέτερο κοινό. Αὐτοὶ ποὺ δέχονται καὶ τὴν καθεστωτικὴ Τέχνη καὶ δείχνουν ἀπὸ ντιλεταντισμὸ «μιὰ πλατωνικὴ συμπάθεια γιὰ τὰ δημιουργήματα ἐκείνων, ποὺ τοὺς ἀναγγέλουν καὶ παρασκεβάζουν τὴν ἀποκλήρωση τους» (Βάρντεβελντ). Ἐτσι κι ἡ Μαρία Ἀντωνέτα μεσολαβεῖ στὸ Théâtre Français νὰ παιχτοῦν οἱ «Γάμοι τοῦ Φιγγαροῦ» τοῦ Μπωμαρσαί, «δηλ. ἡ πιὸ αἰματερὴ κι ἡ πιὸ τολμηρὴ σάτιρα τῆς τάξης τῶν εὐγενῶν» (Mathiez «La Révolution française»). Μὰ μόλις φανερωθεῖ ὁ κίντυνος ἀπὸ τὰ κάτω, τότε πάει «κάθε κατεργάρας στὸν μπάγκο του» κι οἱ ντιλετάντες οὐδέτεροί θὰ πάρουν τὴ θέση τους στὴν παράταξη τῆς ἀντίδρασης. Ἐτσι κι ἡ «θεαματικὴ οὐδετερότητα» δὲν ἔχει σπουδαία ζωογόνα ἐπίδραση γιὰ τὴ λεφτερωμένη Τέχνη, γιατί δὲν ἔχει κανένα θεμέλιο μέσα στὴν ψυχὴ.

Ἄμα ὅμως ὁ καλλιτέχνης εἶναι πλούσιος; Δὲ θὰ μπορούσε, ὄντας ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν πνευματικὴ, ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ πίεση τῆς μπουρζουαζίας, νάναί καὶ καλλιτέχνης *λέφτερος*; Θὰ μπορούσε, μὰ ἀπὸ ταξικὴ θέση κι ὕστερα κι ἀπὸ πεποίθηση ἀνήκει στὴν μπουρζουαζία. Αὐτὸς εἶναι ὁ κανόνας. Ὅσοτόσο πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχουσα τάξη στὶς κρίσιμες ὥρες τῶν σάπιων καθεστώτων βγαίνουν, ὅπως μᾶς μαθαίνει ἡ Ἱστορία, οἱ περισσότεροὶ ἠγέτες τῶν κοινωνικῶν ἀνατροπῶν. Ἄμα ὅμως ἀνήκει στὴν ἀντίδραση, ποὺ εἶναι ὅπως εἶπαμε ὁ κανόνας, τότε, μένοντας μακριὰ ἀπὸ τίς ἀσχήμιες τῆς ζωῆς, ἀτενίζοντας τίς *ὀλότητες* καὶ μὴ διακρίνοντας τίς λεπτομέρειες, προπάντων μὴν ἔχοντας καμιὰ ἀνάγκη νὰ δημιουργεῖ, θάναί ἕνας ἀπὸ τίς μάλιστα ἐκείνες τῶν ψευτομορφωμένων, ποὺ «θεραπεύουν τίς Μοῦσες σὲ ὥρες σχολῆς» καὶ καλλιεργοῦν τὰ ἐπίσημα ψέματα μὲ κείνον τὸν ντιλετάντικο σαντιμανταλισμὸ ἢ μὲ κείνη τὴ ραφιναρισμένη φιληδονία, ποὺ μαζί μὲ τὸν ψευτοπατριωτισμὸ, τὸν ψευτοθηρησκεψτισμὸ καὶ τὴ ρητορικὴ φλυαρία εἶναι οἱ κεντρικὲς γραμμὲς τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ.

Γιατὶ ὅμως ἡ Τέχνη τῆς μπουρζουαζίας, ἡ ἐπίσημη Τέχνη τῆς ἀρχουσας τάξης, δὲ μπορεῖ νάναί καλὴ; Μήπως κάθε τέχνη καθεστωτικὴ εἶναι «κατ' ἀρχὴν» ψευτικὴ; Κάθε ἄλλο. Ὅταν μιὰ ἀρχουσα τάξη ἀκμάζει κατὰ τρόπο ποὺ ἡ ἀντίθεση τῆς μὲ τίς ἄλλες ὑποταγμένες τάξεις νάναί λιγότερο αἰσθητὴ, τότε καὶ ὅλες τῆς οἱ πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες εἶναι ζωτικὲς, εἶναι γόνιμες. Ὅταν ὅμως ἡ ἀρχουσα τάξη παρακμάζει, γιατί οἱ ὑποταγμένες δυναμῶνουν (ἢ καλύτερα: οἱ ὑποταγμένες δυναμῶνουν, γιατί ἡ κυρίαρχη παρακμάζει) τότε τὴν παρακολουθοῦν στὸν

κατήφορο κι οί διάφορες της «ἀξίες». Οί ἀξίες αὐτὲς τότε δὲν ἔχουν περιεχόμενο, εἶναι δογματικές, ἄρα στεῖρες. Γιατί ἀνάμεσα στοὺς «θεσμοὺς» πού μένουν ἀκίνητοι, καὶ στὴν πραγματικότητα πού ἀλλάζει, ἀναπτύσσεται χάσμα, ἀντίθεση καὶ πάλι. Καὶ τότε ἀνεβαίνει ἀπὸ τὰ κάτω ἢ νέα πραγματικότητα, πού φορέας της γίνεται μιὰ συνειδητὴ ἐπαναστατικὴ μειοψηφία. Τοὺς πολιτικούς, τοὺς διανοούμενους, τοὺς καλλιτέχνες αὐτῆς τῆς πραγματικότητας οἱ ἀντιδραστικοὶ ποντίφικες τοὺς θεωροῦν αἰτία τοῦ ξεπεσμοῦ. Ἐνῶ εἶναι ἡ μόνη ἠθικὴ ἄρνηση τοῦ ξεπεσμοῦ. Ἄρνηση ἐπιστημονικὴ, ἄρνηση συναισθηματικὴ, ἄρνηση ἐνεργητικὴ. Αὐτοὶ «οἱ λεπτροωμένοι ἄνθρωποι, πού ζοῦνε σὲ τόπο ἐχθρικό» θὰ μπορούσαν νὰ ὀνομαστοῦν μὲ τὴν καλὴ πιά σημασία τῆς λέξης «ἰδεαλιστές», ἂν ἰδεαλισμός θὰ πεῖ νὰ θυσιάζεις τὴν ὕλική σου ζωὴ στὴν πίστη σου, κι ὄχι νὰ τὴν ξεασφαλίζεις. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πὼς εἶναι κι «δραματιστές» (=οὐτοπιστές) γιατί ὁ σκοπὸς τους δὲν εἶναι μεταφυσικός, νὰ στολίσουν τὶς ψυχὲς μὲ λίγα γαλανὰ μιχλιμπίδια κι ἄνθη τοῦ Ἀπρίλη, παρὰ νὰ ἐπηρεάσουν τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα καὶ νὰ ἐπιταχύνουν τὴ μοιραία κι ἀναπόφευκτη, ἀπὸ ἱστορικὴ ἀνάγκη, καταστροφὴ τοῦ χρεωκοπημένου καὶ δογματικοῦ καθεστῶτος.

Ὁ ξεπεσμός λοιπὸν δὲν εἶναι ὄλης τῆς κοινωνίας. Εἶναι τῆς κυρίαρχης τάξης καὶ τῶν ἀξιῶν της.

* *

Ἐξω ὅμως ἀπὸ τὴν ψεφτιά τῶν καθεστωτικῶν ἀξιῶν ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη αἰτία ξεπεσμοῦ τῆς Τέχνης: ἡ βιομηχανοποίηση της. ὁ ταύλορισμός. Δηλ. ἡ σχέση Τέχνης κι ἀγορᾶς δὲν εἶναι ἄμεση, ὅπως στὶς ἀρχαῖες ἐποχές, στὸ Μεσαίωνα, στὴν Ἀναγέννηση. Σήμερα ἐπεμβαίνει ἕνας τρομαχτικὸς μεσίτης, ὁ ἐκδότης ἢ ὁ ἔμπορος. Αὐτὸ θὰ πεῖ μεγάλη κατανάλωση, ἄρα μικρὴ τιμὴ. Δηλ. πολὺ κοινὸ, ἄρα θυσία τῆς ποιότητας στὴν ποσότητα. Γιατί τὸ πολὺ κοινὸ δὲν ἔχει καμιὰ ἢ πολὺ λίγη αἰσθητικὴ μόρφωση. Κι εἶναι πάντα του συντηρητικὸ. Ὅ,τι γίνεται μὲ τὶς διάφορες διακοσμητικὲς φρικαλεότητες (φτηνὲς ὅμως!) τῶν Grands Magasins, γίνεται καὶ μὲ τὴ Λογοτεχνία. Συμβιβάζονται μὲ τὶς ἰδέες καὶ τὰ γούστα τοῦ κοινοῦ ἢ τουλάχιστο δὲ θίγουν τὰ ταμπού του. Μὰ γιὰ τὴ διάδοση τοῦ φιλολογικοῦ ἔμπορεύματος χρειάζεται διαφήμιση. Ἡ διαφήμιση αὐτὴ γίνεται μὲ δυὸ τρόπους: μισθωτὴ κριτικὴ, βραβεῖα Ἀκαδημιῶν. Δηλ. μετριότητα καὶ συντηρητισμός. Γύρω ἀπὸ τοὺς λεπτροωμένους καλλιτέχνες γίνεται νεκρικὴ σιωπὴ, ἠθικὸ μποϊκοτάζ. Ἔτσι ἡ Τέχνη στὴν ἐπίσημη της βιομηχανικὴ μορφή δὲ μπορεῖ νὰ νάει μέσο ὕψωμοῦ τῶν συνειδήσεων. Διαφθείρει. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ ὅλες τὶς ἄλλες κοινωνικὲς λειτουργίες ἠθικῆς κατηγορίας (σχολεῖο, ἐκκλησιά, τύπος). Γιατί τί σημαίνει «ὑψῶνω τὸ λαὸ» μὲ τὴν Τέχνη—γιὰ νὰ σταθοῦμε σ' αὐτὴ; Τοῦ δίνω ἀνώτερες συγκινήσεις μέσα στὴ σφαῖρα μερικῶν πρώτων κι ἔσχατων ἀληθειῶν. Τοῦ ξυπνῶ τὴ συναισθηματικὴ καὶ μέσον αὐτῆς τὸ πνεῦμα. Ποιὸς ὅμως συντηρητικὸς ἤρωας τοῦ γλυκοῦ νεροῦ θὰ μπορούσε νὰ συζητήσῃ καν, πὼς ὁ λαὸς συμφέρει νὰ ξυπνήσῃ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο; Ἡ κοινωνικὴ ἀνισότητα, πού ἔχει ἐχτελεστικὸ της ὄργανο τὴν κρατικὴ βία κι ἠθικοὺς σύμμαχους της τοὺς ἀερολόγους δραματιστές, μονάχα σὲ κατάσταση ὑπνωτισμοῦ τῶν μαζῶν μπορεῖ νὰ ἐπιβάλεται ἀνετα. Ὅλη ἡ φροντίδα τῶν παλιωμένων καθεστώτων στέφεται γύρω στὴν καλλιέργεια

τῆς πρόληψης μέσα στὰ πλήθη, καὶ στὸ αἵματερὸ ξύπνημα τοῦ μισονείσμοῦ ἐνάντια σὲ κάθε προσπάθεια ἀλλαγῆς τῆς κατάστασης τους.

Στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἡ βασιλεία κι ἡ noblesse κι ὁ ἀνώτερος κλῆρος προσπαθήσανε νὰ ξυπνήσουν τὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ τοῦ ἀμόρφωτου λαοῦ ἐνάντια στὸ διαβολικὸ κήρυγμα ἀπὸ τὴν Συνταχτικὴ Συνέλευση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀργότερα οἱ ἄστοι θὰ θελήσουν νὰ δώσουν γιὰ ἠθικὸ (!) στήριγμα τῆς κυριαρχίας τους τὸ μίσος ἐνάντια στοὺς γείτονες (ἐχθροὺς), πού εἶναι ἡ καθαυτὸ οὐσία τῆς πατριωτικῆς ἰδέας. Καὶ σήμερα οἱ κεφαλαιοκράτες, μιὰ κι ἔχει κλονιστεῖ ἡ πατριωτικὴ ἰδέα ἀπὸ τὴν ἄμεση τραγικὴ πείρα τοῦ τελευταίου πολέμου, ζητάνε νὰ στηριχτοῦν ἐπάνω στὸ ἰδανικὸ (!) τῆς ἰδιοκτησίας, ἐνάντια στὸν ἐσωτερικὸ ἐχθρὸ, τὸ προλεταριάτο. Ὅλες αὐτὲς οἱ μανοῦβρες δὲ γίνονται οὔτε στὰ κουτουροῦ οὔτε τζάμπα. Εἶναι δουλιὰ, πού ἔχει τοὺς εἰδικούς ἐπαγγελματίες της πού τρέφουν τὴν πρόληψη τῶν μαζῶν καὶ ζοῦνε ἀπ' αὐτὴν. Ὅταν ἕνα Ὑπουργεῖο τῶν Στρατιωτικῶν, τῆς Ἀλβανίας ἄς ποῦμε, στέλνει ἐγκύκλιο στὶς διάφορες φρουρὲς καὶ ρωτᾷ τοὺς ἀξιωματικούς νὰ δηλώσουν σὲ ποιὰ περιοδικὰ εἶναι συντρομητές, δείχνει ἄρκετὰ πὼς ἡ λεπτειρία τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου κι ὁ ἔλεγχος τῶν συνειδήσεων εἶναι τὸ ἴδιο πράμα.

Μὰ πάνω ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία εἶναι οἱ ἰδέες! Τὸ εἶπαμε αὐτὸ. Νὰ δραματίζεσαι τὶς ἰδέες! Μὰ οἱ ἰδέες «εἰ γὰρ που εἶεν, οὐκ ἂν εἶεν»! Αὐτὸ τὸ φροῦτο ἐκεῖ φανερώναται, ὅπου ἀνάμεσα στὸ βιβλίο καὶ στὴν πράξη, ἀνάμεσα στοὺς νόμους καὶ τὴν «πραγματικότητα», ἀνάμεσα στὸ γράμμα καὶ στὸ πνεῦμα ὑπάρχει ἄβυσσος ἀδιαπέραστη. Ἄν ἤμουνα Κράτος θὰ ὑποστήριζα αὐτοὺς τοὺς ἰδανιστές, ὅπως ὑποστηρίζω καὶ τὴ Χ. Α. Ν., γιὰ νὰ στρέφουν τὴν προσοχὴ τῶν δυσαρεστημένων ἀπὸ τὰ ἐπίγεια στὰ ἐπουράνια, ἀπὸ τὰ φθαρτὰ στὰ αἰώνια, ἀπὸ τὰ σχετικὰ στὰ ἀπόλυτα. Σημεῖο τῶν καιρῶν, ἄρα πραγματικότητα. Στὸ Μεσαίωνα ὡς τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγγάριες τῶν χωρικῶν ἦταν νὰ χτυποῦν τὴ νύχτα μὲ βέργες τὴ λίμνη ἢ τὸ ἔλος, πού γειτόνεβε μὲ τὸν πύργο τοῦ ἀφέντη, γιὰ νὰ τρομάζουν τὰ βατράχια καὶ νὰ σιωποῦν, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ κοιμάται ἤσυχα ὁ προνομιοῦχος ἄνθρωπος «ἐλέω Θεοῦ». Αὐτὸς περίπου εἶναι ὁ ρόλος τῆς ἐπίσημης Τέχνης, τῆς Ἐπιστήμης καὶ Ἐκκλησίας. Μὲ τὴ διαφορὰ πὼς στὴν ἐποχὴ μας δὲν πρόκειται νὰ κοιμάται ἤσυχα μονάχα ὁ πραγματικὸς ἀφέντης, παρὰ κι ὁ λεγόμενος «κυρίαρχος λαός».

* *

Ὅμως γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἰδικὰ ὑπάρχει κι ἕνας τρίτος λόγος ξεπεσμοῦ τῆς Τέχνης. Εἶναι, πὼς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καλλιτέχνη (κυρίως τοῦ λογοτέχνη) εἶναι τὸ τελευταῖο τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας καὶ τὸ τελευταῖο στὴ σειρά τῶν προσοδοφόρων ἐπαγγελμάτων. Κανένας γονιὸς δὲ θὰ δεχόταν νὰ κάνει τὸ γιό του καλλιτέχνη καὶ μάλιστα ποιητὴ. Προπάντων δὲ θὰ τὸ δεχόντουσαν αὐτοί, πού θεωροῦν τὴν ποίηση καὶ τὴν Τέχνη τὴν ἀνώτερη ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ λύτρωση τῆς κοινωνίας! Καὶ μὲ τὸ δίκιο τους. Ἄλλο τὰ ὠραία λόγια κι ἄλλο τὰ πράματα.

Γιατί γιὰ νὰ ζήσει σήμερα ἕνας ἄνθρωπος μιὰ μέτρια ζωὴ τοῦ χρειάζονται τουλάχιστο τρεῖς ἔστω δυὸ χιλιάδες δραχμὲς τὸ μήνα, δηλ. 26 ἢ 24 τὸ χρόνο. Μπορεῖ νὰ τὶς βγάλει ὁ λογοτέχνης, μένοντις λογοτέχνης κι ὄχι βιομή-

χανος; Ἀδύνατο. Ἄν κάθε πρωτότυπο βιβλίο πληρώνεται ἀπὸ τὸν ἐκδότη 4—6 χιλ. δραχμές τὸ πολὺ, τότε ὁ συγγραφέας, γιὰ νὰ φτάσει τὸ ποσὸ πού τοῦ χρειάζεται, πρέπει νὰ γράφει 7 ἢ 4 βιβλία τὸ χρόνο! Ἄν εἶναι δυνατό! Ἄν συνεργάζεται σὲ περιοδικὰ, θὰ πληρώνεται 50 δραχ. τῆ σελίδα, δηλ. πρέπει νὰ γράφει 40—60 σελίδες τυπωμένες τὸ μήνα, 200—240 χειρόγραφες. Ἄς ὑποθέσουμε πὼς κατορθώνει αὐτὸ τὸ θαῦμα τῆς πολυγραφίας. Μὰ πρῶτα πρῶτα τί ποιότη-
τας μπορεῖ νάναί τόση δουλιὰ, καὶ δεύτερο, πού θὰ βρῖσκει νὰ τὴν τοποθετεῖ! Ἐδῶ μιλάμε γιὰ τὸν πεζογράφο. Μὰ ἂν εἶναι ποιητής; Δὲ μπορεῖ φυσικὰ νὰ γράφει παρὰ ἓνα ὡς δυὸ καλὰ ποιήματα τὸ μήνα. Καὶ ἢ δὲ θὰ πληρωθεῖ καθόλου ἢ θὰ πάρει 200 δραχμές! Εἶναι ἢ δὲν εἶναι νὰ περιφρονοῦν τοὺς συγγραφεῖς καὶ μάλιστα τοὺς ποιητές, ὅπως περιφρονούσαν τοὺς φιλόσοφους οἱ Ρωμαῖοι πατρίοι τῆς Αὐτοκρατορίας:

Δὲν εἶναι λοιπὸν μονάχα ὁ ὕλικὸς κίντυνος τοῦ ἐπαγγέλματος, μὰ καὶ ὁ ἠθικός. Γιατί καὶ αὐτὸ τὸ λίγο, πού μπορεῖ νὰ κερδίσει ὁ συγγραφέας, πρέπει νὰ τὸ κερδίσει σύμφωνα μὲ τὰ γούστα τοῦ κοινοῦ καὶ μὲ τὰ ἐπίσημα ἰδανικά—ἰδανικά μὲ πατέντα, ὅπως θάλεγαν. Καὶ γιὰ νὰ θυμηθοῦμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸν Βάντερβελντ: «Νὰ κάνει κανεὶς ἀριστουργήματα (μὲ τὴν ἐλπίδα, πὼς κάποτε θ' ἀναγνωριστῆ) δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ψοφᾷ τῆς πείνας. Μὰ δὲ θὰ πεῖ καὶ πὼς ὁ ψοφημὸς ἀπὸ τὴν πείνα δὲν ἐμποδίζει νὰ γίνονται ἀριστουργήματα».

Ὁ συγγραφέας λοιπὸν θὰ ζητήσῃ μιὰ πιὸ πραχτικὴ λύση τοῦ οικονομικοῦ του ἀδιέξοδου. Ἡ θὰ γίνῃ δημοσιογράφος, ὄργανο τοῦ δημόσιου ὑπνωτισμοῦ, ἢ θὰ βγάλῃ λαϊκὸ περιοδικὸ βάζοντας σὲ κυκλοφορία κάθε εἶδος πνευματικῆς καμελότας, ἢ θὰ διοριστῆ. Καὶ στὶς τρεῖς αὐτὲς περιπτώσεις ἔχει καπιτουλάρι. Στὴν τελευταία ὅμως μπορεῖ ἀκόμα νὰ σώζῃ τὴν «ἰερότητα τῆς ὑψηλῆς του μυσταγωγίας» πάθοντας πιά νὰ γράφῃ, κρατώντας τὴν περήφανη attitude morale (λέγε esthétique) τοῦ Μορεὰς ἢ ξεφουρνίζοντας ἀριὰ καὶ πού μέσα ἀπὸ τὸν ἑλεφαντένιο του πύργο ἓνα ἕμμετρο μιμιπελό. Νὰ γιατί, μόλις γίνοντο σαράντα χρονῶν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, δηλ. μόλις φτάσουν στὴν πλέρια τους ὠριμότητα, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ συγκεντρώσουν συνειδητὰ καὶ σκόπιμα ὅλες τὶς ὡς τότε κυμαινόμενες δυνάμεις τους σὲ μιὰ ρωμαλέα προσπάθεια, πάβουν νὰ γράφουν.

Στὴν Ἑλλάδα λοιπὸν ἡ Λογοτεχνία μονάχα σὰν ἐνθουσιασμοὺς τῶν νέων παιδιῶν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἢ σὰν *passé-temps* ἀργόσχολων καὶ ὠραιόπαθων ἀστῶν. Γιατί δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ «δουλιὰ». Γιατί μέσα στὰ 6 ἑκατομύρια Ἕλληνες τὰ 5 1/2 εἶναι ἀγράμματοι, ἂν ὄχι ἀναλφάβητοι, καὶ οἱ 500 χιλιάδες πού μένουν, εἶναι καθαρεβουσιάνοι, συντηρητικοί, γουστέρες πού τρῶνε τὴν οὐρὰ τους, μεταφυσικοί. Ὁ Σολωμὸς ἀκολούθησε καὶ αὐτὸς τὴ μοῖρα τοῦ περιβάλλοντος του. Πάλεψε ἀνάμεσα στὴν ἀπουσία τοῦ κοινοῦ καὶ στὸ δικό του ἀριστοκρατικὸ ντιλεταντισμὸ, πού περιφρονούσε τὸ κοινὸ. Δηλαδή εἶχε χάσει τὸ μεγαλύτερο κίνητρο τῆς Τέχνης, τὴν ἡγὼ τῆς ἰδίας τῆς φωνῆς πού ξαναγυρίζει δυναμωμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἐξὸν αὐτὸ, μὴν ἔχοντας ἀνάγκη νὰ γράφῃ γιὰ νὰ ζήσει, ζοῦσε χωρὶς νὰ γράφῃ, ὅταν ἔγινε σαράντα χρονῶν. Ἄφησε τὴ φυσικὴ του ὀκνηρία νὰ γλυστρήσῃ ἠδονικὰ στοὺς τεχνητοὺς παράδεισους τοῦ πιστοῦ. Κι ὅταν, ὅπως μᾶς λέει ὁ Πολυλάς, κιντύνεψε νὰ χάσει τὴν περιουσία του, τότε μονάχα σκέφτηκε νὰ ζήσει γράφοντας. Μὰ πού; Αὐτὸ ἔχει μεγάλη ἀποδει-

χτικὴ σημασία. Ὅχι στὴν Ἑλλάδα ποιητής, παρὰ στὴ Γαλλία μεταφραστής. Ἦξερε δηλαδή πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει τοὺς συγγραφεῖς της—ἐξὸν σὰν θέλουν νὰ δουλέβουν «γιὰ τὸ βασιλεῖα τῆς Πρωσίας»!

* *

Τὴν ἴδια τύχη μὲ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἀκόμα χειρότερη ἔχουν οἱ μουσικοί. Γιὰ νὰ ζήσουν σὰν δημιουργοὶ πρέπει νὰ κάνουν παράλληλα τὸ μουζικάντη (στὰ θέατρα, στοὺς κινηματογράφους στὸ Ζάπειο, στὸ Φάληρο) ἢ νὰ κάνουν τὸ δάσκαλο ἢ τὸν καθηγητὴ τῆς μουσικῆς. Ἐξὸν ἂν εἶναι φημισμένοι ἔχτελεστές—καὶ τότε δὲν εἶναι δημιουργοὶ—ἢ γράφουν ἔργα πού ἔχουν μεγάλη κατανάλωση σὲ βάρος τῆς ποιότητος (ὀπερέτες, φῶξ—τροτ κτλ).

Ὅσο γιὰ τοὺς ζωγράφους, τοὺς γλύπτες, καὶ τοὺς ἀρχιτέκτονες, αὐτοὶ εἶναι πιὸ τυχεροί. Αὐτῶν ἡ τέχνη εἶναι πραγματικὰ «δουλιὰ», πού μπορεῖ νὰ τοὺς ζήσει. Θεωρητικὰ αὐτοὶ μονάχα θὰ πρέπει νὰ κρατοῦνε ψηλὰ τὴν «ιερὴ φλόγα τῆς Τέχνης». Ὅμως ἡ ἀγορὰ ἔχει τὸν τελευταῖο λόγο. Ἡ ἀγορὰ τοὺς ἀναγκάζει νὰ προσαρμοστοῦν. Ὁ Μινώταυρος! Ὁ ζωγράφος θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ φιγουρινίστικα γούστα τοῦ ἀστοῦ, πού παραγγέλλει τὸ πορτραῖτο τῆς κυρίας του ἢ ἀγοράζει πίνακες νὰ στολίσῃ τὰ σαλόνια του. Οἱ διευθυντὲς τῶν Τραπεζῶν, οἱ γραφειοκρατίες τῶν Ὑπουργείων ὑποστηρίζουν τοὺς ζωγράφους, πού δὲν προσβάλλουν τὴν παράδοση. Ὁ γλύπτης θὰ θελήσῃ νὰ πάρῃ τὴν παραγγελία κανενὸς «ἡρώου»—μόνο στρατιωτικὴ γλυπτικὴ ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα—πού ὅσο θεατρικότερο τὸ κάνει, τόσο μεγαλύτερη ἐπιτυχία θὰ ἔχει. Ὁ ἀρχιτέκτονας σ' ἓναν τόπο μικροαστικὸ πού δουλέβει γιὰ τὸ ξένο κεφάλαιο, σ' ἓναν τόπο πού τὸ ἴδιο τὸ Κράτος ἀποφεύγει νὰ χιτίζει δημόσια χτίρια καὶ προτιμᾷ νὰ νοικιάζῃ, ἔχει πολλὴ μικρὴ ἀχτίνα ἐνέργειας καὶ πολὺ λίγη τόλμη πρωτοτυπίας.

Στὴν Εὐρώπῃ ὅμως συμβαίνει ἓνα περίεργο φαινόμενο. Ἐπειδὴ ἡ ἀγορὰ ζητάει τὴν μοντέρνα ζωγραφικὴ, μποροῦν οἱ λεπτρωμένοι ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴ παράδοση ζωγράφοι νὰ βρῖσκουν μιὰ προσωρινὴ λύση στοὺς *marchands des tableaux*, πού ἔχουν νὰ τοποθετοῦν καὶ ν' ἀνεβάζουν τὸ «στόκ» τους κερδίζοντας χιλιάδες φορὲς περισσότερα (κυρίως ἅμα πεθάνουν οἱ ζωγράφοι!) ἀπ' ὅσα πληρώνουν. Ὁ ζωγράφος σὰ μισθωτὸς κατορθώνει νὰ ζήσει τὰ πρῶτα του σκοτεινὰ χρόνια, λεία τοῦ ἔμπορου, ὅσο ν' ἀναγνωριστῆ μιὰ μέρα καὶ νὰ πουλάει μοναχὸς του. Καὶ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἄλλη ἐποχὴ στὴν Ἱστορία, ὅπου οἱ ἀναγνωρισμένοι ζωγράφοι νὰ κερδίζουν τόσο πολλὰ.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει οὔτε αὐτὴ ἡ προσωρινὴ λύση γιὰ τοὺς «τολμηροὺς» ζωγράφους, γιατί ὁ τόπος εἶναι μικρὸς καὶ ἡ καλαισθητικὴ του ἀνατροφὴ μηδαμινὴ. Ἐνοεῖται πὼς γιὰ τοὺς ζωγράφους καὶ τοὺς γλύπτες ἡ ἐπαναστατικὴ εἶναι μονάχα τεχνικὴ, ἀρα ἀνώδυνη γιὰ τὴ δημόσια ἀσφάλεια, μὰ προκλητικὴ γιὰ τὰ συντηρητικὰ γούστα τοῦ κεφαλαιούχου.

Μὰ τοὺς ἐπαναστατικοὺς ζωγράφους δὲν τοὺς ἀγοράζουν τόσο ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὴν Τέχνη, ὅσο ἀπὸ *spéculation*. Ἄντις, ἂς ποῦμε, ν' ἀγοράσουν μετοχὲς ἐνὸς σιδηροδρόμου, ἀγοράζουν μοντέρνους πίνακες, πού σὲ 20 χρόνια ἢ ἀξία τους μπορεῖ νὰ φτάσῃ καὶ ἑκατομύρια! Ὅταν ἓνας πίνακας τοῦ Renoir πουλήθηκε

πρόπερσι ἢ ἑκατομύρια φράγκα στὴ Salle Drouot (ὄπου γίνονται οἱ δημοπρασίες τῶν πινάκων) ἢ ἕνας τοῦ Rousseau τοῦ Douanier ἔφτασε πέρσι τὶς 800 χιλιάδες εἶναι παραδείγματα, πὺ πείθουν, πὺς πρόκειται γιὰ speculation. Ἄγοράζουν γιὰ νὰ μεταπουλήσουν.

Ἡ Τέχνη λοιπὸν σὰν κοινωνικὸ φαινόμενο σχετίζεται μὲ τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα διπλά: α) ἄμεσα (= ἄγορὰ) καὶ β) ἔμμεσα, μὲ τὸ πνευματικὸ ἐποικοδόμημα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τῆς κοινωνίας («ἀξίες» καὶ καλαισθησία).

* *

Ἄν ὅμως ἡ ἐπαναστατικὴ τῶν ζωγράφων, γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων εἶναι μονάχα τεχνικὴ, τῶν συγγραφέων πάει βαθύτερα. Ἀρνιέται τὰ ἰδανικά, πὺ κυριαρχοῦν. Ὅσο κιὰν οἱ «φιλελεύθεροι» ἄστοί, τὸ μορφωμένο προλεταριάτο καὶ ἡ νεολαία διαβάζουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικούς πὺ δὲ διαβάζουν, πάλι τὸ κοινὸ εἶναι λίγο γιὰ νὰ ζήσει τοὺς συγγραφείς. Ἐπειτα τοὺς τρώει ὁ ἐκδότης, καὶ ἂν ἐκδώσουν μοναχοὶ τους, τοὺς ποῦκοτάρει. Ἄς εἶναι τὰ ἰδανικά τους ζωντανότερα, ἄρα μεγαλύτερης ἀντοχῆς. Δουλέβουν μιὰν ἀχάριστη δουλιά. Μὰ ὡς πότε;

Ἐδὼ ἐφαρμόζεται ἡ σοφὴ γνώμη ἑνὸς πολιτικοῦ γιὰ τοὺς δημόσιους ὑπάλληλους. Οἱ ἱκανοὶ ὑπάλληλοι, λέει, θ' ἀναγκαστοῦν ἀπὸ τὴν πείνα νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία. Καὶ αὐτὸ εἶναι καλὸ, ἐπειδὴ τὸ δημόσιο ἔχει ἀνάγκη μόνο μέτριους ἀνθρώπους. Καὶ οἱ ἀνίκανοι, πὺ δὲ μποροῦν νὰ κάνουν ἄλλη δουλιά, θ' ἀναγκαστοῦν νὰ μάθουν στὴν πείνα ὅπως ὁ γάιδαρος τοῦ Ναστρεντίν Χόντζα, καὶ ἔτσι θὰ μείνουν καλοὶ ὑπάλληλοι. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς καλοὺς συγγραφείς. Τοὺς τρώει ἡ «κεκτημένη ταχύτητα», ἡ ἀνικανότητα τους νὰ κάνουν ἄλλη δουλιά. Μὰ εἴτε μένουν πεινασμένοι καλλιτέχνες, εἴτε κάνουν παράλληλα τὸ μεταφραστικὸ ἢ τὸ δημοσιογραφικὸ, αὐτὸ ἔχει ὀλέθρια ἐπίδραση καὶ στὴν ποσότητα καὶ στὴν ποιότητα τῆς καθαρῆς τους λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. «Ζοῦνε σ' ἐχθρικό τόπο», ἄρα δὲ δίνουν ὅ,τι θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν σὲ ἄλλο περιβάλλον φιλικό.

Ποιὸ εἶναι ὅμως αὐτὸ τὸ φιλικό, εὐνοϊκὸ περιβάλλον; Ἐκεῖνο, ὄπου ἡ ἀπόλαψη τῆς Τέχνης δὲ θάνατι προνόμιο τῶν λίγων, παρὰ δικαίωμα τῶν πολλῶν. Πὺς θὰ γίνει αὐτό; Ὅχι βέβαια μ' ἕνα νομοθετικὸ διάταγμα. Ἄν ὁ κ. Πάγκαλος ἐπιχείρησε μὲ τέτιο τρόπο νὰ μακρύνει τὰ φουστάνια τῶν γυναικῶν—ἀφήνοντας κοντὲς τὶς φουστάνελες τῶν εὐζῶνων—δὲ θὰ μπορούσε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο νὰ πλατύνει τοὺς γεωγραφικούς ὁρίζοντες τῆς Τέχνης. Καὶ καμιά ἀγωγή, καὶ ἡ πιὸ «δραματιστικὴ» δὲν ἔχει αὐτὴ τὴ θαυματουργικὴ δύναμη, γιὰτὶ, ἂν τὴν εἶχε, θὰ τὸ εἶχε κατορθωμένο ὡς τώρα.

Ἡ ἀπόλαψη τῆς Τέχνης προϋποθέτει λήφτερο καιρὸ, πὺ ἐπιτρέπει τὴ μόρφωση τῶν ὄριμων ἀνθρώπων καὶ γενάει ἀνώτερες ἀνάγκες. Ὁ σκλάβος, ὁ ὑποφωσμένος νὰ δουλέβει ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, δὲν ἔχει οὔτε καιρὸ οὔτε μόρφωση, ἀφοῦ δὲ μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς στοιχειακῆς του ἀνάγκες. Ἐτσι τὴ λήθη τῆς δυστυχίας του, αὐτὸ τὸ περιφρονητικὸ «ἄλλοθι» πὺ δημιουργεῖ ἡ Τέχνη, θὰ τὴ ζητήσει στὴν ταβέρνα. Μὰ γιὰ νάχουν οἱ σκλάβοι τὸ λήφτερο καιρὸ, πρέπει νάχουν μιὰ κάποιον οἰκονομικὴ ἄνεση. Λιγότερη δουλιά, περισσότερο

κέρδος, αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδανικὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἄνεση καὶ τὸ λήφτερο καιρὸ προϋποθέτεται μιὰ δίκαιη κατανομή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, κατάρθρωση δηλ. τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, κατάρθρωση τοῦ παρασιτισμοῦ τῆς κυρίαρχης τάξης. Καὶ αὐτὴ ἡ κατάρθρωση προϋποθέτει κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς σκλάβους, τὸ προλεταριάτο. Μονάχα τότε θὰ μποροῦν νὰ ὑπάρξουν ὅλες οἱ προϋπόθετες γιὰ μιὰ ἀληθινὴ Τέχνη γιὰ ὅλους, Παιδεία γιὰ ὅλους, καὶ Ἐπιστήμη στὸ ὕψος τῆς—ἄς ποῦμε καὶ δημοτικὴ γλώσσα! Τότε μονάχα τὸ μορφωμένο, τὸ λήφτερο κοινὸ θ' ἀδῆσει καὶ ἡ τέχνη θὰ μπορεῖ νὰ ἀσκηθεῖ σὰν «δουλειά». Καὶ ἡ καλύτερη δουλιά θὰ προτιμῆται, ἀντίθετα μὲ τὴ σημερινὴ κατάντια, πὺ ἡ χειρότερη προτιμῆται καὶ τιμῆται.

Θέλετε τώρα καὶ λίγα παραδείγματα, γιὰ νὰ ἰδεῖτε τὴν ἐπίσημη ἀντίληψη γιὰ τὴν Τέχνη ἀπὸ ἀνθρώπους, πὺ ἀντιπροσωπεῖβουν τὴν Πολιτεία καὶ τὸ Χρῆμα, αὐτὲς τὶς δυὸ συμμαχικῆς δυνάμεις: Ὅταν ὁ κ. Βενιζέλος, παντοδύναμος πρωθυπουργός, γεμάτος δάφνες καὶ δημοτικότητα, ἐπισκέφτηκε στὸν Ἐθαγγελισμό τοὺς τραυματίες τοῦ Μπιζανιοῦ, εἶπε στὸν ποιητὴ Φιλύρα, πὺ ἦταν νοσηλεβόμενος ἀπὸ κρουπαγήματα: «Τώρα πρέπει νὰ πάψετε νὰ τραγουδάτε τὸν Ἐρωτα καὶ νὰ δοξάζετε τὰ μεγαλεῖα τῆς Πατρίδας!» Ὅταν τελευταία ἕνας νεαρὸς ζωγράφος, γυρισμένος ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἔκανε ἐκθεση στὴν Ἀθήνα, ὁ Μαικήνας του, ἕνας πολυεκατομυριοῦχος πὺ τὸν βοήθησε στὶς σπουδῆς του, θύμωσε γιὰτὶ ὁ νέος ἔκανε κάπως μοντέρνα ζωγραφικὴ καὶ γιὰ διαμαρτυρία πῆγε σὲ μιὰ ἄλλη ἐκθεση ἑνὸς συντηρητικῶ ζωγράφου καὶ τοῦ πλήρωσε 40 χιλιάδες δραχμῆς γιὰ ἕναν πίνακα. Αὐτὸ θὰ πεί: Ἡ κάνεις τὰ γούστα μου ἢ σοῦ κόβω κάθε δομὴ τῆς προσωπικότητάς σου, τῆς λεπτειότητάς σου, μὲ τὴν πείνα. Στὸ διεθνικὸ διαγωνισμὸ γιὰ τὸ μέγαρο τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν στὴ Γενέβη, ἀπορίφηκε ἡ ἀσύγκριτα ἀνώτερη μακέτα τοῦ μεγάλου μοντέρνου ἀρχιτέκτονα Le Corbusies καὶ πέτυχε ἕνας «προστατεβόμενος».

Γενικά, αὐτὰ πὺ εἶπα ὡς τώρα ἔχουν σχηματικὴ ἀξία. Εἶναι δηλ. ὁ κανόνας. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐξαίρεσεις πὺ πρέπει νὰ ἐξηγούνται καλά, γιὰ νὰ μὴ μᾶς θολώνουν τὰ νερά. Ὁ κανόνας εἶναι νὰ πεθαίνουν στὴν ψάθα ὁ Μπετόβεν, ὁ Μπερλιόζ, ὁ Δάντες, ὁ Φώσκολος, ὁ Μιλῆ κ.λ. Ἐξαίρεση εἶναι νάχουν μεγάλη κυκλοφορία πλάι στὸν Πουσσὸν ντὲ Τερσίγ, τὸν Μπενουά καὶ τὸν Ντεκομπρά, ὁ Οὐγκὼ, ὁ Ζολάς, ὁ Φράνς, ὁ Τολστόης κ.τ.λ. Γιατὶ; Γιατὶ ἡ προπολεμικὴ Εὐρώπη πίστεβε ἀκόμη στὸ δημοκρατικὸ φιλελευτερισμὸ. Καὶ γιὰτὶ οἱ συγγραφεῖς ἔβρανε νὰ συγκινοῦν τὶς μάζες, μάζες πολλῶν ἑκατομυριῶν. Ἐνῶ μετὰ τὸν πόλεμο ἡ ἀστικὴ δικτατορία ἄφησε τὰ προσήματα καὶ ἔγινε φασιστικὴ. Μὲ πολὺ περισσότερη δυσκολία ἀνοίγεται ῥήγμα στὸ βαρὺ τοῖχο τῆς Ἀντίδρασης. Καὶ ὅμως ἀνοίγεται. Γιατὶ τὸ φωτισμένο προλεταριάτο πλήθυνε.

* *

Ὅλη ὅμως αὐτὴ ἡ συζήτηση θὰ μπορούσε νὰ ματαιωθεῖ, ἂν βάζαμε εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ ζήτημα, ὅπως ἔπρεπε: α) Ποιοὺς ἢ Τέχνη εἶναι καλεσμένη ν' ἀνεβάσει; Ἐμᾶς θ' ἀπαντήσουν οἱ ἰδεαλιστῆς ἀόριστα. Μὰ ποιὸν ἐμᾶς; Τὸ λαὸ ἢ τὴν ἀστικὴ μειοψηφία; Ἄν πρόκειται γιὰ τοὺς δεύτερους, ὁ κόπος χαμένος. Γιατὶ πρῶτα πρῶτα ἔχουν τὴν Τέχνη πὺ τοὺς κάνει. Ἐπειτα εἶναι μιὰ τάξη

τόσο ζυμωμένη με την ψευτιά και τόσο άφοσιωμένη στη δίψα του κέρδους, ώστε να τους μάθει να μη λένε ψέματα και να μην κερδίζουν σε βάρος των άλλων, είναι ουτοπία χριστιανική, μα με περικεφαλαία. "Αν όμως πρόκειται ν' ανεβάσεις το λαό με την ευεργετική ή σιωπηλή συγκατάθεση της άρχουσας τάξης, πάλι νέα ουτοπία. Παρουσιάζεται άμέσως η κυρά Άναστασία, ή Λογοκρισία. Η καθαυτό λαϊκή Τέχνη του αιώνα μας, που έγγίζει τις μάζες τουλάχιστο των πόλεων, είναι ο κινηματογράφος. Κι εδώ ή λογοκρισία. Η περίπτωση του «Ποτέμκιν». Γιατί ή κριτική επιτροπή βρήκε αυτή την ταινία άκατάλληλη; Μήπως από καθαρή αισθητική άποψη, γιατί ήταν άσχημο έργο; "Όχι. Ήταν έργο επικίνδυνο για το δημόσιο Ψέμα. Έτσι ή λαϊκή Τέχνη δεν της επιτρέπεται νάναι άλλο από Τέχνη των ιδανικών της πατέντας. Όσο για το φολ-κλόρ, είναι ώραίο εκεί, όπου βρίσκεται και πεθαίνει σιγά σιγά. Μα δεν πρόκειται γι' αυτό. Είναι έργο του ίδιου του λαού κι όχι δικό μας για το λαό. Ούτε μπορεί ν' ακμάσει σαν άλλοτε (ή ζωή δε γυρίζει προς τα πίσω. Τώρα αλιώτικη ύλη, αλιώτικες ανάγκες, αλιώτικη έκφραση) ούτε ακόμα πιο πολύ να διδάξει και να μορφώσει αισθητικά τις ανώτερες τάξεις. Να γίνει δηλ. Τέχνη της οικονομικής αριστοκρατίας, όσο και να τη λένε Τέχνη «έθνική» από άπλο ρωμαντισμό και γιατί είναι συντηρητική.

β) Αυτοί που απαιτούν πίστη στο ιδανικό (το δικό τους!) από τους σημερινούς συγγραφείς είναι κι οι ίδιοι ή θέλουν να λέγονται συγγραφείς κι όταν ακόμη κάνουν μονάχα τον κριτικό. «Κι ο κριτικός είναι ποιητής με το να κάνει κριτική» είπε στα σοβαρά ο πιο άστείος απ' αυτούς. Τι φυσικότερο λοιπόν, αντί να κάνουν μάθημα ιδανικού στους άλλους, να τους δίνανε οι ίδιοι το αναντίρητο κι όριστικό υπόδειγμα της άψηλης, της... άνηφορικής Τέχνης (που... ανεβάζει!); "Ός τώρα όμως δε μās δώσανε άλλο από αναγοϋλες, πεζές ή στιχουργημένες. Ή σα βρεθούν στα στενά, μās γυρίζουν εκατό χρόνια πίσω και μās δείχνουν το Σολωμό. Δηλαδή μās δίνουν τα κλειδιά του Μουσείου για να διαλέξουμε. Μα ή ζωή άγνοεί που είναι το Μουσείο.

"Ολ' αυτά θα πούνε, πώς οι κήρυκες του «αιώνιου χρόνου» ή δεν είναι οι ίδιοι συγγραφείς και ποιητές και τότε να μην ανακατέβονται σε ξένες δουλιές, που οι «είδικοί» τις ξέρουν καλύτερα, ή είναι πραγματικά δημιουργικά ταλέντα, μα τα ιδανικά τους είναι πλαστά κι άνεδαφικά, κι έτσι κάνουν ψεύτικη Τέχνη. Και τότε ας μην ανακατέβονται με τα ιδανικά των άλλων, που δεν τα καταλαβαίνουν και που για νάναι ιδανικά δεν έχουν καμιά ανάγκη νομικής αναγνώρισης από μέρος τους. Οι πραγματικότητες κι οι σκοποί τους (ιδανικά) υπάρχουν είτε το θέλουμε είτε όχι.

P. VALERY

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

(Απόσπασμα από μιá διάλεξη, που έκανε στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης στις 15 του Νοέμβρη 1922)

Κυρίες και Κύριοι,

Ή μόρα τέλειωσε. Κι όμως είμαστε άνήσυχoi και γεμάτοι αγωνία, σα να πρόκειται αυτή τη στιγμή να ξεσπάσει.

"Όλα σχεδόν τα ανθρώπινα βρίσκονται σε τρομερή άβεβαιότητα.

Συλλογιζόμαστε εκείνο που χάθηκε, είμαστε σχεδόν άφανισμένοι από κείνο που άφανίστηκε. Δεν ξέρουμε τι θα γενηθεί και φυσικά μπορούμε να το φοβούμεστε. Έλπίζουμε άόριστα, φοβούμεστε όρισμένα. Οι φόβοι μας είναι χίλιες φορές πιο όρισμένοι από τις έλπίδες μας. Όμολογούμε πως ή γλύκα της ζωής είναι πίσω μας, ή άφθονία πίσω μας, μα ή άπόγνωση και ή άμφιβολία είναι μέσα μας και μαζί μας. Δεν υπάρχει άνθρωπος που ξέρει να σκέφτεται, όσο κριτικός, όσο μορφωμένος κι αν φανταστούμε πως είναι, που να μπορεί να καυχηθεί, πως κυριαρχεί άπάνω σαυτή τη δυσάρεστη κατάσταση, πως ξεφεύγει αυτή την έντυπωση του σκοταδιού, πως ύπολογίζει τη διάρκεια που μπορεί να έχει αυτή ή περίοδο, ή γεμάτη άνησυχίες, μέσα στις ζωτικές έναλλαγές της ανθρωπότητας.

Είμαστε πολύ άτυχη γενιά που της έλαχε να ιδεί να συναπαντιέται το πέραςμα της από τη ζωή μαζί μ' αυτά τα μεγάλα και τρομαχτικά περιστατικά, που ή απήχηση τους θα γεμίσει όλο μας το βίο. Μπορούμε να πούμε, πως όλα τα σημαντικά πράματα αυτού του κόσμου βλάφτηκαν από τον πόλεμο, ή ακόμη καλύτερα από τις περιστάσεις του πολέμου. Το φθάρσιμο καταβρόχθισε κάτι πιο βαθύ από όσα μέρη της ύπαρξης μπορούν νάνανεωθούν.

Ξέρετε τι διατάραξη είναι ή αναστάτωση της γενικής οικονομίας, της πολιτικής των κρατών, αυτής της ίδιας της ζωής των ατόμων. Ή στενοχώρια, ο διασταγμός, ο φόβος όλου του κόσμου.

Μα ανάμεσα σε όλα αυτά τα πληγωμένα πράματα είναι και το Πνεύμα.

Το πνεύμα άληθινά πληγώθηκε σκληρά. Παραπονιέται μέσα στην καρδιά των έξυπνων ανθρώπων και κρίνει τον έαυτό του θλιβερά. Άμφιβάλλει βαθιά για τον ίδιο τον έαυτό του.

Τί είναι λοιπόν αυτό το πνεύμα; Πώς μπορεί να πειραχτεί, να πληγωθεί, να λιγοστέψει, να ταπεινωθεί από την τωρινή κατάσταση του κόσμου; Από που πηγάζει αυτός ο μεγάλος οίχτος για τα πράματα του πνεύματος, αυτή ή άπόγνωση, αυτή ή αγωνία των διανοούμενων; Γι' αυτό πρέπει να μιλήσουμε τώρα.

* * *

Ο άνθρωπος είναι αυτό το ξεχωριστό ζώο, αυτή ή παράξενη ζωντανή ύπαρξη, που στάθηκε ενάντια σε όλες τις άλλες, που ύψώνεται άπάνω απ' όλες τις άλλες με τα όνειρα του—με την ένταση, με την άλληλουχία, με την ποικιλία που έχουν τα όνειρα του, με τα παράξενα άποτελέσματα τους, που φτάνουν ίσαμε ν' αλλάζουν

τή φύση του, και όχι μόνο τή δική του τή φύση, παρά και τή φύση ακόμη που τον τριγυρίζει και που προσπαθεί άκούραστα να την ύποτάξει στα όνειρα του.

Θέλω να πώ, πώς ο άνθρωπος έναντιώνεται ακατάπαυστα και αναγκαστικά σ' αυτό που είναι, έξ αιτίας της έγνοιας εκείνου που δεν είναι!

Και ό,τι γενάει είτε με την εργασία είτε με το ταλέντο του είναι ό,τι χρειάζεται για να δώσει στα όνειρα του την ίδια τή δύναμη και την ακρίβεια τής πραγματικότητας, και από την άλλη μεριά για να επιβάλει σ' αυτή την πραγματικότητα όλο και πιο πολλές μεταβολές, που θα τον πλησιάσουν στα όνειρα του.

Τα άλλα ζωντανά πλάσματα κινούνται και μεταμορφώνονται μονάχα με τις έξωτερικές μεταβολές. Προσαρμόζονται, δηλαδή παραμορφώνονται, για να διατηρήσουν τους ουσιαστικούς χαρακτήρες τής ύπαρξης τους, και μπαίνουν έτσι σε ίσοροπία με την κατάσταση του περιβάλλοντος του. Δεν είναι συνειδημένο, όσο ξέρω, να χαλούν αυθόρμητα αυτή την ίσοροπία, να έγκαταλείπουν, ως ποῦμε, δίχως λόγο, δίχως πίεση ή ανάγκη έξωτερική, το κλίμα που μέσα σ' αυτό έχουν συνειθίσει. Αναζητούν το καλό τους τυφλά. Μα δε νιώθουν το κεντό το καλύτερου, που είναι ο έχθρος του καλού και που μάς αναγκάζει ν' αντιμετωπίσουμε το χειρότερο.

Όμως ο άνθρωπος κλείνει μέσα του τον τρόπο να χαλάσει την ίσοροπία, που διατηρούσε με το περιβάλο του. Κλείνει ό,τι χρειάζεται για να δυσαρεστηθεί με κείνο που τον ευχαριστούσε. Είναι στην κάθε στιγμή αλιώτικος απ' ό,τι είναι.

Δεν αποτελεί ένα σύστημα κλεισμένο από ανάγκες και από ικανοποίηση αυτών των αναγκών. Παίρνει από την ικανοποίηση δεν ξαίρω ποιά άμετρη δύναμη, που χαλάει την ευχαρίστηση του. Μόλις το σώμα του και η όρεξη του ήσυχάσουν, άμέσως βαθιά μέσα του κάτι σαλέβει, τον τυρανάει, τον φωτίζει, τον διατάζει, τον κεντρίζει, τον οδηγεί μυστικά. Κι αυτό είναι το Πνεύμα, το Πνεύμα όπλισμένο με όλες τις άνεξάντλητες έρωτήσεις του... Ρωτάει αιώνια μέσα μας: Ποιός, τί, ποῦ, πότε, γιατί, πώς, με τί μέσο; Παραβάει τα περασμένα με τα τωρινά, το μέλλον με τα περασμένα, το μπορετό με το πραγματικό, το είδωλο με το άληθινό. Το πνεύμα είναι ταυτόχρονα εκείνο που προχωρεί, κι εκείνο, που βραδυπορεί. Εκείνο που χτίζει κι εκείνο που γκρεμίζει. Το τυχαίο και το ύπολογισμένο. Είναι λοιπόν πραγματικά αυτό που δεν είναι και το όργανο αὐτουνοῦ που δεν είναι. Είναι επί τέλους, είναι προπάντων ο μυστηριακός δημιουργός αὐτών των ονείρων, που σ' ελεγα.

Τι όνειρα έκανε ο άνθρωπος; Και ανάμεσα σ' αυτά τα όνειρα ποιά είναι εκείνα, που μπήκαν στην πραγματικότητα και πώς μπήκαν;

Άς κοιτάξουμε μέσα μας κι άς κοιτάξουμε ολόγυρα μας. Άς προσέξουμε την πόλη, ή καλύτερα άς φυλομετρήσουμε στην τύχη μερικά βιβλία, ή ακόμη καλύτερα άς παρατηρήσουμε μέσα στις καρδιές μας τις κινήσεις τους τις πιο άπλές.

Ευχόμαστε, φανταζόμαστε με ευχαρίστηση πολλά παράξενα πράματα, κι αυτές οι ευχές είναι πολύ παλιές, και φαίνεται πώς ο άνθρωπος δε θ' αποφασίσει ποτέ να μην τις κάνει...

Ξαναδιαβάστε τή Γένεση. Από την αρχή του ιερού βιβλίου, κι από τα πρώτα βήματα μέσα στο πρώτο περιβόλι, νά, και παρουσιάζεται το όνειρο τής γνώσης, και τής άθανασίας. Αὐτοί οι ώραιοι καρποί του δέντρου τής ζωής και του δέντρου τής γνώσης μάς τραβούν πάντα. Μερικές σελίδες πιο πέρα, θα βρήτε μέσα στην

ίδια Βίβλο τα όνειρα μιας άνθρωπότητας ένωμένης και που συνεργάζεται για να χτίσει έναν τεράστιο πύργο: «Ήταν ένας λαός και μιλούσαν μια γλώσσα...».

Αὐτό το όνειροβόμαστε ακόμη.

Έκει θα βρήτε και την παράξενη ιστορία αὐτου του προφήτη, που, αφού τον κατάπτε ένα ψάρι, μπόρεσε να κουνιέται μέσα στα βάθη τής θάλασσας...

Στους Έλληνες υπάρχουν ήρωες που έφτιαξαν πτητικές μηχανές. Άλλοι ξέρουν να ήμερώνουν θεριά, κι ο θαυματουργός λόγος μετατοπίζει τα βουνά, κουνάει ογκόλιθους, χτίζει ναούς με ένα είδος αξιοθαύμαστη τηλεμηχανική...

Νά ενεργεί κανείς από απόσταση, να φτιάχνει χρυσάφι, να μετουσιώνει μέταλλα, να νικάει το θάνατο, να προλέει τα μελούμενα, να μετατοπίζεται σε περιβάλο άπαγορευμένο στο είδος μας, να μιλεί, να βλέπει, ν' ακούει από τή μιάν άκρη του κόσμου στην άλλη, να πηγαίνει να βλέπει τα άστρα, να πραγματοποιήσει το άεικίνητο, ξέρω κι εγώ — έκάναμε τόσα όνειρα που ο κατάλογος τους θα ήταν άτέλειωτος.

Όμως όλα μαζί αυτά τα όνειρα κάνουν ένα παράξενο πρόγραμμα, που ή παρακολούθηση του είναι σαν δεμένη με την ιστορία την ίδια των ανθρώπων. Όλα τα σχέδια για κατακτήσεις και παγκόσμιες κυριαρχίες, είτε υλικές είτε πνευματικές εικονίζονται εκεί. Ό,τι όνομάζουμε πολιτισμό, πρόοδο, έπιστήμη, τέχνη, μόρφωση, αναφέρεται σ' αυτή την έκτακτη παραγωγή και έξαρτιέται απ' αυτήν κατευθείαν. Μπορεί κανείς να πει πώς όλα αυτά τα όνειρα προσβάλλουν όλες τις δοσμένες συνθήκες τής ύπαρξης μας τής καθορισμένης.

Είμαστε ένα ζωολογικό είδος, που προσπαθεί μονάχο του να ποικίλει τή δικαιοδοσία τής ύπαρξης του. Και θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε έναν πίνακα, μιá συστηματική κατάταξη των ονείρων μας, λογαριάζοντας το καθένα σαν να διευδύνεται ενάντια σε κάποια από τις βασικές συνθήκες τής ζωής μας. Υπάρχουν όνειρα ενάντια στη βαρύτητα, και όνειρα ενάντια στους νόμους τής κίνησης. Υπάρχουν άλλα ενάντια στον τόπο και άλλα ενάντια στη διάρκεια. Το «πανταχού παρών», ή προφητεία, το νερό τής νεότητας ήσαν όνειρα και είναι ακόμη και σήμερα κρυμένα κάτω από όνόματα έπιστημονικά. Υπάρχουν όνειρα ενάντια στην αρχή του Μάγιορ, και άλλα ενάντια στην αρχή του Carnot. Υπάρχουν όνειρα ενάντια στους φυσιολογικούς νόμους, και άλλα ενάντια στα «δεδομένα» και στα έθνικά πεπρωμένα. Τέτια είναι ή ισότητα των φυλών, ή παγκόσμια και αιώνια ειρήνη.

Άς υποθέσουμε πώς έχουμε φτιάξει αὐτό τον πίνακα και πώς τον εξετάζουμε. Πολύ γλήγορα θα μάς έρθει ή όρεξη να τον συμπληρώσουμε. Αντίκρι στο κάθε όνειρο θα τοποθετήσουμε ό,τι έγινε για την πραγμάτωση του. Για παράδειγμα, αν σε μιá στήλη γράφαμε τον πόθο του πετάγματος στον άέρα και το όνομα του Ίκαρου—στη στήλη των κατακτήσεων θα γράφαμε τα περίφημα όνόματα του Léonard da Vinci, του Ader, του Wright και των διάδοχων τους. Θα μπορούσα να πολλαπλασιάσω αὐτά τα παραδείγματα, μ' αὐτό θα ήταν ένα είδος παιγνίδι και δεν έχουμε τον καιρό να παίξουμε.

Έξ άλλου θα έπρεπε να φτιάξουμε και έναν πίνακα από άπογοητέψεις, από όνειρα που δεν πραγματοποιήθηκαν. Άλλα είναι όριστικά καταδικασμένα, όπως ο τετραγωνισμός του κύκλου, το άεικίνητο. Άλλα είναι ακόμη στις έλπίδες μας, τις λογικές.

Μὰ πρέπει νὰ ξαναγυρίσουμε στὸν πίνακα μας τῶν ὄσων πραγματοποιήθηκαν. Γιατὶ αὐτὸν ἤθελα νὰ προσέξετε. Ἐάν λοιπὸν κοιτάξουμε αὐτὸ τὸν κατάλογο, κατάλογο πολὺ τιμητικό, μποροῦμε νὰ κάμουμε αὐτὴ τὴν παρατήρηση:

Ἄπ' ὅλες αὐτὲς τὲς πραγματοποιήσεις, οἱ πιὸ πολυάριθμες, οἱ πιὸ καταπληκτικὲς, οἱ πιὸ γόνιμες ἔγιναν ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς ἀνθρωπότητας ἀρκετὰ περιορισμένο καὶ σὲ περιφέρεια πολὺ μικρὴ σχετικὰ μὲ τὸ σύνολο τῶν μερῶν ποὺ μποροῦν νὰ κατοικηθοῦν.

Ἡ Εὐρώπη στάθηκε αὐτὸς ὁ προνομιοῦχος τόπος. Ὁ Εὐρωπαῖος, τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, ὁ δημιουργὸς αὐτῶν τῶν θαυμάτων.

Τὶ εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ Εὐρώπη; Εἶναι ἓνα εἶδος ἀκρωτήριο τῆς «γηραιᾶς ἡπείρου», ἓνα δυτικὸ παράρτημα τῆς Ἀσίας. Βλέπει φυσικὰ πρὸς τὴ δύση. Πρὸς τὸ νότο, περιτριγυρίζει μιὰν ὀνομαστή θάλασσα, ποὺ ὁ ρόλος της, θὰ ἔλεγα ἡ ἐνέργεια της, στάθηκε θαυμαστὰ ἀποτελεσματικὴ, σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ εὐρωπαϊκὸ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ.

Ὅλοι οἱ λαοὶ ποὺ ἦρθαν στὰ παράλια της συγχωνέφτηκαν. Ἦρθαν σ' ἐμπορικὲς καὶ σ' ἐχθρικὲς σχέσεις. Ἐφτιαξαν λιμάνια καὶ ἀποικίες, ὅπου ὄχι μόνο τὰ ἐμπορεύματα παρὰ καὶ οἱ δοξασίες, οἱ γλώσσες, τὰ ἥθη, οἱ τεχνικὲς κατακτήσεις ἦσαν στοιχεῖα ἐμπορικά.

Πρὶν ἀκόμα ἡ σημερινὴ Εὐρώπη πάρεῖ τὴν ὕψη ποὺ ξέρουμε, ἡ Μεσόγειος εἶδε νὰ ἐγκαταστένεται στὴν ἀνατολικὴ τῆς λεκάνη, ἓνα εἶδος προ-Εὐρώπη. Ἡ Αἴγυπτος, ἡ Φοινίκη στάθηκαν ἓνα εἶδος προμορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἐμεῖς τὸν σταματήσαμε. Ἦρθαν ὕστερα οἱ Ἕλληνες, οἱ Ρωμαῖοι, οἱ Ἀραβες, οἱ λαοὶ οἱ Ἰβηρικοί.

Νομίζει κανεὶς πὼς βλέπει, γύρω ἀπὸ τὸ ἀστραφτερὸ κι ἀλμυρὸ νερό, τὸ πλῆθος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦς πιὸ ἐπιβλητικὸς αὐτουνοῦ τοῦ κόσμου. Ἰοῖς καὶ Ὅσιρις. Ἡ Ἀστάρτη καὶ οἱ Κάβειροι. Ὁ Ποσειδὼν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ οἱ ὅμοιοι τοῦς βασιλέβουν συναγωνιζόμενοι ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα, ποὺ ταλάντεψε τὲς ἀλόκοτες σκέψεις τοῦ ἁγίου Παύλου, ὅπως ξύπνησε τοῦς ρεμβασμοὺς καὶ τοῦς ὑπολογισμοὺς τοῦ Βοναπάρτη.

Καὶ πάνω σ' αὐτὰ τ' ἀκρογιάλια, ὅπου τόσοι λαοὶ κιόλας ἀνακατέφτηκαν, συγχρούστηκαν, καὶ ἀλληλοδιδάχτηκαν, ἦρθαν μὲ τὰ χρόνια κι ἄλλοι ἀκόμα λαοί, ποὺ τοῦς τράβηξε ἡ λάμψη τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ὁμορφιὰ καὶ ἡ ἰδιαίτερη δύναμη τῆς ζωῆς κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Οἱ Κέλτες, οἱ Σλάβοι, οἱ γερμανικοὶ λαοὶ δοκίμασαν τὴ γοητεία τῆς πιὸ εὐγενικῆς ἀπὸ τὲς θάλασσες. Ἐνας ἀκατανίκητος τροπισμὸς, ἀπὸ αἰῶνες ἔκανε αὐτὴ τὴ λεκάνη μὲ τὰ θαυμάσια σχήματα, τὸ ἀντικείμενο τοῦ παγκόσμιου πόθου καὶ τὸν τόπο τῆς μεγαλύτερης ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Δραστηριότητα οἰκονομική, δραστηριότητα πνευματικὴ, δραστηριότητα πολιτικὴ, δραστηριότητα θρησκευτικὴ, δραστηριότητα καλλιτεχνικὴ, ὅλα γίνονται ἢ τουλάχιστο ὅλα φαίνονται νὰ γενιούνται γύρω ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ θάλασσα.

Ἐδὼ παραστεκόμαστε στὰ προδρομικὰ φαινόμενα τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ βλέπουμε νὰ σχεδιάζεται σὲ κάποια ἐποχὴ ἡ διαίρεση τῆς ἀνθρωπότητος σὲ δυὸ ομάδες ὅλο καὶ περισσότερο διαφορετικὲς: Ἡ μιὰ ποὺ κατέχει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ὑδρόγειας στέκεται σὰν ἀκίνητη μέσα στὲς συνήθειες της. Δὲν προοδεβεῖ πιά, ἢ προοδεβεῖ μόνον ἀνεπαίσθητα. Ἡ ἄλλη βασανίζεται ἀπὸ τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀδιάκοπη ζήτηση. Οἱ συναλλαγὲς πληθαίνουν, τὰ ποικιλό-

τερα προβλήματα παραδέρνουν μέσα της, τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τῆς γνώσης, τῆς διαιώνισης, σωριάζονται ἐκεῖ αἰῶνα μὲ τὸν αἰῶνα μὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ ταχύτητα.

Ἀμέσως ἡ διαφορὰ τῆς θετικῆς γνώσης καὶ τῆς δύνამης ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν ἄλλο κόσμο γίνεται τόσο μεγάλη, ποὺ φέρνει μιὰ διάσπαση τῆς ἰσοροπίας. Ἡ Εὐρώπη ρίχεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της. Φεύγει γιὰ νὰ κατακτήσει τὴ γῆ. Ὁ πολιτισμὸς ἐπαναλαμβάνει τὲς πρωτόγονες ἐπιδρομὲς, ἀναποδογυρίζοντας τοὺς τὴν κίνηση. Ἡ Εὐρώπη στὸ δικὸ της ἔδαφος φτάνει στὸ maximum τῆς ζωῆς, τῆς πνευματικῆς γονιμότητος, τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς φιλοδοξίας.

Αὐτὴ ἡ θριαμβεφτικὴ Εὐρώπη, ποὺ γενήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ ὄλων τῶν πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὴ συνεργασία τῆς θεληματικῆς ἢ ἀθελῆ τῶν φυλῶν, ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν θρησκειῶν, τῶν συστημάτων, τῶν συμφερόντων, αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἀνταγωνισμὸς σὲ μιὰ περιοχὴ πολὺ περιορισμένη μού φαίνεται τόσο ζωντανὸς, ὅσο καὶ μιὰ ἀγορὰ, ὅπου ὅλα τὰ καλὰ καὶ πολύτιμα πράγματα ἔχουν κουβαληθεῖ, ἔχουν συγκριθεῖ, συζητηθεῖ, κι ἔχουν ἀλλάξει χέρι. Εἶναι ἓνα χρηματιστήριο, ὅπου οἱ θεωρίες, οἱ ἰδέες, οἱ ἀνακαλύψεις, τὰ δόγματα τὰ πιὸ διαφορετικὰ, ἔχουν ἐπιστρατευθεῖ, ἔχουν ἀριθμηθεῖ, ἀνεβαίνουν, κατεβαίνουν, καὶ τὰ ἔχουν γιὰ ἀντικείμενο τοὺς οἱ πιὸ ἀνήλεες κριτικὲς καὶ οἱ πιὸ τυφλὲς προκαταλήψεις ἢ ἐνθουσιασμοί.

Ἀμέσως οἱ εἰσφορὲς οἱ πιὸ μοκρινὲς φτάνουν ἀφθονες σ' αὐτὴ τὴν ἀγορὰ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ οἱ νέοι κόσμοι τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ὠκεανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οἱ παλιὲς αὐτοκρατορίες τῆς πέρα Ἀνατολῆς στέλνουν στὴν Εὐρώπη τὲς πρῶτες τοὺς ὕλες, γιὰ νὰ ὑποβληθοῦν σ' αὐτὲς τὲς καταπληκτικὲς μεταβολὲς, ποὺ μονάχα αὐτὴ ξέρει νὰ κάνει. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ γνώσεις, οἱ φιλοσοφίες, οἱ θρησκείες τῆς παλαιᾶς Ἀσίας τροφοδοτοῦν τὰ ἄγρυπνα πάντα πνεύματα, ποὺ ἡ Εὐρώπη παράγει σὲ κάθε γενιά. Κι αὐτὴ ἡ δυνατὴ μηχανὴ μεταμορφώνει τὲς ἀντιλήψεις, λίγο πολὺ παραξένες, δοκιμάζει τὸ βάθος τοῦς, καὶ παίρνει ἀπὸ αὐτὲς τὰ χρήσιμα στοιχεῖα. Ἡ Εὐρώπη μας, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ ἓνα ἐμπόριο μεσογειακὸ, γίνεται ἔτσι ἓνα πελώριο ἐργοστάσιο. Κυριολεκτικὰ ἐργοστάσιο, μηχανὴ ποὺ μεταμορφώνει, μὰ κι ἀκόμη ἐργοστάσιο διανοητικὸ ἀσύγκριτο.

Αὐτὸ τὸ διανοητικὸ ἐργοστάσιο δέχεται ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ὅλα τὰ πράγματα τοῦ πνεύματος, καὶ τὰ μοιράζει σὲ ἀμέτρητα ὄργανα του. Ἄλλοι ἀρπάζουν ὅ,τι εἶναι καινούργιο, μὲ ἐλπίδα, μὲ ἀπληστία, καὶ ὑπερβάλουν τὴν ἀξία του. Ἄλλοι ἐναντιώνονται, ἀντιτάσσουν στὴν ἐπιδρομὴ τοῦ καινούργιου τὴ λάμψη καὶ τὴ στερεότητα τοῦ πλοῦτου τοῦ ἐγκαταστημένου. Ἀνάμεσα στὴν ἀπόχτηση καὶ τὴ διατήρηση μιὰ ἀσταθὴ ἰσοροπία πρέπει ν' ἀποκαταστένεται ἀδιάκοπα. Ὅμως ἓνα πνεῦμα κριτικῆς, πάντα πιὸ ἐνεργητικὸ, χτυπάει τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη τάση καὶ ἐπιβάλλει χωρὶς οἶχτο τὲς ἰδέες ποὺ κατέχει καὶ ποὺ εὐνοεῖ. Δοκιμάζει καὶ συζητεῖ χωρὶς οἶχτο τὲς τάσεις αὐτῆς τῆς ρύθμισης, ποὺ πάντα πετυχαίνεται. Πρέπει ἡ σκέψη μας νὰ μεγαλώνει καὶ πρέπει νὰ διατηρεῖται. Δὲν προχωρεῖ παρὰ μὲ τὲς ἀκρότητες, μὰ δὲ διατηρεῖται παρὰ μὲ τὸ μέτριο. Ἡ ὑπέροχη τάξη, ὁ αὐτοματισμὸς, θὰ ἦταν ὁ χαμὸς της. Ἡ ὑπέροχη ἀταξία θὰ τὴν ὀδηγοῦσε ἀκόμη γληγορότερα στὴν ἄβυσσο.

Ἐπὶ τέλος αὐτὴ ἡ Εὐρώπη λίγο λίγο φτιαχίνεται σὰν μιὰ γιγάντια πόλη.

Ἔχει τὰ μουσεῖα τῆς, τοὺς κήπους τῆς, τὰ ἐργαστήρια τῆς, τὰ σαλόνια τῆς. Ἔχει τὴ Βενετία, ἔχει τὴν Ὁξφόρδη, ἔχει τὴ Σεβίλη, ἔχει τὴ Ρώμη, ἔχει τὸ Παρίσι. Ὑπάρχουν πόλεις γιὰ τὴν Τέχνη, ἄλλες γιὰ τὴν Ἐπιστήμη, ἄλλες ποὺ συγκεντρώνουν τὶς χαρὲς καὶ τὰ ἐργαλεῖα. Εἶναι ἀρκετὰ μικρὴ γιὰ νὰ τὴ διατρέξει κανεὶς σ' ἓνα σύντομο χρόνον ποὺ σὲ λίγο θὰ γίνῃ ἀσήμαντος. Εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη γιὰ νὰ κλείνῃ ὅλα τὰ κλίματα. Ἀρκετὰ ποικίλη γιὰ νὰ παρουσιάζῃ πολιτισμοὺς καὶ ἐδάφη ποικιλότητας. Ἀπὸ φυσικὴ ἀποψη εἶναι ἀριστούργημα στὸ κλίμα καὶ τοὺς εὐνοϊκοὺς ὁρους γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔγινε μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ὁρους Εὐρωπαῖος.

Νὰ μὲ συγχωρέσετε ποὺ δίνω στὴ λέξη *Εὐρώπη* καὶ *Εὐρωπαϊός* μιὰ σημασία λίγο περισσότερη ἀπὸ γεωγραφικὴ καὶ λίγο περισσότερη ἀπὸ ἱστορικὴ, μιὰ κάπως λειτουργικὴ, ἐνεργητικὴ. Θάλεγα σχεδόν, κάνοντας κατάχρηση τοῦ λεχτικοῦ μου, πὼς ἡ Εὐρώπη εἶναι ἓνα εἶδος σύστημα σχηματισμένο ἀπὸ μιὰ κάποια ἀνθρώπινη ποικιλία καὶ ἀπὸ μιὰ τοπικὴ περίσταση ἰδιαίτερα εὐνοϊκὴ. Φτιαγμένη ἐπὶ τέλους ἀπὸ μιὰ ἱστορία ἐξαιρετικὰ ἀνήσυχη καὶ ζωντανή. Τὸ δημιούργημα αὐτῆς τῆς σύμπτωσης τῶν περιστάσεων εἶναι ὁ Εὐρωπαῖος.

Πρέπει νὰ ἐξετάσουμε αὐτὸ τὸ πρόσωπο σχετικὰ μὲ ἀπλούστερους τύπους τῆς ἀνθρωπότητας. Εἶναι ἓνα εἶδος τέρας. Ἔχει μιὰ μνήμη πολὺ φορτωμένη, πολὺ διατηρημένη. Ἔχει παράδοξες φιλοδοξίες, μιὰ ἀπληστία γιὰ γνώση καὶ πλοῦτον ἀπειριόριστον. Ἐπειδὴ ἀνήκει γενικὰ σὲ κάποιο ἔθνος, ποὺ λίγο πολὺ κυρίαρχησε στὴν ὥρα του τὸν κόσμον, καὶ ποὺ ὄνειρέβεται ἀκόμα τὸν Καίσαρα του, ἢ τὸν Κάρολον πέμπτον, ἢ τὸ Ναπολέοντα του, ἔχει μέσα του μιὰ περηφάνεια, μιὰ ἐλπίδα, καὶ πόθους ἑτοιμοὺς πάντα νὰ ξυπνήσουν. Ἐπειδὴ ἀνήκει σὲ ἐποχὴ καὶ σὲ ἡπειρον ποὺ εἶδαν τόσες θαυμάσιες ἀνακαλύψεις καὶ τόσες εὐτυχισμένες στιγμὲς σὲ ὅλα τὰ εἶδη, δὲν ὑπάρχει ἐπιστημονικὴ κατάχτηση, οὔτε ἐπιχείρηση, ποὺ νὰ μὴ τὴν ὄνειρέβεται. Εἶναι δεμένος ἀπὸ τὶς θαυμάσιες ἀναμνήσεις καὶ ἀπὸ τὶς ὑπέροχες ἐλπίδες, καὶ ἂν τοῦ τύχει κάποτε νὰ ριχτεῖ μέσα στὸν πεσιμισμὸ, συλλογιέται, χωρὶς νὰ θέλῃ, πὼς ὁ πεσιμισμὸς γέννησε κάποια περίφημα ἔργα. Ἀντὶ νὰ βυθιστεῖ μέσα στὸ πνευματικὸ μηδέν, βγάζει ἓνα τραγούδι ἀπὸ τὴν ἀπελπισία του. Βγάζει κάποτε μιὰ θέληση σκληρὴ καὶ τρομαχτικὴ, ἓνα στοιχεῖο ἀπὸ ἐνέργειες παράδοξο καὶ στιγμιόμορον ἀπάνω στὴν περιφρόνηση τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ζωῆς.

(ἀπολουνθεῖ συνέχεια).

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ

ΤΟ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟ ΙΔΑΝΙΚΟ ΤΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

Σχεδὸν τίποτε δὲ θὰ εἶχε νὰ μᾶς πῆ ὁ Βαλαωρίτης, ἂν δὲν τὸν γονιμοποιῶσε ἀδιάκοπα τὸ ἥρωικὸ τοῦ ἰδανικὸ. Αὐτὸ δίνει ἐνότητα στὸ ἔργο του, αὐτὸ δίνει στὸν ποιητὴ ὁρμὴ, ἐνθουσιασμὸ, καὶ θερμὴ Χάρη σ' αὐτὸ ἀκόμη, ἀναπνέουμε στὰ βαλαωριτικὰ ποιήματα τὸ λεπτὸ ἐκείνον ἀέρα τῆς ὑψηλοφροσύνης ποὺ συναντάμε παντοῦ ὅπου ὑπάρχει κάποιο ἰδανικὸ. Στὸ ἰδανικὸ του χρωστᾷ ὁ Βαλαωρίτης τὸν ἀρενωπὸ τόνον του, ποὺ εἶναι τὸ χαρακτηριστικότερον γνώρισμά του, ἢ μεγαλύτερη του ἀρετὴ, καὶ τὴ δύναμη νὰ ξαναζωντανέβῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἀέρα τοῦ 21. Ἄν δὲν πίστεβε στὸ ἰδανικὸ του, ἂν δὲ ζυμωνόταν ὅπως ζυμώθηκε μ' αὐτό, ἢ ἱστορία θάμενε καὶ στὰ χέρια του, ὅπως καὶ στὰ χέρια τῶν ἄλλων, ἓνα ἄψυχο ὕλικό, ἀκίνητο καὶ στεῖρο.

Τὸ πατριωτικὸ ἰδανικὸ τοῦ Βαλαωρίτη ξεχώρισε ἀρκετὰ καθαρὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ ποιήματα ἀκόμη, τὰ τέσσερα «Στιχοῦργήματα», ποὺ τὰ τύπωσε στὴν Ἀθήνα, 1 23 χρονῶν, τὸ 1847. Ὅλα σχεδὸν τὰ «Στιχοῦργήματα» εἶναι πατριωτικά, καὶ ὅμως ὁ Βαλαωρίτης τάγραψε νεώτατος, στὴ «λυρικότερη» ἡλικία, στὴν ἡλικία ὅπου συχνὰ δὲ μᾶς ἀπασχολεῖ παρὰ μόνον ὁ ἑαυτὸς μας, καὶ μόνον ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας ἀντλοῦμε τὰ θέματα τῶν στίχων μας. Καὶ ὁ «Κλέφτης» καὶ ὁ «Λευκάτας» καὶ τὸ «Β' Στιχοῦργημα», ὁλότελα λυρικὸ στὴ διάθεση καὶ τὸν τόνον, εἶναι, πασπαλισμένα φυσικὰ καὶ μὲ τὸ βυρωνισμὸ τῆς ἐποχῆς, πατριωτικά. Ὁ «Κλέφτης» καὶ ἀπὸ μόνον τὸν τίτλον φανερώνει σὲ τί εἶδος ποιήματα ἀνήκει. Στὸ «Β' Στιχοῦργημα» ὁ ποιητὴς ποθεῖ τὴν ἐκμηδένιση, γιατί ἡ πατρίδα του εἶναι σκλαβωμένη. Καὶ ὁ γέρον—Λευκάτας, ποὺ κανεὶς πιά δὲν τὸν φοβάται καὶ ποὺ κλαίει τὴν παλιὰ δόξα του, συμβολίζει τὴν ταπεινωμένη Ἑλλάδα. Δὲ θὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὰ στὸν τόνον καὶ τὴ διάθεση οὔτε ἡ «Ὠδὴ στὸν Πατριάρχη» οὔτε τὰ ἄλλα τελευταῖα πατριωτικὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτη. Καὶ τούτα, ὅπως καὶ τὰ πρῶτα τοῦ ποιήματα, τὰ σχεδὸν παιδικὰ, ἀναδίνουν ἓναν τόνον ἥρωικόν, βγαλμένο ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν ἐθνικῶν ἡρώων, τῶν «μεγάλων νεκρῶν», καὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας. Τὸ ἐθνικιστικὸ αὐτὸ ἰδανικὸ, τὸ πλούτισε βέβαια μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ ὁ Βαλαωρίτης. Στὴ βάση του ὅμως καὶ στὰ οὐσιαστικότερα του στοιχεῖα, ἔμεινε πάντα τὸ ἴδιον.

Μιὰ θυσία τοῦ ἀτόμου γιὰ τὸ γενικὸ καλόν. Ἔτσι μόνον, σ' ὅλη τὴν ζωὴ, κατάλαβε τὸν ἥρωισμὸ ὁ Βαλαωρίτης. Καὶ χωρὶς ἄλλο ὁ ἥρωισμὸς αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ ἀνώτερος ἀπ' ὅλους, ἂν ὄχι καὶ ὁ μοναδικός. Μόνον ποὺ γιὰ τὸ Βαλαωρίτη αὐτὸ ποὺ λέμε ἐμεῖς σήμερα «γενικὸ καλόν» δὲν ὑπῆρχε πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πατρίδας. Τὴν ἀνθρωπότητα τὴν περιόριζε ἢ καλύτερα τὴν ἐκλείνε «στὰ ὅρια» τῆς πατρίδας του. Καὶ δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ καταλάβῃ, φαντάζομαι τὶς θυσίες μερικῶν σύγχρονων τοῦ ἀνθρωπιστῶν γιὰ τὸ καλὸ ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας, ἢ λόγια σὺν καὶ τούτα: «Μόνον ὅλα τὰ ἔθνη μαζί μπορούν νὰ δημιουργή-

1. Ὁ γιὸς του ὑποθέτει πὼς γράφηκαν τὸ 1842, μόλις τελείωσε δηλαδὴ ὁ Βαλαωρίτης τὸ Γυμνάσιον καὶ πρὶν ἀκόμη πάει στὴ Γενέβη.

σουν έναν δπωσδήποτε πλέριο άνθρωπο» (Αμιέλ). «Είτε το θέλουμε είτε όχι μιὰ πατρίδα έχουμε: τὸν κόσμο» (Μισλέ).

Στὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σολωμὸς εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τὸ Βαλαωρίτη. Ἐκεῖνοι τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία τὸν ἀπλωναν σὲ ψηλότερες σφαιρες, ὁ Σολωμὸς σ' ὅλη τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, σ' ὅλη τὴν πάλη τοῦ πνεύματος μὲ τὴν ὕλη, καὶ ὁ Κάλβος σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐνῶ ὁ Βαλαωρίτης τὸν περιορίζε στα ἔθνη καὶ πλαίσια, στὴν ἀνεξαρτησία τοῦ Ἑλληνα σὰν Ἑλληνα, σὰν πολίτη πὺ ἀνήκει σὲ δορισμένο κράτος.

Τυπικότεροι ἐκπρόσωποι τοῦ ἡρωικοῦ τοῦ ἰδανικοῦ ἦσαν γιὰ τὸ Βαλαωρίτη οἱ ἀρματολοὶ καὶ οἱ ἥρωες τοῦ 21. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ αὐτοὺς νὰ μεταχειριστεῖ, ἅμα τοῦ χρειάστηκαν τύποι ἡρωικοὶ γιὰ νὰ τονώσει τὸ φρόνημα τῶν σύγχρονων του. Τοὺς προτίμησε, γιὰτὶ ἐνσάρκωναν στα μάτια του, μὲ τὸν λαμπρότερο τρόπο, τὸ ἡρωικὸ τοῦ ἰδανικοῦ, καὶ γιὰτὶ, ἥρωες τῆς πατρίδας του, ζούσαν στὴ μνήμη ὄλων, καὶ γέμιζαν μὲ τ' ὄνομα τους θρούλους, ἱστορία, τραγούδια. Τοὺς προτίμησε ὁμως καὶ γιὰτὶ μιὰ μυστικὴ ἀγάπη ἐνιωθε νὰ τὸν τραβάει πρὸς ἐκείνους.

Πῶς ὁμως θὰ κατόρθωνε καὶ νὰ τοὺς νεκραναστήσει; Πῶς θὰ κατόρθωνε, μ' ὅλη τὴν ἀγάπη πὺ τοῦ ἐμπνέανε καὶ μ' ὅλη τὴν ψυχικὴ συγγένεια πὺ ἐνιωθε πῶς εἶχε μαζί τους, νὰ ζωντανέψει ἀνθρώπους τόσο μακρινοὺς καὶ διαφορετικοὺς; Βέβαια τὸ ἔργο τοῦ Βαλαωρίτη, σχετικὰ μὲ τὸ ξαναζωντάνεμα τῶν ἡρώων τοῦ 21, εἶναι ἱστορικὸ. Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας του, ὅπως καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς, δείχνει πῶς πὺ πολὺ ἐργάστηκε σὰν ἱστορικὸς παρὰ σὰν ποιητῆς, ὅσο κιὰν θέλησε σὰν ποιητῆς προπάντων νὰ ἐργαστεῖ. Οἱ καλλιτεχνικὲς του ἰκανότητες δὲν τὸν βοήθησαν ἀρκετὰ, οὔτε ὁμως καὶ ἡ διαίστησή πὺ ἔπρεπε νάχει, στὴν προσπάθεια του νὰ ζωντανέψει ἀνθρώπους πὺ τόσο τοῦ ἐμοιαζαν. Τάχα, παρ' ὅλη του τὴν ψυχικὴ ἀνάταση, νὰ μὴν ἦταν καὶ ὁ Βαλαωρίτης παρὰ ἑνας «ἐπίγονος» πὺ δὲ μποροῦσε νὰ ὑψωθεῖ στὸ ἠθικὸ ἀνάστημα τῶν προγόνων του; Ἀσφαλῶς. Καὶ κάτι ἄλλο ὁμως τοῦ ἔλειπε. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ εἶναι τὸ ἔργο του κατώτερο καὶ ἀπὸ τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Κάλβου τὸ ἔργο. Δὲν εἶχε ζήσει ὁ Βαλαωρίτης, ὅπως ἐκεῖνοι, τὴν Ἐπανάσταση. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο του, μ' ὄλο τὸ γνήσιο ἡρωικὸ του τόνο, κάνει συχνὰ, τὴν ἐντύπωση ἔργου ἱστορικοῦ πὺ πολὺ παρὰ ποιητικοῦ. Φαντάζει σὰ μιὰ ἑμμετρὴ ἱστορικὴ ἀναπαράσταση τοῦ 21. Δὲν ἀπόβλεψε βέβαια σὰν ἱστορικὸς στὴν Ἐπανάσταση ὁ Βαλαωρίτης, μὰ καὶ δὲν τὴν ἔζησε, ὅπως ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Κάλβος, γιὰ νὰ ἐμπνευστεῖ ἄμεσα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ μειονεχτεῖ λοιπὸν ὁ Βαλαωρίτης καὶ μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ ἀσύγχρονος, ἐνῶ στὴ διάθεση καὶ στὸ πνεῦμα ἦταν ἴσως πὺ σύγχρονος μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ τοὺς κλέφτες ἀπὸ τὸν Κάλβος καὶ ὁ Σολωμὸς.

Ἄλλωστε καὶ μὲ περισσότερὴ δίψα ἴσως στράφηκε στοὺς ἡρωικοὺς αὐτοὺς ἀνθρώπους ὁ Βαλαωρίτης, ἀπὸ τὸν οἱ δυὸ ἄλλοι. Ἦταν τόσο περὶ ἡ ἐποχὴ του καὶ ἀντίθετα τόσο ἐπικὴ ἡ ἐποχὴ τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Σολωμοῦ! Πῶς λοιπὸν νὰ μὴν ἀποζητοῦσε τοὺς «ἥρωες» μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του; Τὸ ἑλληνικὸ περιβάλο τῆς ἐποχῆς του τὸν ἐπνιγε. Γιὰ νὰ ταράξει λίγο τὰ νερὰ τῆς ζωῆς του, πὺ κιντύνει ν' ἀπονενκοῦθεῖ, ἀνικατέφτηκε σ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, στὸ Ἡπειρωτικὸ, στὸ Κρητικὸ. Ὁ Βαλαωρίτης δὲ μποροῦσε νὰ ὑποφέρει, ὅπως ὁ Δραγούμης ἀργότερα, τὴν ἡσυχία, ἀκύμαντη ζωὴ τοῦ εὐχαριστημένου ἀστοῦ. Ζωὴ πὺ λιμνάζει τοῦ φαινόταν ἀφόρητη. Καὶ ἦταν ἴσως ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πὺ σὲ τέτιο

βαθμὸ ἔχουν ἀνάγκη τὴν ἀδιάκοπη ἔξαρση γιὰ νὰ ζήσουν ὥστε καὶ τεχνητοὺς ἀκόμη ἐνθουσιασμοὺς μποροῦσε νὰ δημιουργήσει γιὰ νὰ νιώσει ἕνα ἔστω καὶ ψεύτικο ἀνατάραγμα. Ἴσως μάλιστα νὰ συνέβηκε κιόλας αὐτὸ μὲ τὸ Βαλαωρίτη. Ποιὸς μᾶς βεβαιώνει πῶς ἦταν πέρα ὡς πέρα καὶ σ' ὅλη του τὴ ζωὴ ἀληθινὴ καὶ γνήσια ἡ ἡρωλατρεία του, αὐτὴ ἡ πίστη του καὶ ἡ ἀφοσίωση σ' ἕνα μόνο ἰδανικὸ, τὸ ἴδιο πάντα; Καὶ γιὰτὶ νὰ μὴν πιστέψουμε, πῶς ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς, ὁ γεννημένος γιὰ δράση πολὺ περισσότερο παρὰ γιὰ σκέψη, καὶ πὺ γέμισε τὸ ἔργο του μὲ πράξη ἀντὶ νὰ τὸ γεμίσει μὲ «λογοισμὸ καὶ μ' ὄνειρο», δὲν κατάφυγε καὶ σὰν ποιητῆς στὸ 21, καὶ σὰν πολιτικὸς σὲ μερικὰ σύχρονα κάπως ἡρωικὰ περιστατικὰ, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὸ κυρίαρχο μέσα του ἐνστικτο, μιὰ πληθώρα ἐνέργειας πὺ ἠθέλε ὅπως ὅπως νὰ ξεοδεφεῖ; Δυσκολέβομαι νὰ ἐξηγήσω, πῶς ματεριαλιστῆς σὰν τὸν Βαλαωρίτη καὶ ἀθησικὸς, ἀνθρώπος θρημένος μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐποχῆς του—ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὸ 1850 καὶ δῶθε ἔπαψε νὰ εἶναι σπιριτουαλιστικὴ—κατόρθωσε νὰ πνίξει μέσα του τὸν ἀναπόφευχτο σκεπτικισμὸ καὶ νὰ πιστέψει, ἢ νὰ δείξει πῶς πιστέβει τόσο τυφλὰ στὸ ἰδανικὸ του. Μοῦ φαίνεται πῶς ἡ καλύτερη ἐξήγηση εἶναι αὐτὴ πὺ ἔδωσα: Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἰδιοσυγκρασία του ἦταν ἡρωικὴ καὶ ἐπειδὴ ἦταν μιὰ ψυχικὴ γι' αὐτὸν ἀνάγκη ἡ ἀδιάκοπη ἔξαρση, κατάφυγε στοὺς ἥρωες τοῦ 21. Συμπλήρωνε λοιπὸν καὶ ἀπλωνε, μὲ τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργο, «τὴν πράξη τῆς ζωῆς», τὴν πολιτικὴ, καὶ ἔτσι ἱκανοποιοῦσε πλέριο τὸ κυρίαρχο ἐνστικτο του, τὸ ἐνστικτο τῆς δράσης. Καὶ γιὰ ἕνα διάστημα τὸ ἐνστικτο του αὐτὸ τῆς δράσης τὸ ἱκανοποίησε στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο του ταυτόχρονα. Ἀμα ὁμως εἶδε πῶς ἡ πολιτικὴ του ζωὴ θὰ ἦταν ἕνα τέλμα πὺ τίποτε δὲ θὰ τὸ ἀνατάραζε, ὅλη του τὴν ἡρωικὴ δράση τὴν ἔκλεισε στὸ ἔργο του. Χωρὶς τὴ «διέξοδο» αὐτὴ θὰ πνιγόταν στὸ περιβάλο τῆς ἐποχῆς του ὁ Βαλαωρίτης.

* *

Καὶ ὁμως δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πῶς δὲν ἐρμήνευσε τὸ αἶσθημα τῆς ἐποχῆς του καὶ πῶς δὲ μίλησε καθόλου στὴν ἐποχὴ του ὁ Βαλαωρίτης. Κάποια ἀνταπόκριση βρήκε μὲ τὸ περιβάλο του ὁ ἀρματολικὸς ποιητῆς. Γι' αὐτὸ καὶ εἶχε ἄδικο ὁ Ροῖδης, ὅταν τὸν κατηγοροῦσε πῶς ταρῖχεψε τὰ λείψανα τῶν κλεφτῶν μὲ ρομαντικὰ ἀρώματα, γιὰ νὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τὴν σήψη. Εἶναι ἀλήθεια πῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βαλαωρίτης συχνὰ χαράχτηρισε τὴν ποίησή του σὰ μιὰ προσπάθεια νὰ σώσει ἀπὸ τὴ λησμονιὰ περιστατικὰ καὶ πρόσωπα τῶν ἡρωικῶν χρόνων, καὶ προπάντων πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση πὺ, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν λάμψει στὴν πρώτη γραμμὴ, θὰ τὰ λησμονοῦσαν ἀκόμη εὐκολότερα οἱ σύχρονοι του. Ποιὸς θυμόταν στὴν ἐποχὴ του—καὶ ποιὸς θυμάται πολὺ περισσότερο στὴν ἐποχὴ μας—ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἡρωικὰ περιστατικὰ καὶ πρόσωπα πὺ ἀναφέρνει στα σημειώματα τῶν ἔργων του, καὶ προπάντων τοῦ Διάκου; Καὶ βέβαια ἡ γενεὰ ἡ καλύτερα οἱ γενεές, πὺ τ' ἀνδραγαθήματα τους τραγουδοῦσε ὁ Βαλαωρίτης, δὲν ἦσαν «γενεαὶ ζῶσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὅλου ἔθνους» ὅπως ἔγραφε στὸ Ροῖδη, ἀπαντώντας στὴν κατηγορία του, δὲν ἦταν ὁμως καὶ «νεκρὰ μόνον κόνις τῶν τεθνεώτων». Γιὰτὶ ἂν ἦταν «νεκρὰ μόνον κόνις», τότε καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀκόμη ποιητῆς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὴ ζωντανέψει καὶ οὔτε θὰ μποροῦσε μὲ

τέτιο ἄψυχο ὑλικὸ νὰ μιλήσει ὅπως μίλησε στοὺς σύγχρονους του ὁ Βαλαωρίτης.

Ὅπως μὲ τὴν πολιτικὴ του δράση τὶς πατριωτικὲς του ιδέες προσπαθοῦσε, ὅσο μπορούσε, νὰ πραγματοποιήσῃ, ἔτσι καὶ μὲ τὴν ποίηση του τὸ πατριωτικὸ του ἰδανικὸ μόνο ἐξυπηρετοῦσε. Ἄλλωστε στὸ Βαλαωρίτη ποίηση, πατριωτικὴ ἰδέα καὶ πολιτικὴ εἶναι πράγματα ἀξεχώριστα, ταυτόσημα σχεδόν. Τὸ ἓνα γενοῦσε τὸ ἄλλο, καὶ καμιά στιγμή τῆς ζωῆς του δὲν ἔπαψαν καὶ τὰ τρία αὐτὰ κίνητρα νὰ τὸν κινοῦν. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ ἄλλοι λόγοι πού ὁ Βαλαωρίτης δὲ ζήτησε παρὰ μόνο ἀπὸ τὴν πατρίδα τὴν πηγὴ τῆς ποιητικῆς του ἐμπνευσης. Θὰ μιλήσω γι' αὐτοὺς παρακάτω. Ἐνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους ὡς τόσο ἦταν πὼς οἱ ἥρωικοὶ ἀγῶνες τῆς φυλῆς τὸν γονιμοποιούσαν καλλιτεχνικὰ ὅσο τίποτε ἄλλο. Ἡ πατριωτικὴ ποίηση μεταξὺ τοῦ 1850 καὶ 1880 ἔδινε καὶ ἔπαιρνε στὴν Ἑλλάδα. Ὅμως κοντὰ σ' αὐτὴν καὶ περισσότερο ἀπ' αὐτὴν ἀκμαζε καὶ ὅλη ἡ ἄλλη λυρική ποίηση μὲ τὰ χίλια μύρια θέματα τῆς, ὅπως διαμορφώθηκε στὰ νεότερα χρόνια. Μὰ ὁ Βαλαωρίτης περιορίστηκε στὴν πατριωτικὴ ποίηση. Γιατὶ μόνον αὐτὴ θεωροῦσε, καθὼς ἔγραφε στὸ Ροῖδη καὶ τὸ παραδεχόταν καὶ ὁ Ροῖδης, ἀληθινὴ ποίηση, καὶ προπάντων ἐξυπηρετικὴ τοῦ ἐθνοπλαστικοῦ σκοποῦ του. Ἄλλωστε φιλοδοξοῦσε νὰ εἶναι ἐθνικὸς ποιητὴς, καὶ μὲ τὰ πατριωτικὰ ἰδανικὰ εἶχε ζυμωθεί καὶ αὐτὰ σ' ὅλη του σχεδὸν τὴ ζωὴ εἶχε ἀναπνεύσει. Μᾶς κάνει ἐντύπωση καὶ ὁμως εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Βαλαωρίτης πίστεψε, σὰν νὰ ποῦμε, στὴν αἰσθητικὴ αὐτάρκεια τῶν πατριωτικῶν θεμάτων, πίστεψε δηλαδὴ πὼς τὰ πατριωτικὰ θέματα, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ εἶναι πατριωτικὰ, εἶναι ὠραία ὅλα τους καὶ ἀνώτερα ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα. «Αἱ τάλαιπωρία καὶ τὰ δυστυχήματα τῆς φυλῆς, γράφει στὸν πρόλογο τοῦ Διάκου, καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ ἱστορούμενα, εἶναι πάντοτε ποίησις. Ἐὰν δὲ, πρόσθετε, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους παρακολουθήσῃ τις τὸν βαθμιαῖον ἐξελιγμὸν τοῦ ἐθνικοῦ δράματος καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς συγκεφαλαιουῦται ὁ μυριετής ἀγὼν, οὐδὲν ἄλλο βλέπει, εἰμὴ γενεᾶς ἐπὶ γενεῶν... οἶονεὶ πολυαριθμοὺς χορδὰς γιγαντιαίας αἰολικῆς φόρμιγγος... προσδοκώσης πεπειραμένους δακτύλους, ἵνα διὰ τῆς πρώτης αὐτῶν κρούσεως ἐκπέμψῃ φθόγγους ἠδίστους καὶ ἔξαισίους ὑμνωδίας». Πίστεβε ὁμως καὶ κάτι ἄλλο ὁ Βαλαωρίτης. Πίστεβε πὼς ἡ ἥρωικὴ ἦταν ὄχι μόνον ἡ ποιητικότερη παρὰ καὶ ἡ γνησιότερη νεοελληνικὴ παράδοση, ἡ τρανότερη, μαζὶ μὲ τὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστην, ἀπόδειξί τῆς ἐνότητος τῆς φυλῆς, πού, ὅπως ἔγραφε «οὐδέποτε ὁ πέλεκυς τῆς ξενοκρατίας ἐπέτυχεν νὰ καταστρέψῃ».

Μὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' ὅλα αὐτὰ, ἐθνικιστὴς μεγαλοϊδεάτης καθὼς ἦταν, δὲ μπορούσε νὰ μὴν αἰστάνεται τὴ πηγὴ ἐθνικοῦ φρονιματισμοῦ ἦταν τὸ 21. Καὶ εἶχε τόση ἀνάγκη ἀκόμη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς γιὰ τὴν πλέρια πολιτικὴ του ἀποκατάσταση. Ποῦ ἄλλοῦ ἂν ὄχι στὸ 21 θὰ ἔβρισκαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ 1860 καὶ 1870 τὴ μεγάλη ἐλευτερώτρια πνοή, πού χωρὶς αὐτὴν ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιήσουν τὰ ἐθνικὰ τους ὄνειρα; Ὅταν ἔγραφε ὁ Βαλαωρίτης στὸ προοιμιακὸ σημεῖωμα τοῦ ποιήματος του «Ὁ Βράχος καὶ τὸ Κύμα» πὼς ἡ «δημοτικὴ ποίησις αἰείποτε πένθιμος, μελαγχολικὴ, ἀλλ' αἰείποτε πλήρης ζωῆς καὶ ἐλπίδων, φέρει ἐστεμμένον

1. Εὐπνήσε πατριωτικὸς ἐνθουσιασμοὺς ὅσους κανένας ἄλλος ποιητὴς, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς λαϊκότητος τῆς τέχνης του, ὁλότελα ρητορικῆς καὶ δημοκοπικῆς κάπως, καὶ γιατί ἀνακατώθηκε πολὺ μὲ τὸ περιβάλλον του, ἀδιάφορο ἂν οἱ πατριωτικοὶ αὐτοὶ ἐνθουσιασμοὶ ἦσαν ξώδερμοι καὶ παροδικοί ὅπως ὅλα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

τὸ μέτωπον μὲ κλάδους κυπαρίσσου καὶ δάφνης, ὡς ἂν ἤθελε νὰ εἶπῃ πρὸς ἡμᾶς τοὺς μεταγενεστέρους *ὅτι ἐκ τῶν παθημάτων θέλει βλαστήσῃ ἡ νίκη*» μὲ τὴ λέξιν «παθήματα» τί ἄλλο ἐνοοῦσε παρὰ θυσίαι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του, γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ μεγάλο ἐθνικὸ ἔργο;

Ὅπως πολλοὶ ἄλλοι νεοέλληνες ἐθνικιστὲς πολιτικοὶ—καὶ ὅλοι τους ἦσαν ἐθνικιστὲς—καὶ ὁ Βαλαωρίτης θεωροῦσε τὸ ἑλληνικὸ κράτος, τέτιο πού βγήκε ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ μετὰ τὴν Ἐνωση φυσικά, πρόσκαιρο, σὰν ἓνα στάδιο τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους τῆς ἐθνικῆς ιδέας. «Τὸ ἔργον τῶν πατέρων μας, ἔγραφε στὸν πρόλογο τῆς Ὁδῆς του στὸν Πατριάρχη, ἀφέθη ἀτελείωτον καὶ πρόκειται νὰ συμπληρωθῇ». Καὶ στὸν πρόλογο τοῦ Διακού: «Ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἡ κατάρτησις τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ὑπῆρξεν ἀληθῆς δολοφονία τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ιδέας». Ἐφυλακίσθη τὸ Γένος ἐντὸς στενοχώρου εἰρηκτῆς, κατεσκευάσθη διὰ χειρῶν ἀλλοτρίων βᾶθρον ταπεινόν, ἐφ' οὗ ἐτέθη εὐθραυστον θρόνιον, ἐδωρήθη εἰς ἡμᾶς μανδύας, ὃν εἰρωνικῶς ἀπεκάλεσαν *πορφύραν*, ἐχαλκεύθη σκῆπτρον κούφωτον καλάμου, ἐχαράχθησαν ἐπ' αὐτοῦ τερατώδη σύμβολα, καὶ ἡμεῖς, νήπιοι, ἐπεκροτήσαμεν τὴν θεατρικὴν παράστασιν καὶ ἀνεπαύθημεν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν, ὅσον στενὸν καὶ στεῖρον ἂν τὸν ὑπόθεσις τις, ἐχώρεσεν ἡ ἰδέα τοιοῦτου Βασιλείου. Ἐμεῖς πρὸς πάντας ἡ ἐλπίς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, τῆς πλήρους ἀνακτήσεως τῶν προγονικῶν δικαιωμάτων, καὶ ἐπομένως ἀνάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ σκοποῦ ὑπῆρξεν ἡ αὐταπάρησις, ὁ ἐνθουσιασμός, αἱ θυσίαι, ἡ καρτερία, ἀνάλογα καὶ τὰ σημεῖα, ἐν οἷς ἡ ἀνεγειρομένη φυλὴ διετύπωνε τὸ ἐπιζητούμενον γέρας». Καὶ τελειώνει, ἀφοῦ ἀναφέρει τὸν Διάκου σὰν ἓναν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ἀπόστολους τῆς ἐθνικῆς ιδέας μὲ τὰ λόγια αὐτὰ πού εἶναι σὰν μιὰ περίληψιν τοῦ πατριωτικοῦ καὶ ποιητικοῦ του «πιστέβω»: «Ἀφαιρουμένης ταύτης (τῆς μεγάλης Ἰδέας), ἡ ἐθνικὴ ποίησις, τὸ *Ἐγὼ τοῦ Ἑλληνος*, μένει νεκρὸν γράμμα, καὶ τὰ ἄθλα καὶ τὰ βᾶσανα καὶ αἱ προσδοκίαι τοσοῦτων αἰῶνων ἀποβάλλουσιν ἐκ μιᾶς τὸ ἰδανικόν, δι' οὗ περικουμῶνται καὶ παρίστανται ὡς πελώριος ὄγκος ἐλεεινῶν ἐρειπίων, ἀσκόπως σεσωρευμένων καὶ οἰκτρῶς συνεχομένων διὰ μόνου τοῦ αἵματος καὶ τῆς σαρκὸς ἀπειραγίδμων γενεῶν. Τοιαύτη ἐξέμοσις τῆς ἐθνικῆς πίστεως εἶναι ἀσυγχώρητον ἔγκλημα». Γιὰ νὰ μὴ γίνῃ τὸ «ἀσυγχώρητον» αὐτὸ ἔγκλημα, προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ τονώσῃ τὸ πατριωτικὸ αἶσθημα τῶν σύγχρονων του, τόσο ὥστε καὶ τὰ ποιήματα καὶ οἱ πολιτικὲς του πράξεις καὶ οἱ λόγοι του καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔκανε ἢ εἶπε νὰ μᾶς φαίνονται σὰν ἐνέσεις πατριωτισμοῦ στοὺς ἄνθρώπους τῆς γενεᾶς του. Τίποτε δὲν παράλειπε ἀπ' ὅ,τι νόμιζε πὼς μπορούσε νὰ συντελέσῃ ὅπωςδήποτε στὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του, στὸ ξύπνημα τοῦ πατριωτισμοῦ. Ἐτσι προσπάθησε νὰ καλιεργήσῃ τὸ μίσος γιὰ κάθε ξενικὸ καὶ κάθε ξένο, Τοῦρκο ἢ Φράγκο, πού δυνάστεβε ἢ δυναστεβεῖ ἀκόμη τὴν Ἑλλάδα. Στὸν πρόλογο τῆς Κυρὰ-Φροσύνης γράφει: «Ἡ νέα ἑλληνικὴ ποίησις πρόκειται νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς διηνεκοῦς πάλης δύο ἀσπόνδων καὶ ἀντιθέτων στοιχείων» (τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄσων κατὰ καιροὺς τοὺς ἐδυνάστευσαν). Καὶ σ' ἓνα γράμμα του στὸ Λασκαράτο, τὶς νέες ιδέες, τὸν

1. Δὲν ὄρισε ὁ Βαλαωρίτης ποτὲ τί γεωγραφικὰ ὅρια ἔδινε στὴ μεγάλη Ἰδέα, ὅπως ἔκαναν ἀργότερα ἄλλοι θεωρητικοὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ.

«ἐξευρωπαϊσμό» τῆς Ἑλλάδας, δὲν τὸν ὀνόμαζε «ἐξευγενισμό» ὅπως οἱ περισσότεροι σύγχρονοι του, παρὰ «καταποντισμό».

* *

Δὲν εἶναι δύσκολο τώρα, ὕστερα ἀπὸ ὅσα εἴπαμε, νὰ καταλάβουμε πὼς στὸ Βαλαωρίτη ποίηση καὶ πολιτικὴ ποὺ στὴν ἀρχὴ βιάδιζαν παράλληλα, κατάντησαν στὸ τέλος σχεδὸν νὰ συγχωνεφτοῦν καὶ ν' ἀποτελέσουν κάτι ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο. Γιὰ τὸν ταυτισμὸ αὐτὸν τὸν καταφάνερο μιλεῖ καὶ ὁ ἴδιος χαρακτηριστικότερα σ' ἓνα του γράμμα τοῦ 1868 στὸν Ἀνδρέα Στράτο, ποὺ πρῶτος ὁ κ. Θ. Βελιανίτης τὸ δημοσίεψε στὸ «Ἔθνος», τὶς ἡμέρες ποὺ γιορτάστηκε ἡ ἑκατονταετηρίδα τοῦ ποιητῆ: «Συγχρόνως μὲ τὰς προσπαθείας μου ἐκείνας, ἡσθάνθη ἐν ἐμοὶ ἀναπτυσσόμενον τὸ αἶσθημα τῆς ἠρωϊκῆς ποιήσεως καὶ συνδυάζων τὴν πολιτικὴν ἰδέαν, ἣν ἐπεδίωκα, μετὰ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, αἵτινες ἐπλήρουν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μου, συνεταύτισα ἐκτοτε τὸ πολιτικὸν μου στάδιον μετὰ τοῦ ποιητικοῦ, πεποιθὼς ὅτι τὸ μέλλον καὶ ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδύναντο νὰ πηγάζωσι παρὰ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως, παρὰ ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως τῆς πολιτικῆς ἰδέας μετὰ τοῦ ποιητικοῦ αἰσθήματος. Ἡ ἔνωσις τῆς Ἑλτανήσου ἦτο πολιτικὸν πρόγραμμα, ἀλλ' ἦτο συγχρόνως θέμα ἐθνικῆς ποιήσεως. Τὴν ἡσπασθὴν λοιπὸν ἀπὸ καρδίας καὶ εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν ὅτι μὲ ἠξίωσε νὰ ἴδω αὐτὴν πεπληρωμένην. Καταρτισθέντος τοῦ πολιτεύματος συνησθάνθημεν ὅλοι ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ κράτους διοργάνωσις, ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἠθικὴ ἀνύψωσις τοῦ Ἑλλήνου δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς μόνον τοῦ πολιτεύματος καὶ ὅτι ἱεραὶ πρὸς τοὺς δούλους ὁμοφύλους ὑποχρεώσεις μᾶς ἐβίαζον νὰ χαράξωμεν ἐν πολιτικὸν σύστημα τείνον εἰς τὴν ὀριστικὴν τοῦ ἔθνους ἀποκατάστασιν: Νὰ παραδεχθῶμεν ὡς πολιτικὴν ὁμολογίαν τὴν ἀέραον ἐκ μέρους ἡμῶν προσπάθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ γένους. Τὸ πανάρχαιον λοιπὸν θέμα τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως, ἡ οὐσία αὐτῆ, ἡ ψυχὴ, τὸ ὄνειρον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μεταβάλλετο πάλιν εἰς πολιτικὸν πρόγραμμα. Μὲ ἤκουσες ἀγορεύοντα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ πρὶν ἢ λήξη ἡ βουλευτικὴ ἐκείνη σύνοδος, εἶδες ἐμφανιζόμενον τὸν «Διάκον» μου, καθὼς ὅταν ὑπεστήριζα ἐν Ἑλτανήσῳ τὴν Ἐνωσιν ἐξέδιδα συγχρόνως τὰ «Μνημόσυνα» καὶ τὴν «Κυρὰ—Φροσύνην» μου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀμετατρέπτου δοξασίας μου, ὅτι πᾶν ἐθνικὸν πολιτικὸν πρόγραμμα πρέπει νὰ συζευγνύεται παρ' ἡμῖν μετὰ μιᾶς μεγάλῃς ποιητικῆς παραστάσεως, ἐνδεικνυούσης τὸ ἀδιαίρετον, τὸ ἐνιαῖον τῶν προσπαθειῶν, τῶν ἀγῶνων τοῦ ἔθνους πρὸς ἐπίτευξιν ἐνὸς πάντοτε καὶ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ».

Καὶ στὸ ἴδιο ἐκεῖνο γράμμα πρόσθετε: «Τὸ εἶδος τῆς ποιήσεώς μου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅταν τὸ ἔθνος κοιμᾶται. Ὁ οἴστρος, ἡ ἐμπνευσις δὲν διεγείρεται ἐν ἐμοὶ ἐκ τοῦ θεάματος διανγῶν ναμάτων ἢ ἐκ τῆς μελωδικῆς ἀρμονίας τῶν φθόγγων τῆς ἀηδόνης ἢ ἐκ τῆς πλημμύρας τῶν οεληνιακῶν ἀκρίνων.» Ὁχι. Ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ψάλλω παρ' ὅταν τὸ ἔθνος μου βρυχᾶται. Τότε τὰ ὄστα τῶν τεθνεώτων ἐγειρόνται ἐνώπιόν μου, περιβάλλονται αὐτομάτως τὴν ἀρχαίαν σάρκα των, βλέπω ρέον τὸ αἷμά των, ἀτενίζω τοὺς κερανοὺς τῶν βλεμμάτων των, καὶ θερμαινόμενος ἐκ τῆς φλογός των σιχουροῦν τότε, ἀγορεύω, ζῶ, δαιμονίζομαι».

1. Τὶς προσπάθειες του γιὰ τὴν Ἐνωσιν.

Πὼς λοιπὸν ὁ νοσταλγὸς τοῦ παρελθόντος, τῶν «ἐνδόξων ἠρωϊκῶν χρόνων» ὁ σύγχρονος τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν νὰ συμφωνοῦσε μὲ τὸ Ροῖδη, ποὺ πίστεβε πὼς ὁ ποιητὴς ἐνεργεῖ στὴν κοινωνία «ὡς ἄλλος σπύγγος ἀπορροφῶν παθητικῶς πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας καὶ μιάσματος» καὶ διαλαλοῦσε μὲ τὸν πιὸ ἀπόλυτο τρόπο πὼς «ἀδύνατον εἶναι νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ποιητὴς ἐκτὸς μιᾶς οἴας δῆποτε ποιητικῆς ἀτμοσφαιρας, καὶ τοιαύτην σήμερον δὲν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἦθη ἀπηνήθημεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως δὲν μετέχομεν εἰσέτι, οὐδὲ τὴν ἐμπνεύσαν τοὺς ἐσπερίους ποιητὰς τόσον τοῦ αἰῶνος νοσοῦμεν». Ὅσο γιὰ τὴν «νόσον τοῦ αἰῶνος» τὸ περίφημο *mal du siècle*, ἔτσι ὅπως τὸ καθόριζε ὁ Ροῖδης: «ὄσους κυριεύσει ἂν καὶ πλούσιοι, νέοι, ὠραῖοι, μὴ στεροῦμενοι κανενὸς τέλους πάντων ἀγαθοῦ» βρίσκουν ὅλα αὐτὰ κατώτερα τους, «χασμώμενοι ἐν μέσῳ τῶν ἡδονῶν, ζητοῦντες νὰ καταβιάσῃσι τὴν παράδεισον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνούσιοι εὐρίσκοντες τὸν καμπανίτην καὶ τὰ φιλήματα τῆς καλλίστης ἐρωμένης, μὴ ἠξεύροντες οἱ ἴδιοι τί θέλουν καὶ πρὸς στιγμιαίαν ἀνακούφισιν τῆς ἀνιάτου αὐτῶν πλήξεως παραδιδόμενοι ὅτε μὲν εἰς ὑπερφυσικὰ ὄνειρα, ὅτε δὲ εἰς παντοίας τρέλλας»¹, ὅσο γιὰ τὸ περίφημο λοιπὸν αὐτὸ «*mal du siècle*» ἔτσι καθὼς τὸ καθόριζε ὁ Ροῖδης καὶ τὸ ἐνωθῆσαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Βαλαωρίτης θεωροῦσε εὐτύχημα - καὶ εἶχε πολὺ δίκιο — πὼς «θεῖα συνάρσει δὲν εἶχε ἀκόμη ὑπερβῆ τὰ ὄρια τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου». Ἡ ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ Ροῖδη τὴν πολεμοῦσε ὁ Βαλαωρίτης τόσο δυνατώτερα, ὅσο ἐνωθε πὼς ἅμα τὴν παραδεχόταν θὰ κλονίζε ἀκόμη περισσότερο ἓνα ἔδαφος ποὺ εἶχε κάνει ὁ ἴδιος ὁ Ροῖδης ἀρκετὰ σαθρὸ γύρω ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποιητὰς τῆς ἐποχῆς του, ποὺ τοὺς καταδίκαζε νὰ εἶναι στείροι στιχοπλόκοι. Πίστεβε καὶ ὁ Βαλαωρίτης, πὼς τὸ ἠρωϊκὸ πνεῦμα ἦταν γιὰ πάντα νεκρὸ. Πίστεβε ὅμως καὶ σὲ κάτι ἄλλο ποὺ δὲν μποροῦσε μ' ὅλη του τὴν ἐπιχειρηματολογία νὰ τὸ κλονίσει ὁ Ροῖδης. Πίστεβε δηλαδὴ πὼς οἱ ποιητὰς, οἱ συγγραφεῖς, οἱ καλλιτέχνες, γενικὰ δὲν ἐκφράζον θετικὰ μόνον τὴν ἐποχὴ τους—«αἰσθανόμενοι ζωηρότερον τῶν ἄλλων, ὅσα αἰσθάνονται ὅλοι» καὶ τότε μόνον κατὰ τὸν Ροῖδη βρίσκονται στὸ ὕψος τοῦ προσορισμοῦ τους—παρὰ καὶ ἀρνητικὰ, ἐκφράζοντας ὅτι εἶναι ἀντίθετο στὴν ἐποχὴ τους καὶ κρυφαίει στίς ψυχὰς λίγων. Τὸ ἔργο τους λοιπὸν τὸ γενάει ἢ ἀντίδραση. Ἐτσι δημιουργήθηκαν στὸ μεγαλύτερο μέρος τὰ ἔργα τοῦ Νίτσε, τοῦ Χούιτμαν, τοῦ Ρουσό. Ἐτσι καὶ τοῦ Βαλαωρίτη. Μὲ τ' ὄνειρο καὶ τὸν πόθο, μὲ ὅ,τι δὲν ἔβρισκε στὴ ζωὴ, ἐπλασε τὸ ἔργο του. Ὁραματίστηκε τὸ ἰδανικὸ του. Ὅ,τι ἦταν γιὰ τὸν Πόε ὁ μεταφυσικὸς κόσμος καὶ γιὰ τὸν Γκαίτε ὁ ἑλληνικὸς, γιὰ τὸν Βαλαωρίτη ἦταν τὸ 21: ἓνας ἐξαίσιος καλλιτεχνικὸς μῦθος.

1 Ρηχὰ καὶ ἐπιπόλαια χαρακτηρίζει τὸ «*mal du siècle*» ὁ Ροῖδης, περιορίζοντας τὸ στὴν ἀνία τοῦ «μπλαζέ» καὶ σὲ μερικὸς ὑστερισμούς, (ἐρωτικούς, κοινωνικούς, θρησκευτικούς) ὅπως προπάντων παρουσιαζόταν σὲ κάποια ποιήματα τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ Musset. Τὸ *mal du siècle* ἦταν κάτι πολὺ βαθύτερο. Ἦταν ὁ νιχιλισμὸς ποὺ ἔπιασε τὸν ἄνθρωπο τοῦ 19ου αἰῶνα, ἅμα ἐνωσε νὰ σωριάζεται μέσα του καὶ τὸ τελευταῖο ἀχνάρι κάθε μεταφυσικῆς πίστεως. Τὸ δράμα αὐτὸ σὲ ὅλη του τὴν ἔνταση καὶ τὸ βάθος τὸ βλέπουμε μόνον στὸ Νίτσε.

2. «Καὶ ἐλπίζω, πρόσθετε, νὰ μὴ τὰ ὑπερβῇ ποτέ, διότι φραγμὸς κατ' αὐτῆς (τῆς νόσου τοῦ αἰῶνος) ἀνυπερβλήτος θὰ εἶναι πάντοτε ὁ ἥλιος ὁ ἑλληνικὸς, τῶν θαλασσῶν καὶ τοῦ οὐρανοῦ μας ἡ διαύγεια, τὸ διαρκὲς ἔαρ καὶ ἐν γένει ἡ ὀλίγη διάθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀπομόνωσιν».

ΑΓΓΕΛΑΣ ΘΡ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ

ΚΑΠΟΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ

Όταν ακούονται φωνές που διεκδικούν κοινωνική μεταρρύθμιση, μπορούμε νάμαστε βέβαιοι, πώς πάντα βρισκόμαστε λίγο πολύ αντίκρι στην ακόλουθη κλασική τριάδα «πρωτεργατών». Οί πρώτοι καταφέρνουν και συνδυάζουν δυο αδιάλαχτα πράματα, την παράδοση και την αλλαγή. Την αρχή τους τους την υπαγορεύει το πείσμα και η αυτοσυντήρηση των γηραιών. Η φωνή που τους οδηγεί τους λέει: Γκρέμισε ό,τι έχει σιβάξει ή ανθρωπότητα από τη μέρα που έσοι τραβήχτηκες απόμαχος της δημιουργίας. Δούλεψε για το ξαναγύρισμα των προϊστορικών ονείρων, που φτέρωσαν μιά φορά την αφέλεια και τη νεότητα σου. Κι όλοι τους ζητούν από την αλλαγή να φέρει τη βασιλεία του ανάλαχτου και του όμοιόμορφου. Ίσως λοιπόν νάσαι αλήθεια, που κάποτε τους βρίσκουμε συμπαιθητικούς τούτους τους ειδυλιακούς υποστηρικτές της μεταρρύθμισης. Και γι' αυτό ίσα ίσα πρέπει να τους θεωρούμε κι επικύντιους. Ξέρουν να ξεπηρετούν, με τον αιώνα ανθρωπινό ρωμαντισμό, τον έγωισμό του στείρου και το μίσος των περασμένων για τα σημερινά.

Όσο για τους επαναστάτες της δεύτερης κατηγορίας, αυτούς το πιο συχνά τους αποτελούν άνθρωποι άεργοι μ'α χορτάτοι: Νέοι που κατέχουν κάποια τελευταία λέξη κι αγωνιούν να την ιδούν πραγματοποιημένη, πριν κάτι άπροσδόκητο τους την παραμερίσει σε θέση προτελευταίας. Κυρίες που κατάλαβαν πώς ο τύπος της μονταίν έχει ανάγκη πιά λίγη επιδιόρθωση. Και τα έκλεχτά τέκνα της ανίας, «οί εκ γενετής» εισοδηματίες. Όλο αυτό το βαριεστημένο κύμα μιά λαχτάρα έχει: Κάτι πρέπει ν' αλλάξει, ή διαγωγή των ανθρώπων αντίκρι στα ζώα λ.χ. ή τουλάχιστο ή θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία, είτε πάλι ή ανατροφή των κοριτσιών, χωρίς βέβαια να ξεχνούμε και το μεταλείο της ρηξικέλευθης υποβολής που λέγεται εργατικό ζήτημα. Και στο βάθος τους όλοι δέν είναι κακοί άνθρωποι. Συχνά υποστηρίζουν κινήματα, που ή επιτυχία τους θα στηριχτεί πάνω στην εξέλιξη των ίδιων. Κρίμα όμως που ή καλή τους θέληση δέν είναι αρκετή. Κρίμα που το καινούργιο δέ μπορεί να δημιουργηθεί με τους οϊστρους της επαναστατικής άδημονίας.

Τόν καινούργιο δρόμο τόν ξεκαθαρίζουν μονάχα οι άνθρωποι της τρίτης κατηγορίας: Οί ψυχραιμοί εξερευνητές της πραγματικότητας. Αυτοί που δέν πίστεψαν, πώς ο καθένας μονάχος του μπορεί να χρησιμέψει σαν απόλυτη αρχή και τέλος του κόσμου. Αυτοί που γυρέβουν να νιώσουν ποιά είναι ή στιγμή τους μέσα στην κοινή δημιουργία, στην 'άγεραστη συνέχεια.

* *

Τους ξαναείδαμε όλους τους πρόμαχους της μεταρρύθμισης στις συνάθροισεις που έγιναν τελευταία εδώ στη Salle des Sociétés Savantes και στο Musée social για την κατάργηση της πορνείας, της αναγνωρισμένης και φορολογημένης από το Κράτος. Το πρόβλημα ξαναβγήκε πάλι στη μέση στη Γαλλία, και τη φορά τούτη ή κατακραυγή είναι πολύ ώριμη. Ο Justin Godart, γεροισιαστής, παρουσίασε

τελευταία στη γερούσία ένα νομοσχέδιο σχετικό με την πορνεία και τις άφροδίσιες αρώσπειες. Για τη σύνταξη του βασίστηκε πάνω στην τελευταία έκθεση, που έχουν κάνει ανώτερες ύγειονομικές και δικαστικές προσωπικότητες. Από τ'άλλο μέρος τριάντα σύνδεσμοι ενώθηκαν και σχημάτισαν την Union Temporaire. Κι όλοι τους, προοδευτικοί και όχι, αποφάσισαν να ζητήσουν από το Κράτος το κλείσιμο των σπιτιών, όπου κεφαλαιοκρατικότερα και κάτω από την αιγίδα των αρχών γίνεται στα χρόνια μας το εμπόριο της ανθρωπίνης σάρκας.

Δέ θα σταματήσουμε φυσικά στην αφέλεια μερικών, που πιστέβουν πώς φτάνει να εξαφανιστούν αυτά τα καταστήματα, για να μεταβληθεί ή έρωτική ζωή της ανθρωπότητας σε ειδύλια μυθολογικών εποχών. Θα εξετάσουμε την άποψη εκείνων, που ξέρουν πώς τα πράματα έχουν αλλάξει, μ'α που αρνιούνται να παραδεχτούν σαν παράγοντες της αλλαγής την ιδεολογία του προξενητισμού και του σωματεμπορίου. Θα ιδούμε πώς το αντιλαβαίνονται το πρόβλημα και τη λύση του σωματεία σαν τη Ligue des Droits de l' Homme, που πάνω απ' όλα βάζει το απαραβίαστο της ανθρωπίνης έλευτερίας. Θα παρακολουθήσουμε τα συμπεράσματα των γιατρών, που παλέβουν για να διατηρήσουν την ευγένεια μέσα στο αίμα μας. Θ' ακούσουμε και τη φωνή της ίδιας της γυναίκας να γυρέβει την αναγνώριση της σαν έλεύτερο άτομο, σ' οποιαδήποτε κοινωνική σκάλι κι αν βρίσκεται.

* *

Η κωδικοποιημένη πορνεία φαίνεται σε πολλούς σαν ένας θεσμός, που στα πιο παλιά χρόνια ή κοινωνία τόν διατήρησε στο περιθώριο της από μιά προφύλαξη αυτοσυντήρησης. Της ήταν, λένε, αδύνατο να τόν καθιερώσει έπισημα, χωρίς να κινυνέβουν όλοι οι άλλοι θεσμοί και πρώτ' απ' όλα ή οικογένεια. Κι επειδή το δημόσιο σπίτι παρουσιάζεται στην ιστορία πολύ νωρίς κι εξακολουθεί να υπάρχει ως σήμερα, αρκετοί νομίζουν πώς αυτό και μόνο θα μπορούσε ν' αποδείξει την απαραίτητη ανάγκη της ύπαρξης του. Ξεχνούν όμως, πώς και ή δουλεία διατηρήθηκε ίσαμε χτές, ως τη μέρα που ή ανθρωπίνη συνείδηση αντρώθηκε κι έπαψε να την ανέχεται. Την κατάργησαν τη δουλεία οι νόμοι, χωρίς γι' αυτό να κλονιστεί ή κοινωνική ύπόσταση. Ξεχνούν ακόμη, πώς μ'α από τις θεμελιακές αρχές της κοινωνιολογίας είναι: Ένας θεσμός, τη στιγμή που πάβουν να υπάρχουν οι συνθήκες κι οι παράγοντες που τόν γένησαν, εξακολουθεί πολλές φορές να έπιζει. Προσαρμόζεται στις καινούργιες πραγματικότητες, αλλάζοντας όσο είναι ανάγκη, για να συμμορφωθεί μαζί τους. Γι' αυτό πριν να δηλώσει κανείς, πώς ο τάδε θεσμός είναι απαραίτητος στην κοινωνία, επειδή πάντα υπήρξε, πρέπει να εξετάσει πρώτα, αν οι ανάγκες που εξυληρέτησε ήσαν πάντα οι ίδιες. Η έπιβίωση του, μονάχη, θα πάψει να μ'α φαίνεται σαν αρκετή απόδειξη της απαραίτητης χρησιμότητας του, αμα ανακαλύψουμε πώς οι ουσιαστικές ανάγκες, που τόν δημιούργησαν, έχουν πιά πάψει να υπάρχουν. Οί ανάγκες λοιπόν της εκμετάλεψης, που διέπουν σήμερα τη δημόσια πορνεία, δέν είναι αυτές που τη γένησαν για πρώτη φορά στον κόσμο. Ίσως τη στιγμή που έπαψε να ενεργεί ή βαθιά της αίτια, ίσως τότε μονάχα ν' ανάλαβε ή ανθρωπίνη αισχροκέρδεια να διοχετέψει προς άλλο προορισμό το θεσμό της πορνείας. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα μπορούσε να βγάλει κανείς από τη γνώμη που έχει ή γαλλική σχολή κοινωνιολογίας για το ζήτημα. Η σχολή αυτή πιστέβει πώς ή ίδια ή πορνεία, ή έκφραση της πιο θανάσιμης

χριστιανικῆς ἀμαρτίας, εἶναι δημιουργημα μιᾶς πρωτόγονης θρησκευτικῆς ἀνάγκης. Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, καὶ στὰ νέα γιὰ τοὺς βάρβαρους, ἡ ὑπερένταση τῶν πιστῶν στὶς θρησκευτικὰς τους γιορτὲς εἶχε—ἴσως καὶ γιὰ λόγους ἀνάλογους μ' αὐτοὺς ποὺ ἐξηγεῖ τώρα ἡ ψυχολογία στὶς παθολογικὰς περιπτώσεις τοῦ μυστικισμοῦ—κι ἓνα ξέσπασμα σὲ γενετήσιες ἐκδήλωσες. Ἡ γενετήσια ζωὴ πολὺ νωρὶς θεωρήθηκε ἱερὴ ἀπὸ τοὺς πρωτόγονους. Ἐξὸν ἀπὸ τὴν σπουδαιότερη αἰτία, ποὺ ἀποδίνεται στὴ φυσιολογία τῆς γυναίκας, δυὸ ἄλλοι λόγοι αὐτῆς τῆς ἀντίληψης εἶναι: Τὸ ὅτι οἱ γενετήσιες ἐκδήλωσες φαινότουσαν σὰν τὸ φυσικὸ ξεγέλισμα ἑνὸς θρησκώχαρου οἰστρου. Κι ὕστερα γιὰτὶ εἶχαν κάποια σχέση—ἂν ὄχι αἰτιολογικὴ γιὰ τοὺς πρωτόγονους—μὲ τὴ δημιουργία, καὶ συμβόλιζαν ἔτσι ἓνα σημεῖο ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐρχόταν μυστηριώδικα σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο. Τὴν ἐποχὴ λοιπὸν ἐκείνη ἡ πορνεία ἦταν ἓνας θεσμὸς ἱερός. Οἱ ἱερόδουλες, προσαρτημένες σ' ἓνα ναό, λογαριάζανταν σὰν θεράπαινες μιᾶς ἀνάγκης θρησκευτικῆς. Οἱ θρησκείες ὁμως ἀλλάζουν. Ὁ θεσμὸς ἐπιζεῖ, ἐξυπηρετώντας ἄλλες πραγματικότητες κι ἄλλες ἀντίληψεις. Καὶ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ θαυμάσει κανεὶς τὴν εἰρωνία ποὺ κλείνει μιὰ λεπτομέρεια τοῦ κώδικα τῶν πορνείων στὸ Μεσαίωνα. Στὴ Γερμανία λ. γ. «οἱ οἴκοι ἀνοχῆς» βρισκόντουσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἔξω ἀπὸ τὶς πολιτείες, σὲ περιοχὰς ποὺ ἀνήκαν στὸν ἄρχοντα τοῦ τόπου. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀνκαί τις πιὸ πολλὰς φορὰς ἐκκλησιαστικός, πληρωνόταν τὸ φόρο ποὺ τοῦ ἔδινε ἢ κάπως πρωτότυπη, ἀλήθεια, ἐκμετάληψη τῆς γῆς του.

* *

Στὰ χρόνια μας τὸ ζήτημα ἔχει ἀποκρυσταλωθεῖ ὁλότελα. Παρουσιάζεται σὰν μιὰ μερικὴ μορφή τῆς κεφαλαιοκρατίας, σὰν μιὰ βιομηχανία μὲ πρώτη τῆς ὕλη τὴν ἀνθρώπινη σάρκα, μὲ συνασπισμὸ διεθνικὸ, μὲ σύστημα φορολογικὸ ἀντίκρι στὸ Κράτος. Ὁ «οἶκος ἀνοχῆς» καθιερώνει σήμερα τὸ θεσμὸ τῆς δουλείας, καὶ τὸν ἐκμεταλέβεται συγχρονισμένα καὶ σύμφωνα μὲ τὶς τελευταῖες ἀνάγκες, ποὺ ἐπιβάλλει ὁ ἐρασιτεχνισμὸς τοῦ βίτσιου. Οἱ ἰδιοκτῆτες του τὸ πιὸ συχνά—τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἐρευνες—εἶναι ἀπλοὶ ὑπάλληλοι ἑνὸς ἐπιχειρηματία. Οἱ «ὑπότροφες» του, σκλαβωμένες γιὰ πάντα μὲ τὴ βοήθεια μάλιστα τῆς ἀστυνομίας, στρατολογούνται ἀπὸ πράχτορες, πολὺ τέλεια διοργανωμένους, μέσα στὸν κόσμον τῆς ὑπηρετίας καὶ τῆς ἐργατίας. Μιὰ διοργάνωση, ἀπίστευτα τελειοποιημένη, χρησιμεύει γιὰ τὸ ξεγέλασμα τῆς ἀνήλικης καὶ παρουσιάζει κάποια διέξοδο, ῥόδινη τάχα, στὸ ξεγελασμένο κορίτσι. Κι αὐτὸ τὸ κοπάδι τῶν ἀδύνατων καὶ τῶν ἀνεύθυνων τὸ μαρκάρουν μὲ ψέφτικα διαβατήρια γιὰ τὶς πιὸ μακρινὰς πολιτείας καὶ τὸ ἀνταλλάζουν κάθε τόσο μὲ προσωπικὸ ἄλλων τόπων, γιὰ τὴν ἀνανέωση τοῦ ὕλικου.

Ἐπάρχουν πληροφορίες μὲ ἀριθμοὺς πιστοὺς καὶ μὲ στατιστικὰς γιὰ τὸ ἐμπόριον τῆς γυναίκας. Οἱ τελευταῖες ἐρευνες στὸ Στρασβούργο, πρὶν κλείσουν τὰ κέντρα αὐτῆς τῆς πόλης, ἀπόδειξαν πὼς τὸ προσωπικὸ τῶν πορνείων ἀλλάζονταν ἐκεῖ πέρα ἕξι φορὰς τὸ χρόνο. Ὡστε, γιὰ νὰ ὑπάρχει τὸ κεφάλαιο ἀπὸ ἑκατὸ γυναῖκες ποὺ εἶχε ἡ πόλη, χρειάζοντουσαν ἑξακόσιες γυναῖκες τὸ χρόνο. Δηλαδὴ σὲ πέντε χρόνια τρεῖς χιλιάδες γυναῖκες. Πόσο καλὰ πρέπει νὰ γίνονται αὐτὰ τὰ κρυφὰ στρατολογήματα, γιὰ νὰ μὴν ἀκούονται οἱ κατάρες τῶν ξεγραμμένων ὡς τὰ ἀπαραβίαστα οἰκογενειακά μας ἄσπρα!

Τὸ πορνεῖο εἶναι σήμερα ὁ κυριότερος παράγοντας τοῦ σωματεμπορίου. Οἱ τελευταῖες ἐπίσημες στατιστικὰς μᾶς λένε, πὼς οἱ εὐρωπαϊκὰς χώρες, ὅπου προπάντων γίνεται τὸ ἐμπόριον τῆς λευκῆς σάρκας, εἶναι: Γαλλία, Ἑλλάδα, Πορτογαλλία καὶ Ρουμανία. Σ' ὅλες λοιπὸν αὐτὰς τὶς χώρες συμπέφτει ν' ἀκμάζει ὁ θεσμὸς τῆς πορνείας, ὁ ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τὸ Κράτος. Καὶ τὸ θεσμὸ τοῦτον, κάθε ποὺ μιὰ ἀνθρώπινη διαμαρτυρία θὰ τὸν χτυπήσει, τὸν ὑπερασπίζουσι φωνὰς οἰκονομολόγων, γιαιτρῶν κι ἠθικολόγων. Θὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὰ ἐπιχειρήματα τους, γιὰ νὰ καταλάβουμε, ἂν πραγματικὰ γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητος πρέπει στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα νὰ τσαλαπατιούνται χιλιάδες ἀνθρώπινες ψυχὰς καὶ νὰ σαπίζουν χιλιάδες γυναικεῖα κορμιά.

* *

Οἱ ὑπερασπιστὲς τοῦ θεσμοῦ δὲν ἀρνιούνται ν' ἀναγνωρίσουν πὼς τὸ πρόβλημα ἔχει δυὸ ὄψεις: τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἄλλη ποὺ ἀποβλέπει στὴ δημόσια ὑγεία. Τὸ ἠθικὸ ζήτημα δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ σχεδόν. Δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει ἂν εἶναι ἀθέμιτο, νὰ διαθέτει ἐμπορικὰ ἢ κοινωνία μιὰ ἀνθρώπινη μάζα, νὰ τὴ σφραγίζει ὑγειονομικὰ γιὰ τὴ δημόσια κατανάληψη, νὰ τὴ ρίχνει στὰ νοσοκομεία, ἀπόλυτος κύριος τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἀρώστειας τῆς, μόλις ἢ χρησιμοποίησι τῆς καταντήσῃ ἐπικίντυνη, ν' ἀφήνει ἐλεύτερον τὸν ἄρρωστο ἄντρα, ποὺ μὲ τὸ χρῆμα τοῦ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ στείλει κάμποσα πλάσματα ἀκόμη στὴν καταναγκαστικὴ ἰατρικὴ περίθαλψη. Αὐτὰ ὅλα τοὺς ὑγειονομολόγους δὲν τοὺς συγκινοῦν. Τ' ἀφήνουν γιὰ τὴν ἰδεολογία καὶ τοὺς οὐτοπιστές. Ἡ καὶ πολλὰς φορὰς συνθηκολογοῦν μὲ τὴ συνείδηση τους, μιὰ κι ἔχουν ἀνακαλύψει καὶ κάποια ἐξήγηση γιὰ τὴν κατάστασιν. Καὶ μᾶς λένε πὼς ὅλες οἱ προσπάθειες εἶναι ἄδικες, γιὰτὶ ἡ δημόσια γυναῖκα γενιέται μὲ μιὰ ἀνάλογη προδιάθεσιν. Ὁ γιαιτρὸς Sigard de Planzolle, ποὺ τριάντα χρόνια τώρα ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κατάργησιν τοῦ πορνείου, ὁμολογεῖ πὼς σ' ὅλο του τὸ στάδιον, ὅσο κιὰν τὴ γύρεψε, δὲν κατάφερε νὰ τὴ συναντήσῃ πουνθενὰ τὴ γυναῖκα ποὺ ἐρχεται στὸν κόσμον μὲ τὸ ἐπάγγελμα τῆς. Ἀναγνωρίζει πὼς ἔργο τῆς φύσης εἶναι ὁρισμένα παθολογικὰ φαινόμενα, ποὺ καμιά φορὰ παρουσιάζουν οἱ γυναῖκες. Ποιὲ του ὁμως δὲν τοῦ ἔτυχε νὰ βρεῖ τὴ γυναῖκα, ποὺ γενιέται μ' ἓνα ἔνστικτον ἐμπορικὸ γιὰ τὴν ἐκμετάληψη τοῦ ἑαυτοῦ τῆς.

Ἄς ἔλθουμε τώρα στὸ ζήτημα τῆς ὑγείας ποὺ φαίνεται νὰ ἐπιβάλλει τὸ θεσμὸ σὰν ἀναγκαῖον κακόν. Ὅταν, μᾶς λένε, μιὰ κοινωνία ἔχει ἓναν ἀριθμὸν γυναικῶν ποὺ τὶς παρακολουθεῖ ἰατρικὰ, οἱ ἄντρες τῆς μποροῦν νά ναι ἡσυχον γιὰ τὴν ὑγεία τους. Κι ἔτσι μ' ἓνα συλλογισμὸ κυνικότατον καθιερώνεται ὄχι μόνον διπλὴ ἠθικὴ, μιὰ γιὰ τὸν ἄντρα κι ἄλλη γιὰ τὴν γυναῖκα, παρὰ καθιερώνονται δυὸ ἠθικὰς γιὰ τὶς ἴδιες τὶς γυναῖκες. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος φυλάγουμε τὰ τρυφερὰ πλάσματα, ποὺ μὲ τὸ μυστήριον τους θὰ συγκινήσουν τὶς ὄρες τῆς ἀντρικῆς ἐξαύλωσης, καὶ θὰ τὸν κἀνονν ἔτσι τὸν ἔρωτα αἴσθημα. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη καλιεργοῦμε ἓνα ὕλικὸν καθαρήριον, ἐτοιμασμένον ἀπὸ τὸν ἀστίατρο καὶ τὸν ἀστυνόμον: γυναῖκες ποὺ μὲ τὴν κατάντια τους γενοῦν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἄντρα τὴ νοσταλγία γιὰ τὸ αἴσθημα, καὶ ποὺ ὅσο χαμηλότερα βρισκονται, τόσο καὶ πιὸ πολὺ τὶς βοηθοῦν τὶς ἄλλες νὰ φανοῦν αἰδέριες.

Ἐπὶ ὕστερα, πὼς ἡ ἰατρικὴ ποὺ ἔχει πρῶτ' ἀπ' ὅλα χρέος νὰ φυλάγει καὶ τὴν ζωὴν τοῦ κακούργου ἀκόμα, πὼς ἀποφασίζει νὰ καταντήσῃ ἓνα σωρὸν ἀνθρώπων!

πλάσματα σὲ ἀποταμιεφτήρια τῆς δημόσιας ἀρώστειας ; Θάνατοι ἀλήθεια «λύκος ὁ ἄνθρωπος» ἀφοῦ ἄνθρωποι εἶχαν τὴν ψυχραιμία νὰ πάρουν τέτιες ἀποφάσεις.

Καὶ τὸ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα ποῦ ἐπιδίωξαν, αὐτὸ ὑπάρχει τουλάχιστο ; Σήμερα οἱ γιατροὶ κι οἱ στατιστικὲς μᾶς ἀποδείχνουν, πὼς ὁ ὑγειονομικὸς προορισμὸς τῆς διοργάνωσης εἶναι ἀπλή θεωρία μονάχα. Νὰ τί λένε τὰ πράματα : Εἶναι ἀφέλεια γιὰ ἓνα κράτος νὰ νομίζει, πὼς μὲ μερικὰ δημόσια σπίτια πολεμάει τὴ σύφιλη. Ἡ δικαιοδοσία του ἀπλώνεται μονάχα σὲ ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ γυναικὲς ἀπ' αὐτὲς ποῦ ἐξασκοῦν τὸ ἐπάγγελμα. Στὸ Παρίσι λ.χ. ὑπάρχουν τετρακόσιες «ὑπότροφες», ἑπτὰ χιλιάδες ἐλεύτερες ποῦ ἔχουν ἀστυνομικὸ δελτίο, καὶ πάνω ἀπὸ ὀγδόντα χιλιάδες ἀδήλωτες ποῦ ἐργάζονται στὰ κρυφά. Ἀπὸ τὶς τρεῖς κατηγορίες μονάχα στὶς πρῶτες γίνεται ἡ ταχτική ἐπίσκεψη τοῦ γιατροῦ. Οἱ τελευταῖες, οἱ ἀμέτρητες, διαθέτουν ὅπως θέλουν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴν ἀρώστεια τους. Ἐπειτα, καθὼς λένε οἱ ἀντίθετοι, κι ἂν ὑποθέσουμε πὼς θάταν μπορετὸ νὰ κλειστοῦν σὲ νοσοκομεῖα ὅλες οἱ ἀρώστεις γυναικὲς, δηλωμένες καὶ μὴ, πάλι ἡ δημόσια ὑγεία δὲ θὰ καλυτέρευε. Μένουν οἱ μολυσμένοι ἄντρες, ποῦ πολὺ γλήγορα θ' ἀποκαταστήσουν τὴ συφιλιδικὴ ἰσοροπία. Ὅσο δὰ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποῦ τὸ κράτος ἔχει στὰ καταστήματα του, κι αὐτὴ εἶναι οὐτοπία. Οἱ τελευταῖες συφιλιδογραφικὲς στατιστικὲς μᾶς ἀποκαλύπτουν πὼς πέντε χιλιάδες ἄντρες μολύνονται κάθε χρόνον στὸ Παρίσι, μέσα σ' αὐτὰ τὰ σπίτια. Εἶναι γνωστὸ πὼς τὸ προσωπικό, μόλις νιώσει πὼς κιντυνέβει νὰ κλειστεῖ στὸ νοσοκομεῖο, κάνει τὰ πάντα γιὰ νὰ ξεφύγει τὴν ἰατρικὴ ἐπίσκεψη.

Ἡ δημόσια ὑγεία θὰ σωθεῖ, ὅταν ὄχι «κάθε πόρνη μολυσμένη», ὅπως λέει τὸ σχετικὸ ἄρθρον τοῦ νόμου, περνάει ἀπὸ ἰατρικὸ ἔλεγχον, πικρὰ ὅταν *κάθε ἄνθρωπος ἀρρωστος εἶναι ἀναγκασμένος ἀπὸ τὸ νόμον νὰ φέρει τὴν εὐθύνη τῆς ἀρώστειας του.*

Οἱ χώρες, ὅπου τὰ πορνεία ἔχουν κλειστεῖ¹, δὲν παρουσιάζουν στὶς στατιστικὲς τους αὐξηση τῆς σύφιλης, παρ' ὅλες τὶς προφητεῖες τῶν ἀντίθετων. Πολλὲς βλέπουν μάλιστα τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀρρωστων τους νὰ λιγοστεύει μέρα μὲ τὴ μέρα. Τὸ παράδειγμα τοῦ Παρισιοῦ μᾶς ἔδειξε τὸ ἀστεῖο ἐνὸς ἰατρικοῦ ἔλεγχου ποῦ γίνεται ἐπάνω σ' ἓνα ἐλάχιστο ποσοστὸ γυναικὲς. Οἱ χώρες, οἱ μεταρρυθμιστικὲς σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, μεταχειρίζονται μέσα πρὸς ῥιζικά. Ἡ μέριμνα γιὰ τὴ δημόσια ὑγεία ἀπευθύνεται σ' ὅλο τὸν πληθυσμὸ. Οἱ ἀφροδίσιες ἀρώστεις γιαιτρεύονται δωρεὰν καὶ χωρὶς ἀστυνομικὸ χαραχτήρα. Ἡ περιποίηση τους εἶναι, ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀρώστεις, μιὰ ἐκδήλωση τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας. Ὁ κίντυνος τους γίνεται γνωστὸς στοὺς νέους καὶ τὸ λαὸ πολὺ νωρὶς μὲ κατάλληλη προπαγάντα. Ἐτσι κανένα κράτος ἀπ' αὐτὰ ποῦ διατηροῦν τὸ θεσμὸ δὲ μπορεῖ νὰ καυχηθεῖ, πὼς ἔχει ἀνώτερη δημόσια ὑγεία ἀπὸ τ' ἄλλα.² Καὶ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ποῦ ἡ κα-

1. Τὴ στιγμὴ αὐτὴ οἱ ἀκόλουθες εὐρωπαϊκὲς χώρες δὲν ἔχουν δημόσια σπίτια :

Ἀγγλία καὶ Σουηδία, ὅπου ὁ θεσμὸς ποτὲ δὲν ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὸ κράτος, Ἑλβετία ἀπὸ τὰ 1925 ὀλοτέλα, Νορβηγία ἀπὸ τὰ 1888, Δανία ἀπὸ τὰ 1901, Ὀλλανδία ἀπὸ τὰ 1911, Βουλγαρία καὶ Σερβία ἀπὸ τὰ 1911, Τσεχοσλοβακία ἀπὸ τὰ 1922. Πολωνία ἀπὸ τὰ 1922, Γερμανία ἀπὸ τὸν πόλεμον, μὰ μόνο στὶς μεγάλες τῆς πόλεις ἔχει καταργηθεῖ ὁ θεσμὸς.

Τὶς πληροφορίες αὐτὲς τὶς παίρνουμε ἀπὸ τὸ βιβλιαράκι τοῦ Paul Gemähling «La réglementation de la prostitution jugée d'après les faits».

2. Νὰ τί μᾶς λέει μιὰ ἀγγλικὴ στατιστικὴ :

Ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν ποῦ πέρασαν ἀπὸ τὰ νοσοκομεῖα τοῦ κράτους γιὰ κάθε λογῆς

τάορηση τῶν πορνείων δὲν ἔχει πληθύνει τὴν ἐλεύτερη πορνεία, ὅπως κι αὐτὸ τὸ περιέμεναν οἱ ἀντίθετοι. Γιατὶ μαζὶ μὲ τὸ δημόσιο σπίτι ἔχει πολεμηθεῖ κι ὅλο τὸ δίκτυ τοῦ προξενητισμοῦ ποῦ θρέφεται τριγύρω του καὶ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους παράγοντες τῆς ἐκπόρνευσης. Ἐπειτα, τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα δὲν εἶναι καὶ τόσο ἀπλά. Ἡ διαπύδηση ἀπὸ τὸν ἓνα κλάδον στὸν ἄλλο δὲ γίνεται πάντα σύμφωνα μὲ μαθηματικὲς προϋποθέσεις.

Τὴν κωδικοποιημένη πορνεία τὴν κυβερνάει πρῶτ' ἀπ' ὅλα σήμερα ἡ ἐκμετάληψη γυναικῶν ποῦ λίγο παλὺ εἶναι ἀνεύθυνες. Ἐνῶ ἡ γυναίκα, ποῦ πουλάει ἡ ἴδια τὸν ἑαυτὸ της, δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ μεταχειρίζεται κατὰ ἓνα ὀρισμένον τρόπο τὴν ἀτομικὴ τῆς ἐλευτερία. Τώρα, ἂν αὐτὸς ὁ τρόπος ἀτιμάζει τὸν ἔρωτα, ἂν εἶναι ἐνάντιος στὴν ἠθικὴ, τόσο τὸ χειρότερον γιὰ τὴν κοινωνία ποῦ ἔχει τόσους δρόμους ἀνοιχτοὺς πρὸς τὸ κατρακύλισμα. Ὅταν συλλογιστεῖ κανεὶς ποιὲς εἶναι οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς γιὰ τὴν ἐργάτρια μέσα στὸ Παρίσι λ.χ. σὰν σκεφτεῖς πὼς σήμερα οὔτε θρησκεία καὶ πολὺ συχνὰ οὔτε οἰκογένεια δὲν τὴν ὀμορφαίνουν τὴ ζωὴ τῆς μοδιστρούλας μὲ τοὺς φωτοστέφανους τῆς ἐγκαρτέρησης, γίνεσαι αἰσιόδοξος γιὰ τὴ γυναικεία ψυχὴ, κάθε ποῦ θὰ συναντήσεις τὴν ἀπούλητη βιοπαλαίστρια.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἐμπορικὴ παρωδία τοῦ ἔρωτα δὲν ἐξυπηρετεῖ, οὔτε τὴ δημόσια ὑγεία, γιατί νὰ ὑπάρχουν ἀκόμη χώρες ποῦ ἐπιμένουν νὰ τὴν προστατεύουν ; Εἶναι φαίνεται τὸ ἴδιο σὰ νὰ ρωτᾶει κανεὶς : Γιατὶ τὰ κράτη ποῦ βγάζουν σταφύλι δὲ γίνονται μέλη κανενὸς ἀντιαλκολικοῦ Σύνδεσμου ; Στὰ χρόνια μᾶς ἔχει, βλέπετε, ἐξαπλωθεῖ πολὺ τὸ σύστημα τῶν τράστ κι ὁ συνδικαλισμὸς τῶν δυνατῶν, ἐπίσημος ἢ παρασηκηνιακός.

Ἀφροδίσιες ἀρώστεις :		(Οἱ ἀριθμοὶ πάντα πάνω σὲ χίλιους)	
στά		στά	
1860	309	1909	93
1870	201	1910	65
1880	245	1921	40
1890	212		

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Η ΤΟΝΙΚΗ ΜΕΤΑΡΥΘΜΙΣΗ:

'Απάντηση στην απάντηση του κ. Γιανίδη¹

Ο κ. Γιανίδης στην απάντηση που μου έκαμε, θέλει να με πειράξει; επειδή του είπα πώς πρέπει να σεβαστούμε τη συνήθεια του τόνου. Απορώ πώς ο κ. Γ. νομίζει πως έτσι εύκολα μπορούμε να πετάξουμε σημάδια που τα έχουμε συνειθίσει από τόσον καιρό. Επιμένει λοιπόν να τονίζουμε την προπαραλήγουσα και την παραλήγουσα, να μην τονίζουμε όμως τη λήγουσα. Να προσέξουμε το ζήτημα βαθιά κι από πραχτική άποψη, σαν θέλουμε να μη βρούμε την πιο μεγάλη αντίδραση. Ο κ. Γ. μου αφήνει τη συνήθεια να βάζω τους τόνους, θέλει όμως να προσέχω να μη βάλω την όξεια και στη λήγουσα. Κι έτσι θα γράφω προσέχοντας μήπως μου φύγει και βάλω τον τόνο και στη λήγουσα. Θα γράφω λοιπόν με φόβο—ας είναι και για τις πρώτες ημέρες—σαν τον τυφλό που δε βλέπει να περπατήσει και φοβάται μη σκοντάψει. Και για ποιό λόγο να το πάθω αυτό; Για ν' αποφύγω μερικά σημάδια. λέει ο κ. Γιανίδης. Όχι γιατί είναι παράλογο να τάχουμε μά... για να μη τάχουμε. Μά ως τώρα βάζαμε τα σημάδια αυτά και δε μας κόστιζε τίποτα. Θα κοστίζει, νομίζετε, στα παιδιά μας να διατηρήσουν την όξεια και στη λήγουσα, αφού θ' ακούεται κιόλας; Δε μου φαίνεται.

Λοιπόν μιά και θα διατηρηθεί ο τόνος στην προπαραλήγουσα και στην παραλήγουσα—κι έτσι πρέπει—δε βλέπω γιατί να μην τον κρατήσουμε και στη λήγουσα.

Όσο για τον τονισμό των μονοσύλλαβων, που είναι κι ο κόμπος του ζητήματος, δεν έκαμα λόγο ξεχωριστά, γιατί με τον κανόνα που έβαλα, ένοούσα να διατηρηθεί ο τόνος όπου είναι και σήμερα με τη διαφορά πως αυτός θάναι πάντα ή όξεια. Τώρα πραγματικά, άμα καλοεξετάσουμε το ζήτημα, για πολλά μονοσύλλαβα δε θα βρούμε καμιά αιτία να δικαιολογήσουμε τον τόνο τους. Δεν είναι όμως μόνο η γλώσσα μας που έχει περιτά σημάδια. Θα βγούν με τον καιρό αυτά.

Το όρθογραφικό σύστημα, που ακολουθεί η «Αναγέννηση», είναι θαυμάσιο, ίσα ίσα επειδή άρχισε ν' απλοποιεί την όρθογραφία στα πιο απλά σημεία της πρώτα. Αυτό το έκανε βέβαια για να μην χτυπήσει στο μάτι άσχημα, να μην χτυπήσει δηλ. την συνήθεια. Και πραγματικά το κατάφερε. Έγώ τουλάχιστο δεν κατάλαβα αυτές τις διαφορές, όταν τη διάβαζα. Δεν κατάλαβα την καινοτομία, γιατί δε μου χτύπησε στο μάτι. Έτσι, σιγά σιγά θα προχωρήσουμε. Λοιπόν, μιά φορά που θα λείψει ή περιπωμένη, σαν περιτή που είναι, είπα να κρατήσουμε την όξεια στον τόπο της και σ' όλες τις λέξεις, ωσότου σιγά σιγά λείψει κι αυτή απόπου δε χρειάζεται.

Τα παραδείγματα που μου φέρνει ο κ. Γ. για να ιδεί πως θα τα καταφέρω να ξεχωρίσω τά: δε μου ξήγησε γιατί ήτανε βιαστικός, ρωτώ γιατί πρέπει να πάμε; κλπ. δε στέκουν, γιατί έχτος που μπορώ να ξεχωρίσω το νόημα τους από το κόμα, είναι κι η συνέχεια του λόγου. Αυτά δηλ. που μ' έκαναν ως τώρα να τα ξεχωρίζω και να τα διαβάζω όπως πρέπει. Γι' αυτό με πιάνει κάτι παραπάνω από άπορία να μου λέει ο κ. Γιανίδης πως το άλλα, το άλλα μιά φορά θα το διαβάσουμε, ενώ με το γιά ν' δούμε και με το δεν ήζαιρα πως ήρθες όσο κι αν σκεφτούμε δε θα καταλάβουμε ποτέ τί ήθελε να πει εκείνος που τα έγραψε. Στη ζωή μας χιλιάδες φορές τα βρήκαμε αυτά γραμμένα και τονισμένα με το συνειθισμένο τρόπο και πάντα βγάλαμε το νόημα τους το σωστό. Να παραδεχτώ πως ο κ. Γ. σαν ιδεί γραμμένο: «Γιά να ιδούμε, Νίκο, τα ρούχα σου» και «πήγαμε στον κινηματογράφο για να ιδούμε...» κλπ. δε θα καταλάβει τί θέλει να πει αυτός που τα γράφει;!

Ο κ. Γ. με ρωτάει γιατί δεν κάνω λόγο για τον τόνο του έγκλιτικού που πηδαίει στη λή-

1. Απαντώ άργά στην απάντηση του κ. Γιανίδη γιατί άργα την πήρα.

γούσα της προηγούμενης λέξης. Μά τί φταίω εγώ αν τυπώθηκε «το σύστημα του» ή «η ύπαρξη του» και δεν τυπώθηκε το σύστημά του ή η ύπαρξή του; Μήπως ο κ. Γ. ήθελε να προμαντέψω τα λάθη του στοιχειοθέτη και να κάμω λόγο για αυτά πριν ακόμη τυπωθούν!

Η αλήθεια είναι πως στη Κύπρο δεν ακούεται δεύτερος τόνος σε μιά λέξη. Θ' ακούσετε εδώ δηλ. το μάθημα σου κι όχι το μάθημά σου. Έπειδή ξέρω όμως πως στην Ελλάδα ακούεται ο τόνος αυτός και μάλιστα πολύ καλά, γι' αυτό πάντοτε τον βάζω εγώ, γιατί χρειαζόμαστε μιά γλώσσα, ένα σύστημα. Και πρέπει να διαλέξουμε το πιο κοινό, το πιο συνειθισμένο.

Ο κ. Γ. λέει πως κάθε φορά που θα ιδεί «το σύστημα του» του έρχεται να διαβάσει το σύστημά του... και περιμένει να βρει παρακάτω ένα όνομα στη γενική. Αν το έλεγε αυτό στα σοβαρά ένας άλλος, θα του έλεγα κι εγώ πως δεν ξέρει να διαβάσει.

Κύπρος, Μάρτης 1928.

Μιχ. Μίτας

ΡΑΤΣΙΟΝΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΛΦΟΙ

[Η «Αναγέννηση» σύμφωνα με την αρχή της ελεύτερης έρευνας και συζήτησης, που ακολουθεί πιστά, δημοσιεύει το γράμμα του κ. Τάκη Δημόπουλου για τις Δελφικές γιορτές. Θεωρεί όμως ύποχρέωση της να τονίσει, πως όσα λέει ο κ. Δημόπουλος δεν πείθουν για το βαθύτερο νόημα των Δελφικών γιορτών, που θέλει να τους δώσει ο κ. Σικελιανός και όσοι τον ακολουθούν. Τα κύρια θέματα είναι δυο ξεχωριστά. Το ένα είναι για τη σημασία γενικά της θρησκευτικής διαίστησης και όλων των θεωριών που θέλουν να στηριχτούν άπάνω σ' αυτή, θέμα πολύ γενικό και όλοτελα ξεχωριστό. Και το δεύτερο είναι, αν ο κ. Σικελιανός κατορθώνει πραγματικά να δώσει οποιοδήποτε νόημα στη Δελφική του προσπάθεια. Σχετικά με το δεύτερο έχουμε τη γνώμη, πως ως τώρα έχτος από χειρονομίες και κραυγές και κάποιες αξιόλογες ίσως προσπάθειες στο καλλιτεχνικό επίπεδο, που παρουσίασαν οι Δελφικές γιορτές, μα που δεν έχουν καμιά άμεση και οργανική σχέση με το «Δελφικό Λόγο», τίποτα άλλο δεν κατόρθωσε να δώσει ο κ. Σικελιανός.]

'Αξ. Κύριε Γληνέ

Η φιλία, που με τιμάει ο κ. Άγγ. Σικελιανός, με κάνει να βρίσκομαι σε θέση να χαράξω λίγες γραμμές απαντητικές σε όσα για τη Δελφική του προσπάθεια έγραψε στα τεύχη του Γενάρη και Φλεβάρη της «Αναγέννησης» ο κ. Άλκης Θρύλος. Η πεποίθηση που έχω για την απόλυτη ανωτερότητα του χαρακτήρα σας με βεβαιώνει, πως ή παρούσα μου, γραμμένη με αντίθετο πνεύμα και μάλιστα από έναν άγνωστο, θα βρει έντούτοις φιλοξενία στο έγκριτο περιοδικό σας και σας εύχαριστώ θερμά από πριν.

Δεν έχω ανάγκη να απλωθώ σε άπεραντολογία, μιά που θαρῶ, πως φτάνει ν' αποδείξω σφαιερή τη βάση, που πήρε στ' άρθρα του ο κ. Θρύλος, για ν' ανατραπεί ολόκληρο το κριτικό οικοδόμημα του. Ο κ. Θρύλος θέλησε να μεταχειριστεί όλωσδιόλου άστοχα το αυστηρό όρθολογικό του πνεύμα, που πάντα τον διακρίνει. Μά αν ο ρατσιοναλισμός δε μπορεί να ολοκληρώσει την ανθρώπινη στάση μπρός σε όλα τα προβλήματα, που μας καλεί ν' αντιμετωπίσουμε ή ζωή, ακόμη περισσότερο είναι βέλος αδύναμο να φτάσει ως τη σικελιανική ιδεολογία. Δεν υποτιμώ την αξία της νοητικής λειτουργίας, μα οι μεγάλοι πνευματικοί Άρχηγοί κάθε εποχής μίλησαν προπάντων προς τη διαισθητική αντίληψη των λαών—κι αντίθετα, την εποχή μας αυτή του ξεπεσμού και της εσώτατης άνησυχίας την παρασκέβασε μιά αυστηρή, από τον προηγούμενο ιδίως αιώνα καλιεργούμενη, ρατσιοναλιστική αντιμετώπιση της ζωής. Έτσι λοιπόν έξηγιέται το συχνά επαναλαμβανόμενο μοτίβο στην πολυσέλιδη κριτική του κ. Θρύλου, πως ο κ. Σικελιανός είναι στρουφνός, δε λέει καθαρά τί επιδιώκει και δεν είναι παρά μιά «βουβή Πυθία», και δίνεται για καθουχαστική έξηγηση, πως ο ίδιος δεν έχει άγκυροβολήσει στο λιμάνι ενός δικού του αποκρυσταλωμένου πιά νοήματος της ζωής. Έτσι ακόμη έξηγιέται και ή περίεργη διάκριση που κάνει μεταξύ της «στοχαστικής

δημιουργικότητας» και της διαίστησης που έχει ο κάθε αληθινός καλλιτέχνης («Αναγέννηση» σελ. 257).

Ο κ. Σικελιανός απευθύνεται όχι προς όλους, παρά προς τους Έκλεχτούς, που μ' ένα διοργανωμένο συνασπισμό θα ξαναδώσουν στ' ανθρώπινα πλήθη τη χαμένη τους Κοσμική Πίστη και, σάν προζύμι, θ' ανυψώσουν προς μία θρησκευτική ενόραση της ζωής την εποχή τους και το μέλλον, και παράλληλα θα φροντίζουν και για την πύκνωση της ίδιας τους παρτάξης. Κι αν ο δυτικός «πολιτισμός» δεν είναι παρά μία έκφυλιστική προς τον ύλισμό πτώση, δε θα πει αυτό, πώς δεν υπάρχουν ως τα πέρατα ακόμη της γης σκόρπιοι κι ασύνδετοι οι Έκλεχτοί, που αντίτασσαν προς το γύρω τους ταπεινωτικό ρέμα μια αδάμαστη αξιοπρέπεια. Αυτοί οι Έκλεχτοί καλούνται, και προσέρχονται δλοένα και περισσότεροι. Δε χρειάζεται γι αυτούς καμιά ρασιοναλιστική εξήγηση της Δελφικής πρόσκλησης. Αυτοί έχουν πρώτ' απ' όλα γνωρίσει τον εαυτό τους, έχουν ξανοίξει το δέχτη της ψυχής τους προς την παγκόσμια αγωνία της εποχής, κι η πρόσκληση των Δελφών έρχεται απόλυτα σάν η αναμενόμενη λύση μιας έσωτερικής τους πολύχρονης αυτοσφάλσης. Ωστε αν ο κ. Θρύλος άπορει πώς τον άφήνει άσυγκίνητο ή πρόσκληση αυτή, άς γυρέψει την αίτια στον ίδιο τον νοσησιαρχικό εαυτό του. Γιατί κι αν μάθει, πώς ο «Δελφικός Λόγος», καθώς σωστά ένóησε κι ο ίδιος, σταματάει άπότομα άπάνω που θα μäs πρόσφερε τη βαθύτατη μήση, για τον άπλούστατο λόγο, πώς δεν είναι παρά μια έμμετρη μόνο είσαγωγή σε έργο που άργότερα θα δημοσιεφτεί, πάλι δε θα άφεληθεί τίποτε, ούτε καν κι από την άνάγνωση αυτού του έργου. Κι αυτό θα γίνεται, όσο κρατεί φυλακισμένες μέσα του και πνιγμένες τις ψυχικές εκείνες δυνάμεις, που πριν όνόμασα διαίστηση, και που άποτελοϋν την ουσία και τον πυρήνα του κάθε ανθρώπου. Οί δυνάμεις αυτές είναι συνειδητά άρμονισμένες προς τον Κοσμικό Παλμό, και ποτίζουν την ψυχή όχι με το όπιο ενός σκοτεινού μυστικισαού, παρά με την ολοκάθαρη συναίστηση του θείου της προορισμού, του άπαραβάτου χρέους μας προς όλη την παθαιόμενη ανθρωπότητα, και της πνευματικής κατεύθυνσης, της κεντρικής, που πρέπει να πάρει το χρέος μας αυτό.

Όμοια στον εαυτό του ο κ. Θρύλος θα βρει την αίτια που δε νιώθει εκείνο, που είναι όλοφάνερο στη συνείδηση των Έκλεχτών: πώς δηλ. οί Δελφοί, σάν σύγκεντρο και σάν άφετηρία πνευματική μιας όργανωμένης πιά προσπάθειας, έχουν το προνόμιο να συνδέουν τις σημερινές άνάγκες με άλλες όμοιες προαιώνιες, παρουσιάζοντας τες μ' αυτόν τον τρόπο σάν βασικές ψυχικές άνάγκες καθολικής σημασίας, που γυρέβουν έτσι τη θεραπεία τους στις προαιώνιες καθολικές άρχές, που άνάφερε ο κ. Σικελιανός σ' ένα από την τελευταία σειρά των άρθρων του, που δημοσιέφτηκαν στο «Έλ. Βήμα». Προαιώνιες καθολικές άρχές, όπως προβλήθηκαν στη διαδρομή των αίωνων από τον Κρισνά, το Βούδα, τον Έρμη, το Μωϋσή, τον Όρφέα, τον Πυθαγόρα, τον Ίησού—για ν' άναφέρω τους κυριότερους. Άρχές, που ταύτιζαν απόλυτα τις ψυχές με το Κέντρο της Ζωής, και δεν έδιναν μία άπολυτρωτική μορφή περιορισμένου χαρακτήρα, όπως φαντάζεται ο κ. Θρύλος στον πρόλογο του πρώτου του άρθρου. Κι αν αυτές οί άρχές περιοδικά λησμονήθηκαν (για ν' άναφανοϋν άργότερα με άλλη συχρονισμένη για την εποχή τους μορφή), είναι ικανός λόγος τούτο ν' άμφισβητοϋμε το άπόλυτο της άξίας τους; Οί Δελφοί, λοιπόν, στάθηκαν παλιά ο τόπος, που διατήρησε σάν θησαυροφυλάκιο και σάν θρησκευτικό άνώτατο κέντρο την άγνή της άρειανής όμοφυλίας κληρονομία και ρύθμισε κάθε ύψηλή άρχαιοελληνική εκδήλωση. Κι έτσι δεν είναι διόλου ένα έρημωμένο πιά κέντρο περασμένης πεθαμένης εποχής, παρά περιέχει για τις ψυχές μιας πνευματικής élite έναν πολύτιμο πνευματικό θησαυρό, που τον άποκαλύπτει στους μύστες το ίδιο το genius loci.

Έπειτ' απ' όλα τούτα, εύκολα τώρα βγαίνει, ποιά βαθιά σημασία είχε η άνύψωση των χειρών του πλήθους για τον όρφικό όρκο στη δεύτερη παράσταση του «Προμηθέα». Οί όλόαγνοι και λεπτοί στη διαίστηση χωρικοί δε γύρεψαν για όρο, στον όρκο που θάδιναν, να μάθουν το πώς και γιατί. Η αυθόρμητη άνάταση των χειρών τους ήταν σύμβολο άσυνείδητο της ψυχικής άνύψωσης που ένιωσαν μπρος στους Κοσμικούς Ρυθμούς, που ξεχύθηκαν μέσα στ' άρχαιο θέατρο και τους συντάμαξαν από το λήθαργο τις ψυχές. Κι ο συγκινητικός αληθινά όρκος εκείνος του πλήθους δείχνει τι μπορεί να κάνει μια συνειδητή και όργανωμένη προσπάθεια των πνευματικών πρωτοπόρων, και π'σο θαυματουργή θα είναι η διοχέτευση της

Κοσμικής Ήθικής στα πλήθη με τις άπειρες, σάν έφαρμογές και ειδικέψεις, διακλαδώσεις της σ' όλες τις κοινωνικές μας και άτομικές εκφράσεις.

Όσο γι' αυτές καθαυτές τις περσινές γιορτές, είπώθηκαν ως σήμερα τόσα και τέτια, που δε σκοπέβω να πω παρά μόνο, πώς ούτε σάν «χορούφωμα» ανθρώπινης άνάτασης» δόθηκαν, ούτε καν σάν «προσπάθεια» δεν ξέρω ποιού είδους. Οί γιορτές αυτές δεν είναι παρά σημάδια, «points de repère» κατά τη φράση του ίδιου του Δελφικού μας Ποιητή, μιας συνθετικής δημιουργικής προσπάθειας καλά ύπολογισμένης, που η εύρύτητα της κυριαρχεί και ξεπερνάει όλα τα σύγχρονα προβλήματα σ' όλη την ποικιλία τους και παρ' όλο το φαινομενικό μεταξύ τους διαχωρισμό.

Πύργος (Ηλείας), Άπρίλης 1928

Με πολλή εκτίμηση
Τάκης Δημόπουλος

Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΟΙΧΟΣ

Φίλε κύριε Γληνέ

Πολύ σωστή θα ήταν η παρατήρηση του κ. Σουμελίδη στο τελευταίο φύλλο της «Αναγέννησης», αν ο στίχος του «Κάστρου της ώριας» ήταν ιαμβικός δωδεκασύλλαβος, όπως πιστεύει. Μά είναι άπλούστατα ιαμβικός δεκατριούλλαβος κολοβός ή όξύτονος. Γιατί, όπως ο δημοτικός στίχος τραγουδιέται, ο ρυθμικός τόνος πέφτει σε κάθε δεύτερη συλλαβή κι έτσι φυσικά τονίζεται κι η τελευταία ή δωδέκατη, που βρίσκεται να είναι η άρση του τελευταίου ιαμβου. Κι ο τύπος του στίχου του «Κάστρου της ώριας» είναι:

υ— | υ— | υ— | υ || —υ— | υ—

με σταθερή τομή στην έβδομη συλλαβή. Αν μόνο με το μάτι εξέτάζαμε το στίχο κι όχι με τ' άφτί, τότε οί πρώτοι στίχοι του «Κάστρου της ώριας» που έχουν τον τελευταίο τόνο στην προπαραλήγουσα, θα ήταν στίχοι έντεκασύλλαβοι, και παρακάτω οί στίχοι:

Τριών μερών φεγγάριν θέλω να γενώ.

να φτάγνει μετ' άσέναν τρι' άγουριά παιδιά
τ' έναν να βάλεις Δούκα, τ' άλλο Κωνσταντάν.

θα ήταν δεκατριούλλαβοι. Και οί πρώτοι θα ήταν έντεκασύλλαβοι παροξύτονοι, δηλ. στίχοι σωστοί, με την πλέρια του στίχου μορφή, κι οί άλλοι θα ήταν δεκατριούλλαβοι όξύτονοι, κολοβοί. Μά πώς θα βρεθοϋν στο ίδιο τραγούδι και μάλιστα σε δημοτικό τραγούδι στίχοι έντεκασύλλαβοι και δεκατριούλλαβοι μαζί;

Με την παρατήρηση του κ. Σουμελίδη μäs δόθηκε η εύκαιρία να ίδοϋμε πώς υπάρχουν και δεκατριούλλαβοι στη δημοτική ποίηση. Στη συλλογή Fauriel, Passov, Πολίτη, και Κρητικές δε βρήκαμε κανένα τραγούδι σε δεκατριούλλαβο. Μά άγνωστα κι άδημοσίεφτα τραγούδια δημοτικά μποροϋν να μäs παρουσιάσουν πολλές εκπλήξεις. Γι' αυτό εύχαριστοϋμε θερμά τον κ. Σουμελίδη, και περιμένουμε με πολύ ενδιαφέρο την έκδοση των τραγουδιών του Πόντου.

Με πολλή τιμή
Δώρα Μοάτου

ΣΤΡΑΤΗ ΣΩΜΕΡΙΤΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Γυναίκα και Πολιτική

Ἡ συγκέντρωση στὶς 18 τοῦ Μάρτη πού διοργάνωσε ὁ «Σύλλογος γιὰ τὰ Δικαιώματα τῆς Γυναίκας» εἶναι κάτι πού δὲ μπορεῖ νὰ περάσει ἀπαρατήρητο ἀπὸ τὴ στήλη αὐτή. Καὶ ἴσα ἴσα ἐπειδὴ οἱ συντηρητικὲς τάξεις ἀπάντησαν μὲ χλεβασμὸ καὶ ἄπρεπη εἰρωνεία, ἢ στάση τοὺς αὐτὴ πρέπει νὰ μᾶς σπρώξει σὲ κάποιο βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο ἀντίκρισμα. Γιατί ἂς μὴ γελιόμαστε. Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ δὲν ἦταν μιὰ γυναικεία πολιτικὴ διαδήλωση, σὰν τὶς «Ἐκκλησιάζουσες» τοῦ Ἀριστοφάνη, πού θὰ μπορούσαμε ἐλεύθερα νὰ εἰρωνεφτοῦμε ἢ νὰ ἀγνοήσουμε. Στὸ βάθος ἦταν τὸ προνοησιαστικὸν γιὰ τὰ δικαιώματα, πού ζητᾷ ἢ ἐργαζόμενη ζωντανὴ γυναίκα ἀπὸ τὴν Κοινωνία καὶ τὸ Κράτος, ἀπὸ τοὺς χθεσινούς ἀκόμη κυρίαρχους τῆς. Χάραξε φανερά τὰ ὄρια, ὅπου μέσα κινιέται καὶ ζεῖ σήμερα ὁ γυναικεῖος ἀγῶνας, παίρνοντας ἕνα βαθύτερο καὶ οὐσιαστικότερο περιεχόμενο, καὶ ἀνοίγοντας μιὰ πλατύτερη προοπτικὴ γιὰ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς του.

Τὸ πρόβλημα ξεφεύγει ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ βάση του. Γιὰ πολὺν καιρὸ τὸ γυναικεῖο κίνημα τὸ νόμιζαν σὰν κάτι πού τοῦ ἔλειπε ἢ αἰτιολογία καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπός. Γιὰ ποῖο λόγο τάχα μπορούσε νὰ ζητᾷ ἢ γυναίκα τὴν πολιτικὴ ἰσότητα; Ποιὰ δικά τῆς συμφέροντα θὰ μπορούσαν νὰ τὴ δικαιολογήσουν; Καὶ ἀκόμη ποιά γενικότερα συμφέροντα θὰ μπορούσε νὰ προστατέψει καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ, ἅμα καταχτοῦσε τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζει καὶ νὰ ψηφίζεται στὶς ἐκλογές;

Εἶναι φανερό πὼς, ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ἀκόμη, ἀπὸ τὴ θέση πού εἶχε ἡ γυναίκα μέσα στὸ κοινωνικὸ συγκρότημα, ἢ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἦταν ἀπόλυτα ἀρνητικὴ. Γιατί ἡ γυναίκα, παντρεμένη ἢ ἀνύπαντρη, ἦταν κάτι σὰν σκλάβος καὶ bibelot. Στὶς μεσαῖες καὶ κατώτερες κοινωνικὲς τάξεις ταπεινὴ καὶ ὑπάκουη στὶς διαταγὲς καὶ τὸν ἐγωισμό τοῦ ἀντρα—πατέρα—ἀδελφοῦ—σύζυγου. Καμιὰ αὐτοβουλία, καμιὰ αὐτενεργεία. Σκλάβοι στὶς ἀνάγκες τῶν κυρίων τῆς, ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ τοὺς ὑπηρετῇ τυφλά, μ' ἐγκαρτέρηση καὶ ὑπακοή. Στὶς ἀνώτερες τάξεις; Κούκλα, ἐρωτικὸ παιγνίδι, εἶδος διακοσμητικῆς. Σκλάβοι καὶ ἐκεῖ τοῦ φύλου τῆς καὶ τῶν ἐλατωμάτων πού ὁ ἀντρικὸς ἡδονισμὸς τῆς εἶχε δημιουργήσει. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ποιά ἀξίωση γιὰ μιὰ ἀνώτερη ζωὴ μπορούσε νὰ δικαιολογηθῇ; Ἐξήντα ἑβδομήντα χρόνια πίσω, πατέρες πού ξόδεβαν τὰ μαλιοκέφαλα τοὺς γιὰ νὰ σπουδάσουν τὰ «παιδιά» τοὺς, πολλὲς φορές ἀνίκανα γιὰ κάθε δραστηριότητα, ἄφηναν σχεδὸν ἀγράμματα τὰ κορίτσια τοὺς, πού ντρέπονταν ἀκόμη καὶ νὰ τὰ ὀνομάσουν. Καὶ κοντὰ σ' αὐτοὺς πόσοι μεγαλόσχημοι ἐπιστήμονες, γιατροί, ψυχολόγοι, φρενολόγοι, δὲν καταγίνονταν, μὲ ἐξαιρετικὴ ἀληθινὰ φιλοπονία, ν' ἀνακαλύψουν στὸ βάθος τοῦ γυναικεῖου μυαλοῦ λίγα γραμμάτια λιγότερα ἀπὸ τὸ δικὸ τους, γιὰ νὰ δικαιολογοῦν ἔτσι τὴ σκλαβιά.

Ἐτσι ἢ ἀρνησὶς ἔβγαίνει ἀπόλυτη, κατηγορηματικὴ. Θὰ προστέσω: καὶ δίκαιη. Γιατί πραγματικὰ ἡ γυναίκα δὲν ἀντιπροσώπευε τότε καμιὰ ζωντανὴ ἀξία στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ἔξω ἀπὸ τὴν εἴσφορὰ στὴν ἀνανέωση τῆς. Μὰ θὰ μοῦ εἰπείτε τὸ γυναικεῖο κίνημα εἶναι παλιό, καὶ ἔχει ἀπὸ τότε τοὺς ἀγῶνες του, τοὺς ἀπολογητὲς του, καὶ τὰ ἐπιχειρήματα του. Δὲν τὸ ἀρνιέμαι. Ὅμως γιατί νὰ τὸ κρύβουμε; Ἦταν ἢ προσπάθεια μιᾶς ἐλάχιστης μειονότητας, δυὸ, τριῶν, δέκα πρωτοπόρων ἴσως, πού εἶχαν κατορθώσει νὰ σπάσουν τὰ δεσμά τοὺς καὶ νὰ ἀναπνεύσουν ἐλεύθερα τὸν ἀέρα τῆς ζωῆς. Καὶ ἢ προσπάθεια τοὺς, χωρὶς κοινωνικὸ ἀντικαθρέφτισμα, ἦταν βασισμένη σὲ καθαρὰ ἰδεολογικὰ καὶ συναισθη-

ματικὰ στοιχεῖα: στὴ δημοκρατικὴ ἰδέα καὶ στὸ συναίσθημα γιὰ τὸ δίκαιο. Καὶ ἀκόμη σὲ μιὰ ὀφελιμιστικὴ ἀποψη: στὴν ἀγαθότητα δηλαδὴ τῆς γυναικείας καρδιάς, στὸ οικονομικὸ τῆς πνεῦμα, στὴ φυσικὴ νοικοκυροσύνη τῆς, ὥστε, καὶ στὰ ὀφέλιμα ἀποτελέσματα πού θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἢ χρησιμοποίησις τῆς στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Δὲ θὰ ἐξετάσω τὰ ἐπιχειρήματα αὐτά. Δὲν τὰ θεωρῶ σημαντικὰ. Ἦσαν βέβαια γιὰ μιὰ στιγμὴ τὸ χρήσιμο ὄπλο πού ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἢ γυναικεία πρωτοπορεία. Ὅμως ἢ σημασία τοὺς εἶναι καθαρὰ ἱστορικὴ καὶ δὲν ἔχει κανένα ἄμεσο ἐνδιαφέρον. Θὰ ἀρκεστῶ μόνο σὲ μιὰ δικαιοσύνη. Πὼς ἀπὸ τότε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πού μπορεῖ νὰ εἶχαν, ἐγινε μιὰ σημαντικὴ μεταβολή. Τὴν χαρακτηρίζουμε λέγοντας πὼς ἢ γυναίκα χειραφετήθηκε. Σὲ τί χροστιέται αὐτό; Πὼς ἔσπασε ἢ γυναίκα τὶς ἀλυσίδες τῆς;

Εἶναι φανερό, πὼς τὸ αἷτιο βρίσκεται καὶ ἐδῶ στὴ βαθύτατη μεταβολὴ πού ἔφερε στὴ ζωὴ μας ὁ βιομηχανισμὸς καὶ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς πού τὸν ἀκολούθησε. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῆς κοινωνικῆς ζωτικότητας, ἢ ἀνάπτυξη τῆς μηχανῆς, τὸ καταπληκτικὸ ἀπλωμα τῆς, εἶναι οἱ κύριοι παράγοντες στὴν ἀπολύτρωση τῆς γυναίκας. Γιατί εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς ὅλος αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς, ὅλη ἢ τεράστια καὶ ἀσύγκριτη δραστηριότητα τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητας γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ζωικῶν ἀγαθῶν δὲν ἀνέχεται νεκρὲς κοινωνικὲς δυνάμεις. Εἶναι ὁ βαθύτερος νόμος πού ρυθμίζει σήμερα τὴ ζωὴ μας, καὶ ἢ ὑποταγὴ μας σ' αὐτὸν εἶναι ἀμείλιχτη. Ὁ ἴδιος αὐτὸς νόμος παράσχε καὶ τὴ γυναίκα στὴ ζωὴ. Προσλήψεις, συνήθειες, κληρονομικότητες, ὑφασμένες τόσο στενὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ μας, ἔσπασαν μὲ μιᾶς. Σὲ λίγα χρόνια μέσα ἢ σκλάβο ἀπόκτησε τὴν ἰσοτιμία μὲ τὸν ἀφέντη τῆς. Ὁ πατέρας, ὁ ἀδελφός, ὁ ἀνδρας, εἶδαν στὴν γυναίκα κάτι ἄλλο ἀπὸ κείνο πού πρῶτα τῆς ἀναγνώριζαν. Δὲν εἶναι πιά τὸ πλάσμα, τὸ προορισμένο νὰ ὑπηρετῇ τυφλά, ἀσυνείδητα, ἄψυχα, τὶς ὑλικὲς τοὺς ἀνάγκες. Βλέπουν σήμερα στὴ γυναίκα τὸν ἰσότημο σύντροφο, τὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο, πού μπορεῖ καὶ θέλει νὰ ζήσει σὰν χρήσιμο κοινωνικὸ στοιχεῖο. Πρὶν ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πόλεμο, στὶς βιομηχανικὲς χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ στὴ Βόρεια Ἀμερικὴ τὸ ἀπόκτημα αὐτὸ ἦταν κίβλας πραγματικότητας. Στὰ Σκανδιναβικὰ κράτη, στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, στὴν Ἀγγλία, στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, ἢ ζωὴ ὑπάκουσε στὸν καινούργιο αὐτὸ ρυθμό. Ὁ πόλεμος τὸν δυνάμωσε. Μετὰ τὸν πόλεμο ἢ γυναικεία δραστηριότητα δυνάμωσε, πλάτηνε. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ, πὼς σ' ὅλες αὐτὲς τὶς χώρες, ἄμεσως ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἢ ἰσοπολιτεία τῶν δυὸ φύλων γίνηκε νομικὴ πραγματικότητα. Ἐτσι ἢ γυναίκα, θεμελιώνοντας τὴ ζωὴ τῆς στὴ δημιουργικὴ κοινωνικὴ ἐργασία, κατευθύνοντας ἐκεῖ τὶς ἰκανότητες τῆς, ἀπόκτησε τὰ δικαιώματα στὴ ζωὴ πού ἴσαμε ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ, ὁ ἀντρας, μονοπωλητὴς τῆς ἀνθρώπινης δράσης, μὲ πείσμα τῆς ἀρνιόταν.

Νὰ ἐξηγήσω πὼς ὅλη αὐτὴ ἢ εἰκόνα τῆς σύγχρονης εὐρωπαϊκῆς, δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἑλληνίδα παρὰ μιὰ ὀχρὴ μικρογραφία; Περιστό. Ἡ γυναικεία ἀπολεπτότητα, τὸ ξάνοιγμα τῆς γυναίκας σὲ μιὰ πλατιά κοινωνικὴ δραστηριότητα, εἶναι κάτι πού μόλις στὰ μεγάλα κέντρα μας ἀρχίζει νὰ γίνεται. Χώρα σχεδὸν προκαπιταλιστικὴ, μὲ χαμηλὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἢ Ἑλλάδα δὲν ἔχει ἀκόμη τὶς οικονομικὲς προϋποθέσεις πού θὰ σπάσουν τὴν παράδοση τῆς ἀντρικῆς κυριαρχίας. Ὁ πολιτισμὸς, ἢ βιομηχανία μας, δὲν ἀπαιτοῦν ἀκόμη τὴ συνεισφορὰ ὅλων τῶν στοιχείων πού συγκροτοῦν τὴν κοινωνία μας. Στὴν ἐπαρχία, στὶς καθυστερημένους μικροαστικὲς καὶ λαϊκὲς μάζες, ἢ γυναίκα μένει τὸ προαἰώνιο θύμα τοῦ ἀντροῦ. Ζεῖ γι' αὐτόν, δουλεύει σκληρὰ γι' αὐτόν, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κλείνεται μέσα στοὺς τέσσερις τοίχους τῆς φτωχικῆς κατοικίας, ὅπου ὁ ἀντρας δεσπόζει.

Ὅμως ἢ συγκέντρωση, πού διοργάνωσε ὁ «Σύνδεσμος γιὰ τὰ Δικαιώματα τῆς Γυναίκας» εἶχε τοῦτο τὸ φωτεινὸ. Μᾶς ἔδωσε τὸ μέσο νὰ μετρήσουμε τὴν ἔνταση τῆς γυναικείας προοπίας στὸ κέντρο ἐδῶ τῆς ζωῆς μας. Καὶ ἢ φωνὴ τῆς ἐργαζόμενης Ἀθηναίας πού ἔσπασε σπᾶθιας στὸ κέντρο ἐδῶ τῆς ζωῆς μας, ἀσφαλῶς δὲν ἀκούστηκε χωρὶς ἀποτέλεσμα. Εἶναι βέβαια σήμερα μιὰ πρωτοπορεία. Ὅμως ἢ δράση τῆς δίνει στὸ γυναικεῖο ζήτημα τὴν θέση πού τοῦ ἀρμοῦζει. Δὲν εἶναι πιά πρόβλημα ἀφηρημένης δικαιοσύνης, δημοκρατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἢ ὀφελιμιστικοῦ ὑπολογισμοῦ. Αὐτὰ εἶναι διακοσμητικὰ στοιχεῖα χωρὶς ἐσώτερη σημασία. Εἶναι ὅμως τὸ ἀναμφισβήτητο δικαίωμα πού δίνει στὴ γυναίκα ἢ ἐργασία τῆς, ἢ δημιουργικὴ δραστηριότητα τῆς μέσα στὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἢ μεταβολὴ τῆς ἀπὸ νεκρὸ καὶ παθητικὸ, σὲ ζωντανὸ καὶ ἐνεργητικὸ κοινωνικὸ στοιχεῖο. Καὶ χωρὶς ἄλλο καὶ στὸν τόπο μας, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ἢ πολιτικὴ ζωὴ δὲ θὰ ἀγνοήσει τὴ σημασία, πού παίρνει ὁ γυναικεῖος παράγοντας στὴν καινούργια αὐτὴ μορφή του.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

Ε. ΤΖΕΛΕΠΗ: *Τὸ τέλος ἑνὸς ἀνθρώπου* Ἀθήνα, ἐκδ. «Τὰ Βιβλία τῆς Βραδείνης» 1927, σφ. 8ο, σελ. 116— **Ι. ΚΑΡΑΛΗ:** *Τὸ Κήρυγμα τῆς Τρουμπέτας*, Ἀθήνα, Τυπ. Τσιγαρίδα, 1927, σφ. 8ο, σελ. 108 δραχ. 25— **Κ. ΠΑΡΟΡΙΤΗ:** *Οἱ δυὸ Δρόμοι*, Ἀθήνα, Τυπ. Παπαδογιάνη, 1927, σφ. 8ο, σελ. 244, δρ. 30.

Οἱ περισσότεροι νεοέλληνες διηγηματογράφοι περιγράφουν ἐξωτερικὰ μερικὰ περιστατικά. Οἱ διηγηματογράφοι τῆς προηγούμενης γενιᾶς περιγράφανε περιστατικά τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ. Σήμερα οἱ νέοι διηγηματογράφοι περιγράφουν τὰ ἴδια, ἀρχίζουν ὁμως νὰ παρατηροῦν κάποτε καὶ τὴ ζωὴ τῆς πόλης. Αὐτὴ εἶναι σχεδὸν ἡ μόνη διαφορὰ. Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἐξελίσσεται μὲ τόση βραδύτητα, ὥστε δίνει συχνὰ τὴν ἐντύπωση πὼς μένει στάσιμη ἢ καὶ πὼς πιασδρομίζει.

Ἡ κυριαρχία τῆς ἠθογραφίας ἐξακολουθεῖ... Τὶ σημαίνει ἂν, ἀντὶ τὰ ἦθη τοῦ χωριοῦ, ζωγραφίζονται τώρα κάποτε καὶ μερικὲς σκηνές τῆς πόλης; Ἀλλάζει τὸ περιεχόμενο, μὰ ὁ τρόπος πὸ τὸ παρουσιάζουν μένει ὁ ἴδιος. Καὶ ἡ ὑπόθεση σ' ἕνα ἔργο Τέχνης ἔχει σημασίαν πολὺ δευτερογενή. Ἄν ἡ ἑλληνικὴ ἠθογραφία δὲν ἔδωσε ἔργα μὲ πνοή, δὲ φταίει τόσο ἡ ἴδια ἢ ἠθογραφία, ὅσο τὸ στενὸ πλαίσιο ὅπου τὴν ἐκλείσαν. Ἡ νεοελληνικὴ ἠθογραφία δὲν εἶδε παρὰ μόνον ὅ,τι φαίνεται στὴν ἐπιφάνεια καὶ τὰ δῆθεν γραφικὰ στοιχεῖα. Οἱ νεοέλληνες συγγραφεῖς παρεξήγησαν καὶ παρεξηγοῦν ἀκόμη σήμερα τὴν ἀποστολὴ τῆς Τέχνης. Συνειδητὰ ἢ καὶ ἀσύνειδα πιστεύουν, πὼς ὁ συγγραφεὺς ξεπληρώνει τὸν προορισμὸ του, ἅμα παρουσιάζει μέσα στὸ βιβλίου του πιστὲς εἰκόνες τῆς πραγματικότητος. Καὶ σὰ νὰ μὴν ὑποπέθονται, πὼς ὁ καλλιτέχνης ἔχει χρέος πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ εἶναι δημιουργός.

Ἡ δημιουργία ἀνθρώπων δὲν τοὺς ἀπασχολεῖ. Ὁ συγγραφεὺς ἀντλεῖ ἀπὸ τοὺς γύρω του ἀνθρώπους διάφορα χαρακτηριστικά, ἀνακαλύπτει μέσα στους ἀνθρώπους κρυμμένα μυστικά, καὶ πλάθει ἄτομα μὲ μιὰ ξεχωριστὴ προσωπικότητα, πὸ ἴσα ἴσα ἐπειδὴ εἶναι ξεχωριστὰ ζοῦν βέβαια, ὅπως καὶ οἱ φυσικοὶ ἄνθρωποι, μὰ καὶ ὑπερέχουν γιατί ζοῦν μὲ περισσότερη διάρκεια καὶ μὲ ἐντονότερη δύναμη. Τὰ λογοτεχνικὰ ἄτομα, τὰ ἄτομα τὰ πλασμένα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, συγκεντρώνουν καὶ προσεχτείνουν ὅ,τι ἔδωσε ἡ φύση στὸν ἄνθρωπο. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι πεθαίνουν, αὐτὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν μέσα στὰ βιβλία, μὰ καὶ μέσα στὴ ζωὴ, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦν νὰ μιλοῦν στὸν ἄνθρωπο, νὰ τὸν διαφωτίζουν καὶ νὰ τὸν καθοδηγοῦν. Καὶ δὲν ὑπάρχουν στατικά. Ἡ πνοὴ πὸ ἐμφυσήθηκε μέσα τους, τοὺς δίνει τὴ δύναμη ν' ἀνανεώνονται ἀδιάκοπα καὶ ν' ἀποκαλύπτουν καινούργιες πτυχές τοῦ «εἶναι» τους.

Οἱ νεοέλληνες συγγραφεῖς δὲν κατόρθωσαν, οὔτε ὁμως καὶ προσπάθησαν, νὰ πλάσουν ὁλοκληρωμένα ἄτομα. Ἀρκοῦνται νὰ παρουσιάσουν σχηματοποιημένους τύπους, πὸν, ἐπειδὴ μοιάζουν μ' ὅλο τὸν κόσμον καὶ στεροῦνται τὸν παλμὸ τῆς προσωπικότητος, καταντοῦν νὰ μὴ μοιάζουν μὲ κανένα. Ἡ πολυσύνθετη διάθεση, οἱ ποικίλες δυνατότητες, πὸν συνυφαίνονται μέσα στὸ ἴδιο «ἐγὼ» καὶ συχνὰ ἀντιμάχονται ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, εἶναι ἀγνωστα στὴν Ἑλλάδα. Κανένας νεοέλληνας συγγραφεὺς δὲ συλλογίστηκε καν νὰ προσφέρει ἔστω καὶ μιὰ συζητήσιμη λύση τῶν κολοσιῶν προβλημάτων πὸν κλείνονται μέσα στὶς ρευστὲς ροπές τῶν ἀνθρώπων.

Μὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ σχετικὰ ἀπλό, ρασιοναλιστικὸ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα καὶ διήγημα δὲν καλλιεργήθηκε στὴν Ἑλλάδα. Στὸ νεοελληνικὸ διήγημα ὅλα τὰ πρόσωπα παρουσιάζονται, ἅμα ἔχουν φτάσει πιά σὲ μιὰ κατάστασι. Ὁ συγγραφεὺς ἐξιστορεῖ τὴν κατάστασι αὐτὴ, καὶ ὅταν σκιαγράφῃ δυὸ τρεῖς λεπτομέρειες, πὸν πολὺ συχνὰ δὲν ἀγγίζουν καὶ τὴ βαθύτερη οὐσία, τὸ διήγημα τελειώνει. Κι ἅμα εἶναι ἀπαραίτητο τὰ πρόσωπα νὰ περά-

σουν ἀπὸ μιὰ κατάστασι σὲ ἄλλη, περνοῦν μὲ πηδήματα, καὶ στέκουν ἀκίνητα καὶ ἀδύνατα μέσα σὲ ὅλες τὶς καταστάσεις. Δὲν ἀνατριχιάζουν, δὲν ἀμφιβάλλουν. Εἶναι ψυχρὰ ἀντρεῖκελα μέσα στὰ χέρια τοῦ αὐθαίρετου συγγραφέα.

Τελευταία ἐξορίστηκε καὶ ὁ ἔρωτας ἀπὸ τὰ κατασκευάσματα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἀρκετὰ ἀξιοπαρατήρητο. Ἀπὸ τότε πὸν δὲν εἶναι πιά δυνατό νὰ παρουσιαστῇ οὔτε καὶ στὴν Ἑλλάδα ὁ ἔρωτας μὲ μιὰ ρομαντικὴ ὑπερεξόγκωσι καὶ ν' ἀπορφάει ὅλη τὴν ἄλλη ζωὴ, ἀπὸ τότε δηλαδὴ πὸν καὶ στὴν Ἑλλάδα δὲ μπορεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ σ' ἕνα μοναδικὸ θέμα ἀποκλειστικὰ ἐρωτικὸ ὅλη ἡ ὑπόθεσι, οἱ συγγραφεῖς προτιμοῦν νὰ τὸν ἀποφύγουν. Ἴσως γιατί τοὺς φαίνεται παραπολύ περίπλοκο ν' ἀναπτύξουν τὴν ἐπιβολὴ ὅχι τοῦ ἔρωτα, παρὰ μιᾶς ἐρωτικῆς ἀνάγκης ἀνήσυχης καὶ ἀναζητητικῆς στοὺς κυματισμοὺς μιᾶς ὑπαρξῆς πὸν ἀνώφελα γυρᾷ ἀπολύτρωσι.

Ἡ νεοελληνικὴ διηγηματογραφία ζωγραφίζει στενὰ σκηνές καὶ εἰκόνες. Τίποτα περισσότερο. Κιὰν κάποτε ξεπερνᾷ τὴν καθαρὰ φωτογραφικὴ τεχντροπία, τὴν ξεπερνᾷ μόνο γιὰ νὰ ξετυλίξει ὁ συγγραφεὺς, μὲ ἀπὸ μιὰ ὑπόθεσι χοντροκομμένη καὶ πρόχειρα κατασκευασμένη, ἕνα κοινωνικὸ κήρυγμα. Ὁ συγγραφεὺς τότε ἀναπτύσει ἰδέες πὸν θὰ ἦταν πολὺ προτιμότερο καὶ σκοπιμότερο νὰ τὶς εἶχε ἐκθέσει σ' ἕνα σύγγραμμα ἐπιστημονικὸ ἢ καὶ ἀμεσης προπαγάντας. Τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα στὴν Ἑλλάδα ἢ στεροῦνται ὁλοτελῶς αἰσθημάτων καὶ ἰδέων, ἢ παρουσιάζουν τὶς ἰδέες καὶ τὰ αἰσθημάτων ὁλοτελῶς ξεκρῶματα. Τὰ περισσότερα ἔργα δὲν ἐξυψώνονται πρὸς τὴν Τέχνη. Δὲν εἶναι δημιουργήματα παρὰ ἀπεικονίσματα.

Φυσικὰ μέσα στὸ πλῆθος τῶν φωτογραφικῶν instantanés ξεχωρίζουν κάποτε καὶ μερικὲς σελίδες, ὅπου διακρίνεται μιὰ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ ἐκφράσει μ' ἕνα προσωπικὸ τὸν τρόπο ἕνα δικὸ του δράμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, μὰ οἱ ἐλάχιστες καὶ σπανιότατες αὐτὲς σελίδες δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναφερθοῦν σήμερα.

Τὸ σύνολο τῆς νεοελληνικῆς παραγωγῆς δίνει μιὰ ἐντύπωση ἀπελπιστικῆς ὁμοιομορφίας. Σχεδὸν ὅλα τὰ νεοελληνικὰ διηγήματα μοιάζουν γραμμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον συγγραφέα, ἀπὸ ἕνα συγγραφέα πὸν δὲν ἔχει τίποτε νὰ πεῖ, καὶ μεταφέρει μόνο στὸ βιβλίου του ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἰδεῖ καὶ ν' ἀντιληφθεῖ ὁ καθένας. Πρὸς τὶ νὰ γράφονται τόσα βιβλία, πρὸς τὶ νὰ διαβάζονται, καὶ πρὸς τὶ νὰ κρινονται χωριστὰ, σὰν νὰ εἶχε τὸ καθένα μιὰ προσωπικὴ ἰδιορρυθμία; Τὶ σημασία ἔχει, ἂν ὁ κ. Τζελέπης διηγῆται μὲ ἄνεσι, μὲ λιτότητα, καὶ μὲ κάποια συγκίνηση, τὶς ταλαιπωρίες καὶ τὸ θάνατο ἑνὸς Ἑλλήνα στὸν τουρκικὸ στρατό, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ τὰ προσόντα δὲν κατορθώνουν παρὰ νὰ κάνουν λίγο πὸν εὐχάριστο τὴν ἀνάγνωσι τῆς ἱστορίας του; Ἡ διήγησι τοῦ ὁμοῦ μένει στενὰ περιορισμένη μέσα στὰ περιστατικά πὸν ἀφηγιεῖται. Ὑπάρχει μέσα στὸ βιβλίου τοῦ κ. Τζελέπη μιὰ νότα πὸν δείχνει, πὼς ὁ συγγραφεὺς πονεῖ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς πατριδές τὸν ἄνθρωπο, καὶ πὼς δὲν τὸν ἀπασχολεῖ τόσο ἡ μικρὴ τύχη ἑνὸς Ἑλλήνα στὸν τουρκικὸ στρατό, ὅσο ἡ ὑποτίμησι γενικά τοῦ ἀνθρώπου μέσα σ' ὅλους τοὺς στρατοὺς. Στὴ νότα ὁμοῦ αὐτὴ ὁ κ. Τζελέπης δὲν ἔδωσε καμιά δύναμη, καὶ διακρίνεται τόσο ἀμυδρὰ, πὸν εἶναι σχεδὸν σὰν νὰ μὴ ἀγγίχτηκε καθόλου.

Τὶ σημασία ἔχει, ἂν ὁ κ. Παρορίτης θέτει στὸ ρομάντσο τὸ τεράστιο πρόβλημα τοῦ πὼς πρέπει νὰ προετοιμαστῇ ὁ ἔρχομος ἑνὸς καινούργιου κοινωνικοῦ καθεστώτος; Ὁ θριαμβὸς τῆς τάξης πὸν ἀνεβαίνει θὰ ἐπιταχυνθεῖ ἅμα καλλιεργηθεῖ μέσα πρὸς τὸ μῖσος καὶ ἡ περιφρόνησι πρὸς ὅλες τὶς ἠθικὲς ἀξίες πὸν ἐπέβαλε ἡ κυρίαρχη ἰσασί σήμερα τάξι. Συμβαίνει ὁμοῦ μερικὲς τουλάχιστο ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀξίες νὰ εἶναι ἀξίες ἀπαραίτητες στὴν κοινωνικὴ συμβίωσι τῶν ἀνθρώπων. Μιὰ γενεὰ πὸν θὰ μεγαλώσει ἔχοντας γιὰ ἰδανικὸ τῆς τὸ μῖσος καὶ τὸ ἐγκλημα, πὼς θὰ μπορέσει, ἅμα ἐπικρατήσει, γιὰ νὰ μὴν αὐτοκαταστραφεῖ, ν' ἀλλάξει ξαφνικὸ ἰδανικά; Ὁ κ. Παρορίτης ἀντιμετώπισε τὸ δῆλημα καὶ τὶς συνέπειες τῆς ἀνάπτυξης τοῦ μῖσους. Μένει ἐπιφυλακτικὸς μπροστὰ στὸ δρόμο τοῦ ἐγκλήματος καὶ ὅσο κιὰν ὁ ἄλλος εἶναι πὸν ἀργὸς καὶ πὸν ἀβέβαιος, προτιμᾷ τὸ δρόμο τοῦ διαφωτισμοῦ. Ἡ θέση αὐτὴ δίνει ἕνα ἰδεολογικὸ βάθος στὸ βιβλίου του. Ὅμως τὸ πρόβλημα τὸ τοποθέτησε τόσο ἄτεχνα καὶ τόσο ἀδέξια, μέσα σὲ καταστάσεις ὁλοτελῶς αὐθαίρετες καὶ συμβατικὲς πὸν τὶς ζοῦν ἄνθρωποι πὸν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀντρεῖκελα, ὥστε τὸ ρομάντσο του δὲ δίνει οὔτε μιὰ γόνιμη νύξι στὸν ἀναγνώστη γιὰ νὰ βρεῖ μὲ πεποίθησι τὸ σωστὸ δρόμο.

Τὰ νεοελληνικὰ βιβλία δὲν ἀνοίγουν ὀρίζοντες. Ὅταν ὁ ἀναγνώστης τὰ ξανακλείνει, ἀφοῦ τὰ διάβασε, δὲν ἔχει ἀποκτήσει τίποτε, γιατί δὲν τοῦ ἔχει δοθεῖ ἡ ἀφορμὴ νὰ σκεφθεῖ, νὰ αἰστανθεῖ, νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτὸ του. Περιφέρεται μὲ ἀνία σὲ κόσμους ἐξαντλημένους. Ἡ

φράση σέφνεται μονότονη, άχρωμάτιστη, κι άπρόσωπη σάν τήν όλη άφήγηση. Ή όμοιότητα τοϋ ύφους όλων τών νεοελλήνων συγγραφέων καταντάει καταπληχτική. Κανένας δέν κυνηγάει τό άπρόοπτο. Ή δημοτική έπικράτησε, και οι συγγραφείς άναπάφτηκαν. Δέν άνησυχούν καθόλου άπό τήν άνεπάρκεια που παρουσιάζει σήμερα ή ελληνική γλώσσα.

Τό ελληνικό βιβλίό σπαίνει. Δέν προσφέρνει καμιά διέξοδο και καμιά άπολύτρωση σε καμιά άπό τις τόσο βαριές άνθρώπινες άγωνίες.

ΑΛΚΗΣ ΞΕΡΥΛΟΣ

ΜΙΚΡΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΙΣΤΡΑΤΗ. Ή διάλεξη τοϋ Ίστρούτι, που έγινε στη σειρά τών Όμιλιών τοϋ Έκπαιδευτικού Όμίλου στο θέατρο τής Άλάμπρας στις 11 τοϋ Γενάρη 1928 έδωσε άφορμή στη Δικαιοσύνη νά ενεργήσει ποινική δίωξη έναντια στον κ. Γληνό, σάν πρόεδρο τοϋ Όμίλου, και στους κ. κ. Ν. Καζαντζάκη και Παναίτ Ίστρούτι, που μίλησαν εκείνο τό βράδι για τή σημερινή Ρωσία. Στην άνάκριση παρουσιάστηκαν μάρτυρες τής κατηγορίας τά όργανα τής Δημόσιας Ασφάλειας, που παρακολούθησαν τή διάλεξη, και οι κ. κ. Εύστρ. Κουλουμβάκης αυτόκλητος χωρίς νά βρεθεί στη διάλεξη, για νά κατηγορήσει τον κ. Γληνό σάν κύριο ύπαίτιο και όργανωτή τής διάλεξης, Δ. Δαμασκηνός, δικηγόρος, για νά καταθέσει, πώς έχει πληροφορηθεί, πώς οι κ. κ. Καζαντζάκης και Ίστρούτι είναι πράχτορες τής Ρωσίας, και ό κ. Άλέξαντρος Έμπειρίκος Κουμουνοτύρος, βουλευτής, για νά καταθέσει, πώς ό Ίστρούτι δέν έχει καμιά άξία σάν συγγραφέας και είναι ένας χυδαίος ύβριστής τοϋ ελληνικού και τοϋ ρουμανικού λαοϋ στα φιλολογικά έργα του.

Στό μετσό ό Ίστρούτι άπελάθησε άπό τήν Ελλάδα και οι κ. κ. Γληνός και Καζαντζάκης κλήθηκαν για νά δικαστούν στις 3 τοϋ Άπρίλη. Τήν ήμέρα εκείνη, επειδή δέν παρουσιάστηκαν μερικοί μάρτυρες τής κατηγορίας, ό εισαγγελέας ζήτησε και τό δικαστήριο δέχτηκε νά άναβληθεί ή δίκη «έπ' άόριστον». Τώρα ή δίκη όρίστηκε πάλι για τις 3 τοϋ Μάρ. Στο Δικαστήριο θά παρουσιαστεί μόνος ό κ. Γληνός, γιατί και ό κ. Καζαντζάκης άναχώρησε στο έξωτερικό. Λεπτομέρειες για τή δίκη θά δημοσιέψουμε στο έρχόμενο φυλλάδιο.

ΕΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΓΓΡΑΦΟ

Στις 2 τοϋ Άπρίλη παρουσιάστηκε στα γραφεία τής «Αναγέννησης» ένας κλητήρας τής «Ιερῶς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος» και ζήτησε νά επιδώσει στον κ. Γληνό τήν άκόλουθη κλήση :

ΚΛΗΣΙΣ

Πρός τον κ. Δημήτριον Γληνόν

Καλείσαι νά εμφανισθής έν τοις Γραφείοις τής Ιερῶς Συνόδου τήν 3ην Άπριλίου 1928 ήμέραν τρίτην και ώραν 9ην π. μ. και άπολογηθής επί τής άποδιδομένης σοι κατηγορίας ύπονομεύσεως τής όρθοδόξου χριστιανικής ήμῶν πίστεως και διαδόσεως άθειστικῶν θεωριῶν και δοξασιῶν έν γενει.

Έν Αθήναις τῆ 30η Μαρτίου 1928

Έντολή τής Ιερῶς Συνόδου

Ό άνακριτής

(ύπογρ.) Ό Σπάρτης Γερμανός

Μαζί με τήν κλήση ήταν και τό άκόλουθο έπιδοτήριο :

«Έλαβον κλήσιν τοϋ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σπάρτης κ. Γερμανοϋ δι' ής καλοϋμαι, όπως εμφανισθῶ έν τοις Γραφείοις τής Ιερῶς Συνόδου προς άπολογίαν τήν 3ην Άπριλίου 1928 ήμέραν Τρίτην και ώραν 9 π. μ.

Ό λαβών

Ό κ. Γληνός άρνήθηκε νά ύπογράψει τό έπιδοτήριο. Καθώς πληροφορηθήκαμε όμοια κλήση στάλθηκε και στον κ. Δελημούζο, και όπως δήλωσε ό Σεβ. Σπάρτης κ. Γερμανός, πρόκειται νά σταλεί και στους κ. κ. Ν. Καζαντζάκη, Κ. Βάρναλη, και στις κ. Ρόζα Ίμβριώτη και Π. Σ. Λέλλα. Στις 2 τοϋ Μάρ ό κ. Γληνός έλαβε και δεύτερη παρόμοια κλήση.

ΣΧΟΛΙΑ

ΟΙ ΔΥΟ ΟΥΣΕΣ : Οι «συντηρητικοί» φιλόσοφοι, ποιητές, «διανοούμενοι» έχουν, ως γνωστό ένα ώραιο επάγγελμα, νά δίνουν μιá ιδανική μορφή στα πεζά πράματα τής ζωής. Νοσταλγία ένός μεσαιώνα, άναζήτηση τοϋ Θεοϋ, αιώνιες και άμετάβλητες ήθικες άξίες, ιδανική και υπερχόσμια πατρίδα τοϋ ανθρώπου, μυστική πηγή τής ζωής, ένότητα τοϋ ανθρώπου με τό θείο. Μά δίπλα σ' αυτούς ύπάρχουν οι επίσης ώραιοι θεμελιωτές τών ιδανικῶν αυτών, οι χωροφύλακες, οι άνακριτές, οι εισαγγελείς και οι μαγκουροφόροι τών θείων και ανθρώπων άξιών. Και ή άλλη όψη τοϋ άνάγλυφου όνομάζεται, άνακριτικό γραφείο, δημόσια άσφάλεια, μπουντρούμι, Παλιά Στρατώνα, έξορία στις Βόρειες Σποράδες και λευκός θάνατος άπό πείνα. Και οι πρώτοι και οι δεύτεροι έπιτελοϋν μιá ύψηλότατη λειτουργία, νά διευκολύνουν τή χώνεψη και νά εξασφαλίζουν τά άνετα όργια τών κοριῶν τής ανθρώπινης κοινωνίας.

ΟΙ ΜΑΥΡΟΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ : Άπό τον καιρό που ύπάρχει άνθρώπινη κοινωνία, ύπάρχουν και Θεοί, ένας ή πολλοί, άσχημοι σάν τέρατα, ή ώραιοι σάν τον Άπόλωνα, στυγνοί και φοβεροί ή ήμεροί και φιλόανθρωποι. Μά δίπλα σ' αυτούς ύπάρχουν πάντα και οι επίγειοι άντιπρόσωποι τους, οι μαύροι εισαγγελείς. Αυτοί πάντα διψούν αίμα. Αυτοί ποτίζουν κόνειο, ύψώνουν σταυρούς, άνάβουν φωτιές. Γιατί αυτούς τους χωρίζει τεράστια άπόσταση και άπό τό Θεό και άπό τον άνθρωπο.

ΤΟ ΨΑΛΙΔΙ ΤΟΥ ΚΑΡΑΓΙΑΝΙΔΗ : «Η Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος» θέλει, φαίνεται, νά πετύχει πιστοποιητικό καλοϋ Χριστιανοϋ άπό τό ψαλίδι τοϋ Καραγιανίδη. Και σκέφτηκε «Άφού τό όρκωτό δικαστήριο δικαίωσε τό ψαλίδι τοϋ Καραγιανίδη, που έκοψε τά γένεια τοϋ Μητροπολίτη, σημαίνει, πώς τό ψαλίδι αυτό ξερει καλύτερα άπό μᾶς τί είναι χριστιανική θρησκεία». Δανείστηκαν λοιπόν τό ψαλίδι αυτό και είπαν : «Νά καιρός νά φαίνουμε και μείς άντάξιοι λειτουργοί τοϋ Ύψιστου. Νά κόψουμε με τό ψαλίδι αυτό τις γλώσσες τών άθεων». Και σύνταξαν άμέσως τήν κλήση προς τό Γληνό, τό Δελημούζο, τον Καζαντζάκη και τό Βάρναλη.

ΣΕ ΠΟΙΟ ΘΕΟ ΠΙΣΤΕΒΟΥΝ ΑΥΤΟΙ ; Για νά ελέγξει κανείς τον άλλον, πώς δέν έχει πίστη, πρέπει νάχει ό ίδιος κάποια πίστη. Σε ποίο Θεό πιστέβουν λοιπόν εκείνοι, που καλοϋν τους άλλους ν' άπολογηθούν για τήν «άθεια» τους ; Μήπως στο Θεό τοϋ «ελέους» και τών «οικτιρῶν» ; Στο Θεό τής εγκράτειας και τής λιτότητας και τής αυτοθυσίας ; Στο Θεό τής αγάπης και τής άγνότητας ; Άς τό άποδείξουν πρώτα. Γιατί ύπάρχει και κάποιος άλλος Θεός, Θεός φιλοχρημάτος και φιλήδονος, Θεός τής «ερίδας» και τών φιλοπρωτείων, Θεός προγόστορας άπό υπερωτισμό και με έκκρεμείς κατηγορίες έναντίον του για πολύ κοινά εγκλήματα. Μήπως σ' αυτόν μᾶς καλοϋν νά δηλώσουμε πίστη ;

Η ΦΙΛΟΘΡΗΣΚΟΣ ΡΟΥΛΕΤΑ : Μόλις άρχισε ή Έβδομάδα τών Παθῶν τοϋ Χριστοϋ, οι δρόμοι τής Αθήνας γέμισαν άπό τραπέζια ρουλέτας και τό «πλήρωμα τής Έκκλησίας» έδειχνε τήν κατάνυξη του για τά πάθη, παιζοντας στυγνά και άπληστα όλημερις γύρω άπ' αυτά. Οι Άγιοι τοϋ Θεοϋ έν τῷ μεταξύ κυνηγούσαν τους «άθεους». Γιατί ή φιλόθρησκη ρουλέτα είναι άποτέλεσμα τής καλιέργειας τοϋ θρησκευτικοϋ συναισθήματος, που κάνουν αυτοί οι ίδιοι και ή συνείδηση τους ήταν ήσυχη γι' αυτό. Μά αν ξαναρχόταν ό Χριστός άπάνω στη Γή, πόσα φραγγέλια θά χρειαζόταν για νά καθαρίσει τό Ναό τοϋ Ύψιστου ;

ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ : Άνκαι δέν ψηφίστηκε άκόμη τό περίφημο νομοθέτημα τοϋ κοινοτισμοϋ, όμως, με τήν έλπίδα πώς θ' άποχτήσουμε σύντομα στη νομοθεσία μας αυτό τό στολίδι

του πολιτισμού μας, προβαίνουμε κιόλας επί τη βάσει των στις καταγγελίες που θα σώσουν την κοινωνία μας από τον τρομερό κίνδυνο, που την απειλεί:

Καταγγέλλουμε λοιπόν όλους όσους διδάσκουν δοξασίες μυστικά ή φανερά αντίθετες προς την «καθεστηκυία—ώραιότατη, λαμπρότατη, τελειότατη και άφραστη, ως γνωστό—κοινωνική, θρησκευτική, οικονομική και οικογενειακή τάξη», και όλους όσους έχουν στο σπίτι τους βιβλία σχετικά. Καταγγέλλουμε 1) *Τὸν Πανελλήνιο Σύνδεσμο άστικῆς ιδιοκτησίας*, γιατί ζητεί την κατάργηση του ένοικιοστάσιου=καθεστηκυία οικονομική τάξη. 2) *Όλες τις μαωονικές και θεοσοφικές στοές*, γιατί ή διδασκαλία τους είναι αντίθετη προς την ύφισταμένη θρησκευτική τάξη—δηλαδή τὰ δόγματα τῶν αναγνωρισμένων ἐκκλησιῶν. 3) *Τὴν Ἑταιρία ψυχικῶν ἐρευνῶν*, γιατί διδάσκει ἐμφανίσεις ψυχῶν και πνευμάτων ἀπάνω στή γῆ—πράμα, πού δὲν παραδέχεται ὁ Χριστιανισμός. 4) *Τὴν Ἀνθρωπολογικὴ Ἑταιρία και ὄλους ὄσους διδάσκουν ἢ παραδέχονται τὴ Λαρβίνεια θεωρία και γενικά θεωρίες ἀντίθετες πρὸς τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴ γένεση τοῦ κόσμου και τοῦ ἀνθρώπου*. 5) *Τὸ Σύνδεσμο τῶν Λικαιωμάτων τῆς Γυναικός*, γιατί ζητεί νὰ δώσει δικαιώματα στή γυναίκα, πού σημαίνει ἀλλαγὴ τῆς κοινωνικῆς και οικογενειακῆς τάξης. 6) *Όλους ὄσους ἔχουν στο σπίτι τους τὰ βιβλία τοῦ Ρενάν, τοῦ Ντάρβιν, τοῦ Χαϊκελ, τοῦ Μάρξ, τοῦ Λενίν*. 7) *Όλους ὄσους ἔχουν σπίτι τους φιλοσοφικά συγγράμματα, ἔξὸν ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας και τὴν Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία*. 8) *Όλους ὄσους ἔχουν σπίτι τους ἢ πουλοῦν τὴν «Πολιτεία» τοῦ Πλάτωνα*, γιατί αὐτὸς ζητάει ἀλλαγὴ ὅλης τῆς «ύφισταμένης κοινωνικῆς, οικονομικῆς, θρησκευτικῆς και οικογενειακῆς τάξεως».

Προσωπικά τέλος καταγγέλλουμε τὸν κ. Μιχαλακόπουλο, γιατί ἔχει στή βιβλιοθήκη του ὄλα τὰ συγγράματα τοῦ Μάρξ και τοῦ Λενίν, και ζητοῦμε νὰ δοθεῖ τὸ καλὸ παράδειγμα ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτόν.

ΤΟ «ΒΑΓΓΕΛΑΚΙ ΤΣΗ ΜΑΜΗΣ»: Ὁ κ. Θεόδουλος Νικολοῦδης, γαντοφορεμένος Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας και «ιστορικὸν φαινόμενον» δημοσιέβει στήν ἐφημερίδα του γιὰ τοὺς μαλιαροὺς: «Τὰ ὑποκείμενα αὐτά, ἀπὸ τὰ ὁποία ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἀπήλλαξε και τοὺς διαδρόμους τοῦ Ὑπουργείου του ἀκόμη... προσποιούμενοι, ὅτι δὲν ἀντιλαμβάνονται, ὅτι τὰ δύο των πόδια ἔχουν τεθῆ πρὸ καιροῦ εἰς ἓνα παπούτσι, κινδυνεύουν και τὰ ὠτία των. Θὰ τοὺς ἀποκοποῦν ὅπως δῆποτε και ὄχι μετὰ μακρὸν χρόνον». Ἐρὲ Μιστόκλη, και ἂν τραβήξω τὴν ἰσόβια.

Η ΠΡΟΔΟΤΙΚΗ ΦΩΝΑΣΚΙΑ: Στήν ἴδια ἐφημερίδα ὁ ἴδιος κ. Νικολοῦδης αἰστάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ φωνάξει: «Τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας δὲν προΐσταται πλέον ὁ κ. Γληνός, ἀλλὰ ὁ κ. Νικολοῦδης». Ἡ καταπληκτικὴ αὐτὴ ἀποκάλυψη ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο τόσο ἡρωικῆς ὑπουργίας, μοιάζει παραπολὺ μὲ τις φωνές, πού βγάζουν τὴ νύχτα οἱ φοβισμένοι διαβάτες τῆς ἐρμιάς γιὰ νὰ δώσουν λίγο θάρρος στὸν ἑαυτὸ τους. Τίποτε ἄλλο δὲ θὰ μπορούσε νὰ προδώσει τὸν ἑσωτερικὸ τρόπο και τὴν ἀμφιβολία τοῦ κ. Νικολοῦδη, πὼς παρ' ὄλους τοὺς δονκιχωτισμοὺς του «δὲν προΐσταται αὐτὸς τῆς ἑλληνικῆς Παιδείας».

Ἡ ΒΟΗ: Πραγματικά. Στὴ βεβαίωση τοῦ κ. Ἱστορικοῦ Φαινομένου, πὼς αὐτὸς κυβερνάει τὴν παιδεία, ἀπάντησαν οἱ δάσκαλοι ἀπ' ὄλη τὴν Ἑλλάδα «ἐν βοῇ». Καθαίρεσε τὸ Συμβούλιο τῆς Δασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας και ἡ Συνέλευση τῶν Δασκάλων στὶς 10 τοῦ Δεκέμβρη τὸ ξαναδιώρισε «παμψηφεί». Ἐπαψε τὸν κ. Ρουχωτῆ, γιὰ κομμουνιστὴ και ἀνεπιθύμητο, και τοῦ τὸν ἔστειλαν πίσω οἱ δάσκαλοι μὲ ἑξὶ χιλιάδες (ἀριθ. 6.000) ψήφους. Τιμώρησε μὲ δίμηνη πᾶψη τὸν κ. Ἀναγνωστόπουλο, σὺν πρόεδρο τῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Μέσης, και τοῦ τὸν ἔστειλαν «Ἐκπαιδευτικὸ Σύμβουλο» οἱ λειτουργοὶ τῆς Μέσης. Πραγματικά ὁ κ. Νικολοῦδης «προΐσταται τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας». Ὁρατο πρᾶμα ἀλήθεια ὁ αὐτοθαυμασμός!

ΥΒΡΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ: Στὴ μεγαλόπρεπη αὐτὴ ἐκδήλωση τῆς δασκαλικῆς ἀξιοπρέπειας και τῆς ἐπαγγελματικῆς συνείδησης ἀπαντοῦν τὰ ὄργανά του κ. Νικολοῦδη, πὼς ἡ ψήφος των εἶναι ἀποτέλεσμα τρομοκρατίας, πού ἀσκοῦν οἱ μαλιαροὶ. Ἀπαντοῦν δηλαδή μὲ τὴ μεγαλύτερη βρισιά. Ὁ δάσκαλος, κατὰ τὴ γνώμη τους, εἶναι ἓνα δειλὸ ἀγελόζωο, πού φοβάται τις σκιές ἀνθρώπων, πού δὲν ἔχουν καμιά ἐξουσία στὰ χέρια τους. Μά μὲ τὴν ἴδια λογικὴ ἔπρεπε νὰ φοβάται πολὺ περισσότερο σήμερα ἐκείνους πού κρατοῦν τὴν ἐξουσία και κακομεταχειρίζονται τοὺς νόμους γιὰ νὰ τὸν καταποθήσουν. Μά ἡ πραγματικότητα εἶναι πολὺ διαφορετικὴ. Ἴσα ἴσα μὲ τὴ στάση τους ὄλη τὴν περασμένη χρονιά δειξανε οἱ δάσκαλοι και τῆς Δημοτικῆς και τῆς Μέσης πόσο ὄριμασε ἡ συνείδηση τους, πόσο αὐτοσεβασμὸ ἔχουν, και πόσο ἔξερουν νὰ ὑπερασπίσουν γενναία τὰ δικαιώματα τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

[Ἡ «Ἀναγέννηση» τυπώνεται σὲ 5000 ἀντίτυπα και κυκλοφορεῖ πλατύτατα σ' ὄλο τὸ μορφωμένο κόσμο τῆς Ἑλλάδας και ἰδιαίτερα στὸν ἐκπαιδευτικὸ. Ἀναγράφει κάθε βιβλίον πού τῆς στέλνεται ἓνα ἀντίτυπο στὴ διεύθυνση: Κον Δημ. Γληνόν, ὄδος Σ:αδίου 28 Μέγαρον Ἐφεσίου, Δωμ. ἀριθ. 59, Ἀθήνα. Ἡ «Ἀναγέννηση» ἐπιθυμεῖ νὰ δίνει μὲ τὸ βιβλιογραφικὸ τῆς δελτίον, ἂν εἶναι δυνατό, μιὰ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κίνησης. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θερμὰ τοὺς συγγραφεῖς και ἐκδότες νὰ τῆς στέλνουν τὰ ἔργα τους.]

Α. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

- Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ: *Χριστός*. (Δράμα). Ἀθήνα. (Ἐκδ. «Στοχαστής») 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 105. (Δ).
ΦΩΤΟΥ ΓΙΟΦΥΛΛΗ: *Διηγήματα*. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 110. (Τυπογραφεῖο Γεράρδου). (Δ).
Μ. ΚΑΛΛΟΝΑΙΟΥ: *Σκίτσα καλλονῆς*. Ἀθήνα 1927. Σχ. 80 Μ. Σελ. 48.
ΝΤΟΡΟΥ ΝΤΟΡΗ: *Ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ παρανθρώπου*. Ἀθήνα 1928. Σχ. 160 Σελ. 18. Δρ. 5. (Δ).

Β. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

- ΛΑΜΠΗ ΒΟΛΑΝΑΚΗ: *Ἡ τέχνη σὺν κοινωνικὸ φαινόμενο*. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 76. Δρ. 15. (Δ).

Γ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

- Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ: *Τί περιμένουμε ἀπὸ σᾶς*. (Χαιρετισμὸς πρὸς τοὺς νέους τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Θεσσαλονίκη 1928. Σχ. 160 Σελ. 28 (Δ).
Γ. Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ: *Σκέψεις τινὲς περὶ ὄργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως*. Ἀθήνα 1928. (Ἐκδ. Π. Δημητράκος) Σχ. 80 μ. Σελ. 152 (Κ).
RUDOLF PINTNER: *Διανοητικὴ καταμετρήσεις*. Μετάφραση Κ. Μυριανθέως. Λευκωσία Κύπρου 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 372 (Κ).

Δ. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- ΚΩΣΤΑ ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑ: *Ὁ Γολγοθᾶς τοῦ Καποδίστρια*. (Μηνιαία ἔκδοση «Ἐρευνα»). Ἐκδ. Α. Κασσιόνης. Ἀλεξάνδρεια 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 30. Δρ. 7 (Κ).

Ε. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Μηνιαῖο Λογοτεχνικὸ Περιοδικὸ) Διευθυντής: Γιάννης Μουρέλλος. Ἡράκλειο Κρήτης. Χρόνος Β'. Βιβλίον 170 και 180. Φεβρουάριος—Μάρτιος 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 80. Σύνδρ. δρχ. 120 (Δ).
ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΤΕΧΝΗ: (Μηνιαῖο Λογοτεχνικὸ και Καλλιτεχνικὸ Περιοδικὸ) Διευθ: Ρίζα Σεγχοπούλου. Ἀλεξάνδρεια. Χρονιά Β'. Τεύχ. 50 Ἀπρίλιος 1928 Σχ. 80 Μ. Σελ. 40. Σύνδρ. δρχ. 100. (Δ).
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Δεκαπενθήμερο Περιοδικὸ) Διευθυντές: Κ. Μπασιτιάς και Β. Μαλατάκης. Ἀθήνα. Χρόνος Β'. Τόμος Β'. φύλ. 9 Σελ. 40. Σχ. 80 Μ. (Δ).
ΝΕΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ: (Μηνιαία ἔκδοση μελέτης, κριτικῆς και τέχνης). Διευθύνεται ἀπὸ κριτικὴ ἐπιτροπή. Ἀθήνα. Χρονιά πρώτη, ἀρ. φυλ. 4 Σχ. 40. Σελ. 30 Σύνδρ. δρχ. 50 (Δ).
ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΖΩΗ: (Μηνιαῖο Φιλολογικὸ Περιοδικὸ) Ἐπιμελητές: Θ. Προδρόμου και Μ. Παύλου. Ἀθήνα. Χρονιά Α'. ἀρ. φυλ. 1. Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. σελ. 32. Σύνδρ. δρχ. 60.
ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ: (Μηνιαῖον Περιοδικόν. Ὅργανον τῆς Ὁμοσπονδίας τῶν ἐν Ἀμερικῇ

- Ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν συνδέσμων). Νέα Ὑόρκη, ἀρ. φυλ. 19. Μάρτιος 1928. Σχ. 40 σελ. 32 Συνδρ. δολ. 3.
- ΠΑΡΘΕΝΩΝ : (Μηνιαῖον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Περιοδικὸν) Διευθ. Ἀγ. Ράλλης. Ἀθήναι Ἔτος Α'. ἀριθ. 1. Μάρτιος 1928. Σχ. 40 σελ. 32. Συνδρ. δρχ. 120.
- ΙΟΝΙΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ : (Μηνιαῖο ἱστορικὸ, φιλολογικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ περιοδικὸ). Διευθύντρια : Μαριέττα Μινώτου. Ζάκυνθος. Ἔτος Β'. ἀρ. 13. Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 16 Συνδρ. δρχ. 35 (Δ καὶ Κ).
- ΕΛΛΗΝΙΣ : (Μηνιαῖον Περιοδικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἑλληνίδων). Ἀθήναι. Ἔτος Η'. τεῦχος 4, Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 30. Συνδρ. δρχ. 80) Κ. καὶ Δ. καὶ Μ).
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ : (Μηνιαῖον Περιοδικὸν) Διευθύντρια : Εὐγενία Ζωγράφου. Ἀθήναι. Ἔτος ΚΑ'. Τεῦχος 245. Μάρτιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 16 Συνδρ. δρχ. 50.
- ΝΕΑ ΑΓΩΓΗ : (Μηνιαῖο Παιδαγωγικὸ Δελτίο). Διευθύνεται ἀπὸ συνταχτικὴ ἐπιτροπή. Ἀθήνα. Χρόνος Β'. Ἀριθ. 2—3 Φλεβάρης—Μάρτης 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 80. Συνδρ. δρχ. 120. (Δ).
- ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ : (Ὁ Πυρφόρος) Δεκαπενθήμερον ἐκπαιδευτικὸν περιοδικὸν. Διευθ. Γ. Φ. Δαφέρμος. Ρέθυμνον. Ἔτος Δ'. ἀριθ. φυλ. 80. Ἀπρίλιος 1928. Συνδρ. δρχ. 50.
- ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ : (Ὅργανον τῆς Διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας). Ἀθήνα. Χρονιά Δ'. ἀριθ. φυλ. 170 Ἀπρίλης 1928. Συνδρ. δρχ. 75.
- ΔΕΛΤΙΟΝ : (Ὅργανον Ὁμοσπονδίας λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἐκδιδόμενον κατὰ 15ήμερον ἐπιμελεία τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς). Ἀθήναι. Ἔτος Β'. ἀριθ. φυλ. 11 Μάρτιος 1928.
- Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ : (Δεκαπενθήμερο δελτίο τοῦ Συνδέσμου γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς γυναίκας). Ἀθήνα. Χρονιά Ε'. ἀριθ. φυλ. 66 Ἀπρίλης 1928 Συνδρ. δρχ. 40.
- ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ : (Ὅργανον δημοσιεύσεων τῆς Ἐταιρίας τῶν Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν). Ἀθήναι. Ἔτος Η'. Τεῦχος Α'. Ἰανουάριος—Μάρτιος 1928. Σχ. 80 Μ. Συνδρ. δρχ. 100
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ : (Περιοδικὸν σύγγραμμα ἰδρυθὲν καὶ ἐκδιδόμενον προνοίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος Βλάχου). Ἰωάννινα. Ἔτος δευτέρον 1927. Σχ. 80 Μ. σελ. 62 (Κ).
- L' ÉCOLE EMANCIPÉE : (Revue Pédagogique hebdomadaire de la Fédération des Syndicats de l'Enseignement) 18me Année (1927—1928) Συνδρομὴ 35 γαλ. φρ.
- LIBRE : (Tous les deux mois). Directeur : Louis Roussel. Montpellier, Hérault, France. No 64 - 65. Février—Mars 1928. Σχ. 40 Σελ. 16. Συνδρομὴ 1.60 γαλ. φρ. τὸ τεῦχος.
- L' INTERNATIONALE DE L' ENSEIGNEMENT : (Bulletin Mensuel) 6me Année 1918. No 6. Mars—Avril 1928. Paris. 8. Avenue Mathurin—Moreau. Σχ. 80 Μ. Σελ. 40, τιμὴ 1.60 γαλ. φρ. τὸ φυλλάδιο.
- POUR L' ÈRE NOUVELLE : (Revue mensuelle d' éducation nouvelle) 7me Année, No 36. Mars 1928. Συνδρ. 40 γαλ. φρ. (Librairie J. Crémieu, 11, Rue de Clurcy, Paris Ve).
- L' ÉDUCAZIONE NATIONALE : (Organo di studio dell' educazione nuova) Direttore Giuseppe Lombardo—Radice. Anno X. Marzo 1928. Roma. Via Ruffini No 2 A Σχ. 80 Μ. Σελ. 64.